

BYŤ SI BLIŽŠIE – ľudový odev naprieč krajinou

BYŤ SI BLIŽŠIE

Ľudový odev naprieč krajinou

Interreg

Spolufinancovaný
Európskou úniou

FOND MALÝCH
PROJEKTOV

ER BBK
EUROREGIÓN BÉĽ - BIELÉ KARPATY

Slovensko – Česko

BYŤ SI BLIŽŠIE

Ľudový odev naprieč krajinou

Regionálne kultúrne centrum v Prievidzi
Občanské sdružení "Kunovjan", z.s.

Český Těšín 2026

Katalóg k výstave je súčasťou projektu Byť si bližšie podporeného Fondom malých projektov Euroregión Bílé-Biele Karpaty.

Katalóg vydalo Regionálne kultúrne centrum v Prievidzi, Záhradnícka 19, 971 01 Prievidza s finančným príspevkom z programu Interreg Slovensko – Česko 2021-2027 – Fond malých projektov.

Texty: Mgr. Ľudmila Húsková, PhDr. Romana Habartová, PhDr. Iveta Géczyová,
Mgr. Bibiána Krpelanová, Mgr. Martina Richter, Dis. art.

Grafická a jazyková korektúra: PhDr. Romana Habartová, PhDr. Iveta Géczyová

Fotografie: Milan Tarabčík, Miroslav Zajíc, fondy Regionálneho kultúrneho centra v Prievidzi, súkromné archívy – Miriam Dadíková, Bibiána Krpelanová, Ondrej Pöss, Martina Richter, Martin Vitko, Daniel Wohland, Romana Habartová, Libor Habarta, Radek Frýza, Josef Tymonek, Jaromír Svoboda, Vojtěch Peša, archívy múzeí, obcí

Obálka: Výrezová výšivka podľa počítanej nite a čipka zo žihľavového vlákna, Kunovice
Pravnianska výšivka, Nitrianske Pravno

Design: Jaromír Svoboda, Joker, spol. s r. o.

Recenzia: Mgr. Olga Floriánová

Vydavateľ: Regionálne kultúrne centrum v Prievidzi

ISBN: 978-80-967054-9-8

© Regionálne kultúrne centrum v Prievidzi

Bezplatná publikácia

Výhradnú zodpovednosť za obsah tejto publikácie nesú jej autori a nedá sa stotožniť s oficiálnym stanoviskom Európskej únie.

Obsah

Predslov (<i>Ľudmila Húsková</i>)	5
Slovácko a tradiční lidové odívání (<i>Romana Habartová</i>)	7
Uherskohradištská oblast (<i>Romana Habartová</i>)	13
Kunovická oblast (<i>Romana Habartová</i>)	17
Uherskoostrožská oblast (<i>Romana Habartová</i>)	23
Veselská oblast (<i>Romana Habartová</i>)	31
Hornácká oblast (<i>Romana Habartová</i>)	35
Kyjevská oblast (<i>Romana Habartová</i>)	41
Buchlovická oblast – Hříběcí hory (<i>Romana Habartová</i>)	45
Horná Nitra a tradičné ľudové odievanie (<i>Iveta Géczyová</i>)	49
Novácka oblasť (<i>Bibiána Krpelanová</i>)	55
Handlovská oblasť – obce so slovenským obyvateľstvom (<i>Martina Richter</i>)	59
Handlovská oblasť – obce s nemeckým obyvateľstvom (<i>Martina Richter</i>)	65
Pravnianska oblasť – Nedožery (<i>Bibiána Krpelanová</i>)	69
Pravnianska oblasť – Poluvsie (<i>Bibiána Krpelanová</i>)	75
Nitrianske Pravno (<i>Martina Richter</i>)	81
Okolie Nitrianskeho Pravna (<i>Martina Richter</i>)	87
Belianska oblasť – Čavojs (<i>Bibiána Krpelanová</i>)	91
Záverom (<i>Ľudmila Húsková</i>)	95

Predslov

Vzájomná ľudská blízkosť má v sebe veľkú silu. Ukotvuje nás uprostred spoločenstva ľudí prostredníctvom spoločných hodnôt, ktoré sú nám blízke, dáva nám pocit istoty a prijatia. Takáto blízkosť sa nemeria dĺžkovými jednotkami. Pocítite ju, aj keď stojíte na opačnej strane zeme.

Projekt Byť si bližšie chce skrátiť túto duchovnú a kultúrnu vzdialenosť medzi prihraničnými regiónmi Slovácka, Myjavy a hornej Nitry, ktoré sa dlhodobo historicky vyvíjali spolu – napájali sa z jedného prameňa kultúry, uznávali podobné mravné i estetické kánony. Zároveň však vnášali do svojho prejavu jedinečný vklad charakterizujúci ich dedinku, dolinu, región.

Ako sme už v úvode naznačili, ide nám o kultúrnu blízkosť. Ide nám o príbuznosť, ktorá je evidentná, netreba ju dokazovať, stačí sa nechať očariť jej prejavmi. Hranica, ktorú dnes ľudia vnímajú skôr ako deliacu líniu, je v tomto prípade nepodstatná a nič nehovoriaca.

Ľudová architektúra, odev, pieseň, to sú len zlomky prejavu našich predkov na obidvoch stranách hranice, ktoré chceme predstaviť v rámci projektu Byť si bližšie. Naším cieľom pritom nie je len poukázať na ich vysokú estetickú a umeleckú hodnotu. Prostredníctvom týchto artefaktov chceme hlavne sprítomniť spôsob života našich predkov, hodnoty, ktoré vyznávali a emócie, ktoré cítili. Výsledkom by malo byť znovuobjavovanie našej spoločnej ľudskej podstaty a zároveň tvorivosti, ktorá je jednou z najušľachtilejších ľudských potrieb. Sme presvedčení, že osobitne teraz – v rýchlej a fragmentovanej súčasnosti – nám návrat k týmto hodnotám pomáha znovu sa ukotviť.

Stretnite sa teda v rámci nášho projektu nielen s minulosťou, ale aj s priateľmi a sebou samým. Nazrite do sviatočných i všedných dní našich predkov, obdivujte krásu i funkčnosť ľudového odevu, množstvo symbolov zatkaných do výšiviek a hľadajte paralely i rozdiely medzi regiónmi na výstave Ľudový odev naprieč krajinou. Vstúpte do tradičného ľudového domu prostredníctvom ďalšej výstavy patriacej k projektu, ktorá vám predstaví citlivo zrekonštruované objekty ľudovej architektúry ocenené na súťaži Pro Patria. Potešte sa krásnou cimbalovou hudbou, takou typickou pre Moravu, inšpirujte sa na módnej prehliadke a nevynechajte ani vystúpenia detských folklórnych súborov, ktoré sú pokračovateľmi tradície a nádejou do budúcnosti. Pre všetkých tých, ktorí chcú ísť do hĺbky, sú pripravené prednášky venované ľudovému odevu, architektúre i etnológii.

Byť si vzájomne bližšie je možno základnou úlohou ľudstva, ak má prežiť. Týmto projektom cezhraničnej spolupráce chceme priložiť malú tehličku do tejto nikdy nie celkom hotovej stavby. Budeme veľmi radi, ak sa k nám pridáte. Lebo blízkosť nie je samozrejmosť – je to rozhodnutie.

Ludmila Húsková

Lidový oděv nejstarší generace. Kunovice, kolem roku 1895. Soukromý archiv.

Slovácko a tradiční lidové odívání

Oděv byl vždy důležitý stejně jako obživa, střecha nad hlavou, nástroje a nářadí. Představoval ochranu, nabýval na významu v čase zimy, zdoben byl pro čas sváteční, nejvíce pro obřadní chvíle. Jeho podobu vytvářela sama krajina – geografické a klimatické podmínky. Mohli bychom vlastně hovořit o ekologii odívání. Lidé si v minulosti oděv mohli vytvářet pouze z toho, co jim bylo dostupné, z přírodních materiálů rostlinného a živočišného původu, které byly v jejich blízkosti. A jak oděv vypadal?

Vždy záleželo na jeho zhotoviteli, tvůrci, který do něj vkládal své potřeby, ale také svůj um, talent a představy. V oděvu se promítaly schopnosti samouků, domácích výrobců a konkrétních řemeslníků, úroveň i vyspělost výroby, obchodu, vliv měst, módy a v toku času také dostupnost rozmanitých materiálů a zdobných doplňků.

Podíl na vzhledu lidového oděvu měla etnicita, náboženské vyznání, příslušnost k panství, k farnosti a další okolnosti. V oblékání venkovského lidu se značně promítl vliv městské kultury s řadou umělecko-historických slohů, které se podepisovaly na tvarosloví jeho jednotlivých součástí. Absence trojrozměrných, obrazových i písemných pramenů nám nedává příležitost vytvořit jasnou představu o vývoji odívání venkovského obyvatelstva.

O vytváření krajových typů s označením tradiční lidový oděv tak můžeme hovořit od druhé polky 18. století. Císař Josef II. v roce 1781 vydal patent o zrušení nevolnictví a nahradil ho mírnější formou, poddanstvím (zrušeno v roce 1848). To mělo na konci 18. a v prvním desetiletí 19. století postupný vliv na lidové oblékání a pozvolný růst úrovně měst i venkova. Doba osvícenství přinesla větší pozornost venkovskému lidu a jeho kultuře, lidé začali více dbát na své oblečení a jeho vzhled, rozvíjel se tvůrčí projev v celkové skladbě oblečení, v barevnosti i detailech.

Pozornost byla více soustředěna na oblečení sváteční, které výrazněji upozorňovalo na osobnost nositele. Během 19. století se v jednotlivých částech Moravy ustálil charakteristický regionální typ krojového odívání.

V bohatších zemědělských oblastech a kolem měst se regionální typy tradičního oděvu vytvářely a ustálily rychleji, v podhorských a horských oblastech byl proces pomalý a v tradičním lidovém odívání zůstávalo více oděvních variant. Větší typovou pestrost krojového odívání můžeme na území regionu Slovácka sledovat dodnes.

Přírodní podmínky, charakter krajiny a podnebí historicky ovlivňovaly způsob života obyvatelstva, jeho zaměstnání, lidovou architekturu a do značné míry tradiční oděv i folklorní projevy. Hranice etnografických oblastí není však možné jednoznačně vymezit.

Názory na utváření a geografické vymezení etnografických celků, případně jejich podoblastí, se v historii měnily v závislosti na mnoha faktorech, proměňovaly se ale také samotné regiony. Každý projev lidové kultury, který bereme v potaz při etnografické rajonizaci, je zároveň také ovlivněn subjektivní složkou – povědomím obyvatel určitého území a jejich ztotožněním se s lokálními nebo regionálními formami etnokulturních tradic.

Především v přechodných oblastech se rozdíl mezi jednotlivými regiony stírají a hranice se rozostřují. Morava vždy patřila k úrodným oblastem, kde hlavní složku hospodářství tvořilo zemědělství provázené řemeslnou výrobou. Vymezení jeho území je vždy závislé na sledovaném jevu, na jehož základě je prováděna jeho charakteristika.

K hlavním kritériím pro vymezení etnografických celků patří lidové stavitelství, dialekt, lidová hudba, píseň a tanec, ale také viditelný znak, kterým je lidový oděv. Každý z uvedených ukazatelů aplikovaný samostatně poskytuje jinak vymezenou oblast, která se navíc v čase proměňovala a nadále proměňuje (některé regiony se rozšiřují na úkor jiných). Proto je obtížné vytvořit přesně ohraničenou mapu moravských národopisných oblastí, subregionů a dalších podoblastí.

Dívka v obřadním kroji z Hradištska, konec 19. století. Soukromý archiv.

Stařeček v kozichu, Brodsko. Jan Koula, kolem roku 1900. Soukromý archiv.

Mladá žena ve slavnostním kroji. Březolupy, kolem roku 1910. Soukromý archiv.

Žena ve svátečním kroji v jizbě při práci. Výřez obrazu Ludvíka Ehrenhafta, Horňácko, kolem roku 1900. Soukromá sbírka.

Koledníci v zimním tradičním oděvu na obrázku Karla Žádníka: Tříkrálová koleda. Uherskohradištsko, kolem roku 1880. Foto Romana Habartová. Soukromá sbírka.

Starobylé vázání čepců a plátěných šatek (Joža Uprka). Hroznová Lhota, 1850. In: Alois Kolísek. Šatky a šátky, Hodonín, 1916.

Stará žena v modrotiskovém tzv. harfenickém šátku s úvazem na záušnice, s konci pod bradu. In: Joža Uprka. Vázání šátků, 1910.

Geograficky je Slovácko odděleno od Brněnska a Hané Ždánským lesem a Strážovskou pahorkatinou. Na severu je lemováno Chřiby či Hříběcími horami, které jsou známé jako Buchlovské hory, na severu a severovýchodě je Slovácko ohraničeno úpatím Javorníků, na východě se táhne od Vlárského průsmyku až ke Strážnici pásmo Bílých Karpat s vrcholy Javořinou a Lopeníkem. Horské a podhorské části Slovácka se snižují do rovin a údolí, jejichž středem protéká Olšava a Morava se svými přítoky, Kyjovkou a Dyjí.

Z hlediska etnografického rozlišujeme v rámci regionu Slovácko několik specifických subregionů, kterými jsou:

- **Dolňácko** v Pomoraví, jenž se táhne od Napajedel až k Hodonínu. Tvoří jej Napajedelsko, Uherskohradištsko, Uherskobrodsko (spíše podhorské), Uherskoostrožsko, Veselsko s Moravským Pískem a Strážnicko s Kyjovskem.
- **Luhačovické Zálesí** tvoří přechodná mírně kopcovitá oblast mezi Slováckem, Valašskem a Hanou. Hranice vede od Újezdce u Luhačovic a Bojkovic na sever k Otrokovicím a Vizovicím, uprostřed s Luhačovicemi, na východě ke Slavičimu, na západě k Uh. Brodu. Patří sem na 50 obcí. Sousedí se svažujícím se Uherskobrodskem v povodí řeky Olšavy, které tvoří přechodnou oblast mezi pomoravskou nížinou (Uherskohradištskem, Napajedelskem, Uherskoostrožskem) a mezi horskou oblastí, Bílými Karpatami.
- **Horňácko** tvoří národopisná podoblast pod Javořinou, která si díky své horské poloze stále uchovává archaický ráz v projevech hmotné kultury, především v kroji, ale také v nářečí.
- **Moravské Kopanice** řadíme k horským podoblastem. Leží východně od Uherského Brodu a pojmenování je odvozeno od starého způsobu hospodaření. Leží kolem Starého Hrozenkova, s podhůřím od Březové u Uherského Brodu i s Olšovcem, který sousedí se slovenskou Novou Bošácou. Řadíme sem také Strání s Květnou, jež sousedí se slovenskou obcí Moravské Lieskové a další obce – Lopeník, Vápenice, Vyškovec, Žitková a Korytná. Jedná se o oblast s velmi starobyloou kulturou a krojem, jejichž kořeny nemůžeme hledat na samých Kopanicích, ale v místech, odkud osadníci v 18. století přicházeli.
- Na území Jihomoravského kraje, směrem od Hodonína k soutoku Moravy s Dyjí, se nachází rovinatá a úrodná **Podluží**.
- **Přechodnou oblast hanácko-slováckou** tvoří Čejkovice, Klobouky u Brna, Velké Bílovice až k Podivínu. Rozkládá se na jihovýchodní Moravě a svou rozlohou patří k nejrozsáhlejším moravským národopisným regionům.

Název Slovácko se na Moravě vžil v meziválečném období, kdy jím byl nahrazen starší pojem Moravské Slovensko. Rozkládá se na jihovýchodní Moravě a svou rozlohou patří k nejrozsáhlejším moravským národopisným regionům. Hranice tohoto etnografického regionu vytýčili především Josef Klvaňa a Lubor Niederle v monografii Moravské Slovensko a z tohoto ohraničení vycházíme dodnes. Rajonizací Moravy se zabýval Richard Jeřábek, odíváním, typologií lidového oděvu a regionálními typy krojů Alena Jeřábková, jejichž poslední statě přibližuje Vlastivěda moravská, Lidová kultura na Moravě. Rajonizací a problematikou lidových krojů v naší sledované oblasti se od druhé poloviny 20. století zabývaly další generace vědeckých a odborných pracovníků, etnografů paměťových organizací. Jsou to např. Miroslava Ludvíková, Věra Kovářů, Ludmila Tarcalová, z navazující generace Alena Křížová, Romana Habartová, Blanka Petránková, Olga Floriánová, Martin Šimša, Petra Hrbáčová, Markéta Vašulková, Marta Kondrová a další.

Uvedený materiál přibližuje vybraný lidový oděv národopisné podoblasti Dolňácko v dolním Pomoraví ve střední části Slovácka. Ve Zlínském kraji se táhne od Napajedel k Uh. Ostrohu. Na hranicích s okresem Kroměříž, v Hříběcích horách, které známe pod názvem Chřiby, leží Buchlovsko. Na území Zlínského i Jihomoravského kraje se rozprostírá Uherskoostrožsko. Na území Jihomoravského kraje dále navazuje Veselsko s Moravským Pískem a Bzenecem, Strážnicko a Kyjovsko. V horské oblasti Bílých Karpat pak leží subregion Horňácko.

Podoba lidového oděvu a inspirační zdroje

Podoba současných lidových krojů se podstatně liší od jejich hmotných dokladů a dobových archivních pramenů, které dokládají období od konce 18. století do současnosti díky péči paměťových institucí (muzea, galerie, archívy, knihovny apod.). Tyto fondy zpracovávají současní odborníci těchto pracovišť (archeologové, historici, etnologové, hudebníci, archiváři, výtvarní umělci a další) a přinášejí podnětné výstupy svého odborného bádání, které mohou sloužit jako základní pomůcka pro další odbornou a tvůrčí práci.

Při řešení návrhů tradičního oděvu je nutné mít na zřeteli maximální využití všech dostupných materiálů a okolností (ikonografické a písemné dokumenty, literatura, dobové snímky, sbírkové fondy muzeí, srovnání se současnou podobou kroje, znalost terénu, místních rukodělných tvůrců a jejich tvorby, správná volba formy rekonstrukce, promyšlený postup při rekonstruování tradičního oděvu, spolupráce s odborníky v průběhu tvorby díla a další).

Požizování tradičního oděvu představuje osobitý způsob uchovávání kulturního dědictví. Tzv. oblékání se do kroje nás identifikuje s domovem. Vytváříme si silné vazby k životnímu prostoru, kde si stále více uvědomujeme lidské příběhy a osudy, a to nejen svých rodových předků. Naše osobní angažovanost v rámci výročního a rodinného zvykosloví je současně projevem našich osobních postojů a názorů. Můžeme hovořit o způsobu identifikace lokální, regionální, národní, ale současně také kulturní, náboženské a společenské. Proto také oblékání tradičního oděvu či svátečních, slavnostních i obřadních krojů vyžaduje při jejich pořizování a využívání pozornost a úctu.

Rekonstrukce

Základem slova rekonstrukce je konstrukce (stavba, forma, skladba), s předponou -re (obnova, navázání). Je to výraz pro obnovu něčeho předcházejícího. V lehce pozměněném významu se s ním setkáme v mnoha situacích, nejčastěji při opravách a přestavbách budov, ale lze jej stejně aplikovat ve stavbě kroje. Prostou formou můžeme obnovit jeho předchozí stav se zachováním všech dochovaných architektonických (stavebních) prvků ve své původní podobě, nebo nahradit jeho zaniklé, neexistující, opotřebované či znehodnocené části. Můžeme rekonstruovat v terminologii architektů jakousi přestavbu dokladů oděvu na základě obrazových, fotografických nebo hmotných materiálů, kdy ponecháme nosné prvky předlohy. Závěrem je zcela nový výsledek respektující předlohu ve všech základních prvcích (stavbě-stříhu; formě-struktuře, provedení; skladbě-vrstvení), dále i v detailech (např. charakteristické zdobné prvky).

Rekonstrukce je co nejpřesnější replika určité historické podoby tradičního oděvu (návrat ke staršímu nedochovanému stavu oděvu). Při práci s muzejními sbírkami je pak nutno důsledně pracovat při výběru jednotlivých součástí do kompletů s odpovídající časovou rovinou, se zachováním souladu všech stylových složek, které tvoří vybraný krojový typ (lokalita, období, sociální zařazení, stříh, materiál, barevnost, zdobné prvky, doplňky).

Stylizace

Ke stylizaci coby osobitému způsobu zpracování tradičního oděvu jako uměleckému dílu přistupujeme tehdy, pokud se snažíme nebo musíme z jakýchkoliv důvodů (finanční nákladnost, nedostupnost materiálu, galanterie, ale i praktičnost, účelnost, pohodlnost, rychlost vrstvení kroje při jeho oblékání pro scénu) vlastním osobitým způsobem upravit, sestavit a realizovat zpracování tradičního oděvu posunem nebo dokonce deformováním skutečnosti. Musí však zůstat zachovány základní stavební prvky předlohy, které respektují strukturu vzoru. Jedná se tedy o formu zjednodušení krojového typu se zachováním původního stříhu a podstatných vlastností krojového typu.

Imitace

Slovem imitace označujeme nápodobu něčeho, připodobnění nějaké věci k jiné věci. Imitace se může realizovat i v oblasti hotovení napodobeniny krojového oděvu, který už není krojem, ale má vzbuzovat tento dojem. Jedná se o nápodobu původní předlohy s imitováním a zjednodušováním ve všech stavebních prvcích a detailech, včetně možné deformace stavebních prvků původní předlohy, případně vzniká bez ní a je výsledkem osobité představy autora.

Rekonstrukce ostrožského kroje podle muzejních sbírek z let kolem 1890.
Foto Romana Habartová.

Stylizace krojů ze Strání. Dětský folklorní soubor Děčka z Kunovic, 2015.
Foto Romana Habartová.

Imitace kroje, děti ze Střílek. Střílky, kolem roku 2007. Archiv obce.

Kolorovaná litografie Wilhelma Horna. Mladý pár v lidovém kroji. Bzenecké panství, 1836. Reprodukce z knihy.

Při pořizování lidových krojů je nezbytné dodržovat základní pravidla. Důležité je vždy předem vědět, k čemu bude rekonstrukce, stylizace, imitace kroje sloužit, za jakým účelem ji tvoříme a k jakým příležitostem ji budeme oblékat.

Při tvorbě podoby kompletu lidového oděvu bychom vždy měli respektovat základní principy a vždy získat a využívat všech dostupných informací o vzhledu oděvu dané lokality v minulosti. To znamená zachovávat konstrukci kroje, střih, vrstvení, materiálovou podobnost, barevnost, výzdobu oděvu, doplňky.

Měli bychom dbát o maximální jednotu návrhu s historickou předlohou, s lokalitou. Míra autorské tvorby nové podoby krojového oděvu (rekonstrukce, stylizace) by měla být v souladu se stylizací prezentovaného folklorního materiálu.

Uvedený katalog je součástí mezinárodního projektu Interreg CZ-SK, pro který byl na moravské straně vybrán výzkum příhraniční moravsko-slovenské oblasti, konkrétně bádání v oblasti tradiční oděvní kultury Slovácka, v jeho podoblastech Uherskohradištsko, Kunovicko, Uherskoostrojsko, Veselsko, Hornácko, Kyjovsko, Buchlovicko a na slovenské straně v oblasti Podjavorinské a Myjavské kopanice.

Novomanželský pár v obřadním kroji z Kapanic. Starý Hrozenkov, kolem roku 1900. Soukromý archiv.

Podoba mužského a ženského kroje z Kunovic, mládenec v astrigánce bez příkras, dívka s obřadním věncem, děvče v úvazu na záušnice, vlevo dívky z Ostrožské Nové Vsi, 1890. Foto Josef Klvaňa.

Rodina ve slavnostních krojích, ženy mají na sobě hedvábné (dívky) i soukenné vestičky (starší ženy), muž ve svátečním oděvu, chlapec v šatech – kanduškách. Ostrožsko, kolem roku 1900. Soukromý archiv.

Uherskohradištská oblast

Oblast uherskohradištského Dolňácka, v níž je rozšířen **uherskohradištský typ kroje** se znaky dolňáckého rovinného charakteru, je rozsáhlá a zaujímá úrodný rovinatý kraj v horní části Dolnomoravského úvalu, kolem středního toku řeky Moravy a dolního toku Olšavy. Táhne se od Uherského Hradiště a Starého Města po Napajedla, na druhou stranu po Moravský Písek. Znalec krojů Josef Klvaňa označil oblast Uherskohradištska jako základní typ slováckých dolňáckých krojů. Vyčlenil v nich čtyři varianty.

Polešovický typ je příznačný pro obce Polešovice, Vážany, Ořechov, Tučapy, Nedakonice, Kostelany nad Moravou, Boršice, Zlechov, Tupesy, Moravský Písek (jen ženský) a také Medlovice, Stříbrnice, Hostějov, Újezdec, Syrovín, Domanín a Těmice.

Staroměstsko-jarošovský typ tvoří jádro podoblasti a nosí se v Mařaticích a Jarošově jako městské čtvrti Uherského Hradiště, a ve Starém Městě.

Velehradsko-spytihněvský typ kroje je dnes oblékán v obci Velehrad (rekonstruovaná podoba), Modrá (rekonstruovaná podoba), Salaš, Staré Hutě, Stupava (zaniklý a v roce 2026 po 150 letech obnovený), Traplice, Kudlovice, Jalubí, Sušice, Jankovice, Košíky, Huštěnovice, Babice a Spytihněv. Řadíme sem i v horách nad Napajedly položené dvě obce, Žlutava a Halenkovice, osídlené v minulosti obyvatelstvem z Valašska, které se ale v během let přizpůsobily okolí. Na jihu se oblast rozšiřuje do dolního Pomoraví.

Bílovický typ kroje se nachází druhým směrem, na levém břehu Moravy. Zde se rozkládají starobylé obce Kněžpole, Bílovice (s připomínkou Josefa Mánesa a jeho modelů Veruny Čudové a Jana Postavy ze sousedních Březolup) a Topolná, spolu s dalšími okolními obcemi, jmenovitě to jsou Šarovy, Zlámanec, Svárov, Částkov, Nedachlebice, Mistřice, Javorovec.

Mužský lidový oděv

Zaklad kroje muže tvoří **kalhoty** – *nohavice* z temně modrofialového sukna s černým hustým šňůrováním, které je u mladých mnohem zdobnější, někde až ke kolenům. Záleželo také, z jaké sociální vrstvy chlapec pocházel. Mládenci z nemajetných poměrů měli šňůrkování nenápadné. Přední díl má starodávný rozparek, kterému se říká *poklopec*, *punt*. Provléká se jím vybižený **pásek** – *řemeň*. Kolem boků jej muži obtácejí dvakrát, poprvé je utažen, podruhé jej nechávají spuštěný po levém boku. Punt je zdoben bílým **kapesníčkem**, obvykle s červenou výšivkou nebo bílou dírkovou výšivkou.

Košile svobodných je zdobená kompletním **vyšíváním** podle počítané niti. Nástřih u krku je lemován tzv. *fajkou*, páskem na přeloženém límci a na ramenech. Výšivka je provedena žlutě, okrově nebo v kombinaci s černou, často i pestře, s konkrétními geometrickými motivy provedenými fialovým nebo modrým hedvábím, technikou *na hrubý plastický výřez* (prolamování) a různým vzorem. Rukávy jsou široké, u zápěstí zúžené, bez manžet. Staří nosili na košilích méně zdobení – dříve jen jemnou křížkovou černou výšivku tzv. *znameno na merk*.

Soukenná **vestička** – *kordula* z materiálu jako *nohavice* se zapíná buď na vrchní knoflík, nebo se nezapíná. Na přednicích je řada kulatých žlutých drobných knoflíčků, seřazených do trojúhelníčků. Knoflíčky jsou i u kapes. *Kordula* je zdobena černým či modrým šňůrováním. Na vnitřní levé straně mají vesty malou kapsičku, kdysi pro tzv. *štyrku na ofěru*, anebo *do pytlíčku při mši svaté*. Při muzice si chlapci uvazovali do dírky u vesty tibetový šátek, kterým si omotávali při tanci svou levici, aby neušpinili *kordulku* a *rukávce* tanečnice.

Svrchní kabátky představují krémové soukenné nebo flanelové *lajbly*. Ty si do kostela oblékali mladí v *kordulách* a ženatí bez nich. Kabátky měly porcelánové knoflíčky, stojatý límeček a přeložené červené i modré výložky pod krkem a na manžetách. K dlouhým kabátům se zařadily při nepřízni počasí *haleny* z hrubého sukna, s asi 40 cm širokým převislým límcem, po obvodu a kolem rukávů červeně lemovaným. **Kožichy** tady bývaly bílé, později tmavé dubeňáky. Byly však na začátku 20. století vytlačeny kratšími tmavými soukennými kabáty. Bohatší vrstva se začala přizpůsobovat městskému typu

Mladá rodina ve svátečním kroji.
Polešovice, kolem roku 1915.
Soukromý archiv.

Dívky ve slavnostním kroji. Polešovice,
1908. Soukromý archiv.

Družičky v obřadním kroji. Mařatice, kolem
roku 1890. Foto Josef Klvaňa.

Novomanželé v obřadním kroji.
Staré Město, 1905. Z fondu Slovákčého
muzea v Uh. Hradišti.

oblečení, muži odkládali kroj a pořizovali si selské **obleky**, které měly své místo v šatníku už na konci 19. století.

Pokrývky hlavy představuje **klobouk – širák**. Vyvinul se z malého nízkého černého kloboučku s úzkou střechou, který zdobily drobné žaludy na zelené šňůře. Svobodní mládenci nosili tzv. *kosírek* z kohoutích per, k nim ozdobu v podobě drobného kvítí. Koncem 19. století nosili staří muži klobouk nahoře široký, se stříškou přihnutou ke koruně. V zimě nosili **beranice – astrigánky**.

Boty měli buď vrapené v nártu, nebo tzv. stojací, s hladkými naleštěnými holeněmi.

Ženský lidový oděv

Lidový oděv žen prodělal velkou proměnu. Podoba dnešního kroje se podstatně liší od jeho ikonografických dokumentů, dobových snímků a hmotných dokladů, uložených ve sbírkách muzeí. Ze starších dokladů sledovaného krojového okrsku lze uvést vyobrazení od Josefa Mánesa, který na Uherskohradištsku působil od roku 1854. Hledal zde lidové typy, symboly národa se záměrem namalovat moravské kroje. Namaloval zde Veroniku Čudovou, její sestru Babušu ve slováckém kožichu a Jana Postavu v lidovém kroji z Březolup.

Vyobrazení dívky v bílovickém kroji (1854) v konfrontaci se současnou podobou slavnostního kroje dokumentuje posun vzhledu ženského kroje za posledních 150 let. Změny jsou podstatné v celkovém pojetí ženského kroje. Odrazem dobových a módních trendů je celková proměna původní štíhlé siluety ženského kroje do výraznější, širší, kulatější a kratší podoby (rukávce, spodnice, sukně, boty).

Krojový komplet žen tvoří **spodní košilka – rubáč** jako dobové spodní prádlo. Černá **zadní sukně – šorec**, režná, bílá **zadní sukně – fěrtoch** a **přední sukně – fěrtušek** sahaly ještě na začátku 20. století do půl lýtek. Ženy v této oblasti nosily více spodnic, aby byly tzv. *natrčené*. Zadní sukně byly šité z černého volněji vrapeného a málo lesklého klotu s formou (vyšitým žlutým až oranžovým geometrickým vzorem) přes vrapy, původně v šířce 2–3 cm, dnes až 8 cm.

Vestičky – kordulky byly už na konci 19. století z hedvábného atlasu, vepředu střižené do špičatého či hlubokého širokého oblouku. Kolem výstřihu byla našitá hedvábná tkaná stuha – *pantla*, po okraji lemovaná matnou stříbrnou či mosaznou úzkou portou. Ta byla podkládána proužkem plátna, aby kovová porta vynikla, mnohdy byla použita i různá patáčková přízdoba. V zádové části má *kordulka* tzv. *varhánky*, 28 až 30 vrapů, vpředu se zapíná na 3 až 4 knoflíčky.

Rukávce bývaly ještě na začátku 20. století volně duté, nadmuté tzv. balonovité, v meziválečném období byly volně vrapené, vyztužené spodními rukávci, později novinovým papírem, kolem roku 1950 pilinami, pak molitanem, dnes lehkou molitanovou drtí nebo řezivem či dutým vláknem tak, aby držely pevný balonový tvar. Rukávce jsou zdobené kompletem výšivek na ramenech, na přednicích, původně to byly dva pásy zpevňující okraje předních dílů, na límci, je to tzv. *obršlák*, který je lemován úzkou krajkou. Konopné prastaré *rukávce* se nedochovaly.

Výšivka na výřez je velmi složitá, tzv. *bubénková* nebo *bumbrlíčková*, ve kterém se nad vyřezanými nitěmi obšívá okraj do maličkého knoflíčkového vršku. V loketní části jsou přišity širší *kadrle*, dříve pouze plátěné nebo tylové krajky, někdy s pruhem výšivky, dnes většinou dírkové, *kvelbované* vyšívání. Rukávy se u loktů začaly v poválečné době zdobit barevnými šňůřečkami – *podvazadly*, to jsou dnes navázané mašle ze slováckých tkaných stuh. Starší ženy nosí k svrchním kabátkům u krku samostatné límečky se skládanými krajkami.

Přední sukně – fěrtoušky bývaly nejčastěji světlbarevné, kartounové, batistové, mušelinové, později kašmírové a hedvábné, květované, vždy velmi široké, aby vzadu zakrývaly skoro celý *šorec* či *fěrtoch*. Na práci, ale i na svátek brzy začaly nosit méně nákladné jupky, k slavnostní příležitosti s límcem.

Zimní **kabátky** jako dubeňákové kožíšky a bílé svrchní *lajblíky* byly už na začátku 20. století nahrazovány *kacabajkami*, hedvábnými, sametovými, plyšovými nebo z černé umělé beránčiny. *Lajbl* měl střih jako u mužů, ale s pestrobarevnými výložkami na přeloženém límečku a na manžetách. Na hlavu si ženy vážou už od poloviny 19. století rozměrný turecký **šátek**, ve všední den byl úvaz volnější.

Starobylé pokrývky hlavy v podobě **čepců** a **šatek** vymizely, nahradily je už v polovině 19. století červené turecké šátky – *turčáky*. Bývaly buď holé,

s vnitřní plochou jednobarevnou červenou i černou (pro starší ženy), nebo rozmanitě zdobené: *halúzkové*, *křepelkové*, *jatelinkové*, *kvítečkované* na červeném i černém základě, vždy však s velkokvětým až 25 cm širokým okrajem.

Vysoce navrpené **boty** – *kordovánové čížmičky* byly nahrazeny v druhé polovině 19. století šněrovacími střevíci, nahoře lakovanými, často zoubkovaně vykrajovanými.

K úplnému oděvu do kostela patřil **šáteček** do ruky, obvykle bílý, s červeně vyšitým jménem a někdy i kytičkou, nebo kašmírový pestrý želínek, kterým se obtáčela modlitební knížka.

Obřadní pentlení z krámského kvítí bylo nahrazeno už na začátku 20. století věnečky z voskového nebo textilního bílého kvítí ve tvaru lodičky s dlouhými copy nebo bez nich. Tento věnec je vždy zdoben rostlou zelení, obvykle asparágem.

Pro tuto oblast byla podle ikonografických dokladů, dobových fotografií a trojrozměrného muzejního textilního fondu navržena a zhotovena rekonstrukce ženského lidového kroje, situovaného do období 1900–1920, selského mužského obleku s vestou a tzv. rajtkami, košile se *znamennem* u krku, s odvedeneckou výzdobou klobouku a vonicí na klopě (stav kolem roku 1920).

Reprodukce pohlednice - dílo Josefa Mánesa, Bílovice, 1854. Veronika Čudová z Bílovic a Jan Postava z Březolup. Foto: Romana Habartová.

Současná podoba kroje. Slavnostní kroj mladých mužů hodové chasy. Polešovice, 2005. Foto Romana Habartová.

Současná podoba kroje. Slavnostní kroj mladých dívek hodové chasy. Polešovice, 2005. Foto Romana Habartová.

Výšivka podle počítané niti na hrubý výřez, Boršice, Polešovice, Nedakonice. Fond Slovákckého muzea v Uh. Hradišti. Foto Romana Habartová.

Výšivka podle počítané niti na hrubý výřez, Uherskohradištsko, Polešovice. Fond Slovákckého muzea v Uh. Hradišti. Foto Romana Habartová.

Kunovická oblast

Kunovický typ tradičního oděvu dříve nosili obyvatelé kunovické a derflanské farnosti. Ke kunovické patřily Kunovice a Míkovice, k farnosti derflanské Derfle, Vésky, Podolí, Popovice, Mařatice a Jarošov. Lidé z Mařatic a Jarošova postupně odkládali kroj kunovického typu a přijali oblákání kroje hradištského (staroměstského-jarošovského) typu. Ještě na přelomu 19. a 20. století se nosil kroj *kunovský* v Kunovicích, Míkovících, Derfli, Věskách, Podolí a Popovicích. V průběhu 20. století lze sledovat také odklon od kunovického tradičního oděvu v Sadech-Derfli, ve Věskách a v Podolí, vzniká zde jakési nevyhraněné prolnutí obou typů odívání.

Oblečení lidových vrstev bylo v minulosti členěno na pracovní, všední, sváteční, slavnostní a obřadní, k zvláštním příležitostem, speciálně na oblečení rolnické, řemeslnické, dělnické, podle ročního období a charakteru počasí. Svou roli sehrávala krajová charakteristika oděvu, biologická příslušnost (oblečení mužské a ženské), věková kategorie (oblečení batolat, dětí, mládeže, dospělých, starých) a stav a zařazení ve společnosti (svobodní, vdané a ženatí, vdovy a vdovci). Kunovicko je mimořádné tím, že se zde do dnešního dne uchovalo velké množství krojových součástí s datací před rokem 1900. To, že lidé Kunovicka dokázali oděv zajímavě kombinovat, vidíme při současném využívání mužského, ženského a dětského oděvu, ale hlavně ve fondech paměťových institucí. Kroj Kunovicka si stále uchovává ve srovnání s ostatními kroji regionu jednoduchost a starobylost, v porovnání s okolními obcemi působí obyčejně, až stroze.

Mužský lidový oděv

Hlavním specifikem mužského kroje je jemné šňůrování pomocí úzkých jasně modrých harasových prýmků (*sutašky*, *tresy*), jimiž se tvořil zdobný prvek na **kalhotách** – *nohavicích*, do jejichž *poklopce* muži vkládají červený vlněný **šátek** – *merínek*, a na **vestách** – *kordulách*, které jsou zdobené červeným kamrholovým třepením, tzv. *kytkama*. K mužským *nohavicím* patří **řemen**, který se vyráběl z pásu hřbetu kravské nebo volské vyčiněné kůže. Celý řemen nebýval vybíjaný, opatřený zdobnými kroužky. Slavnostní **košile** – *dudovice* má stříh s tzv. vrapeným trupem s příramkovými a ostře zužujícími se nadutými rukávy, u zápěstí přiléhají k zápěstí. Byly šité z jemnějšího a hustého brněnského šifonového plátna, které bylo přirozeně namodralé i lesklé, nemodřilo se. Vzhledem k tomu, že dnes není toto plátno na trhu, současná plátna ženy přibarvují, například ultramarínem. Rukávy *dudovic* mají dnes organtýnové (organdové) vycpávky – *dudky* – uvnitř nadutých rukávů, v minulosti to byly haděrky nebo novinový papír. Pro chladnější počasí se ještě na začátku 20. století nosil krémový soukenný nebo flanelový **kabátek** – *lajblík*. V pramenech z 18. století se s ním nesetkáváme. Starší muži zde oblékali ještě kolem roku 1900 i *lajbl* bez rukávů. Celý *lajbl* byl dokola lemován namodralým šifonovým plátnem, včetně výložek a šúsků na zádech. Výložky byly zdobně štepovány bílým a fialovým hedvábím křížkovým *znamennem* (ozdobou). Přednice mají po obou stranách deset až dvanáct funkčních dírek, proti nim ve vzdálenosti zhruba devíti centimetrů byly přišity dvě řady malých bílých knoflíčků, které se nezapínaly. Jedinými zdobnými prvky jsou pod krkem štíhlé klopy a ohrnuté manžety, podobně jako ženské, pošívané výložkami z červeného sukna, decentně vyšité barevným rostlinným motivem. **Kabát** – *halena* šitá ze světlého huněného sukna ve stylu volného kabátu, je výrazným reprezentantem tradičního oděvu v panonské oblasti a je rozšířen od Maďarska přes jihozápadní Slovensko na jihovýchodní Moravu. Na našem území se oděv tohoto stylu zachoval také v oblasti ovlivněné karpatskou kulturou ve styčném pásu Moravy se Slovenskem a v přilehlých oblastech. Jednalo se o obyčejný oděv pro běžné nošení, ale mohl sloužit i k lepším příležitostem i chránit kožichy před špatnými povětrnostními podmínkami. *Haleny* byly kratší, měly široké rukávy, vzadu rozměrný ale kratší límec – *hazuchu*.

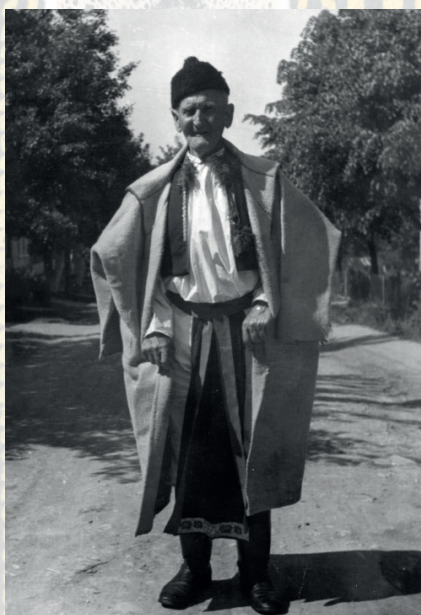
V obnošených *halenách* chodili muži do pole a na jarmarky, hospodáři je dotrhali jako pokrývku koní, jako deku na pastvě, šili z nich papuče. Její vymizení

Mladá rodina ve slavnostních krojích kunovického okrsku. Kolem roku 1915. Rodinný archiv.

Obřadní oděv kunovického okrsku - nevěsty, ženicha, družiček a družby. Kunovice. Kolem roku 1935. Soukromý archiv.

Mužská halena oblasti Kunovicka, starý muž v plátěných třaslavicích, zástěře a vestě, 20. století. Soukromý archiv.

souvisí i s tím, že v této oblasti nebyli krejčí, kteří by *haleny* šili. Lidé je kupovali na jarmarcích, hlavně na Brodsku. Mužský **kožich** byl zhotoven z ovčí kožešiny vydělané nabílo a na rozdíl od některých kožichů, tady přiléhá k tělu. Střih je stejný jako u kožichu ženského, až na límec, který se přehýbal vlasem vně jako tepelný i zdobný prvek. Lemování kožichu bylo tvořeno černou psí kožešinkou. Jejich zánik můžeme spojit se změnou způsobu hospodaření s likvidací stád ovcí, a také s tím, že kožešiny se začaly používat jako teplá podšívka pod dlouhé kabáty z černého sukna. Malí kluci nenosili bílé kožichy pro velkou nákladnost, v čase největší zimy oblékali kratší hnědé duběňáky. Bílé kožichy a haleny lidé nahrazovali lacinými šedočernými (vyvločkovanými), dlouhými, polodlouhými i krátkými **kabáty** – *burnusy*. Nejstarší pokrývkou hlavy byly v kunovické oblasti **beranice** – *vydrovice* z vydří kožešiny a plstěné *širáčky*. *Vydrovice* bývala zhotovena z vydří kožešiny přírodní hnědé barvy. Horní část byla rovnější a přiléhala k temeni hlavy, tak dostala nízký hrotkovitý vzhled. Tyto starobylé čepice se nosily ke kožichu a k haleně. *Širáčky* hrotkovitého tvaru bývaly z hrubé plsti šedočerné barvy s rovným dýnkem nahoře, se stříškou mírně odstávající od hlavy. Kolem lebeční části byly ovinuty jako ozdoba šmuky barvy bílé, červené a zelené, *pomorančem* – pérkem z krocana – *morky*. Od konce 19. století se nosily *klobúčky* kulatého tvaru s úzkou stříškou z jemné plsti okrově žluté barvy, hnědých tónů, modročerné, všechny s nápadným leskem. Od začátku 20. století přišly do módy *širáky* s vysokým temenem a širší odstávající stříškou. Méně podléhala módě čepice – *astrigánka*. Její tvar je rovněž hrotkovitý, s pozvolným přechodem do mírně zakulacené špičky. Bývala zhotovována z kožešin černých tureckých jehňat. Podšívka byla šitá z bílé ovčí kožešinky, okraj byl lemován páskem červeného sukna. Před nepříznivým počasím se chránila tím, že se obracela bílou podšívkou ven. Současné beranice se nosí nejen v zimě, ale i v létě, k slavnostnímu i obřadnímu oblečení. Ženich a družbové o svatbě nosí *astrigánky* ozdobené velkými vonicemi z umělých květin, mládenci na levé straně, ženich vždy na pravé. Důležitá byla úprava vlasů. Měli vlasy krátce střížené, na spáncích a na čele delší a zkadeřené. Tvořily tzv. *štručky*, které vykukovaly z *širáčku* nebo *beranice*. Na Kunovicku si k perům muži přidávali živou zelenou kytku – *voničku* (krušpánek) nebo umělé pestré kvítí, často se objevovala za pérkem i červená rostlá pivoňka. Muži zde nosili vysoké **boty** – *úkladové*, dnes *viksové*, s leštěnými válcovitými holínkami, v nártu navrapené. Ještě kolem roku 1920 měly vepředu uprostřed posazenou malou modrou bambulku, vycházející z modře lemované holínky.

Pro mužský i ženský kroj Kunovicka je dnes charakteristické červenočerné **vyšívání na jemný výřez**, které prodělalo vývoj v barevnosti, od béžové vyšívky přímo v textilií, původně jako zpevnění švů, přes úzký proužek, který se již na plátěné kusy oděvu našival a stal se vedle funkce zpevnění i ozdobou. Barevná škála vyšívky se měnila v druhé polovině 19. století od sytě okrové, přes oranžovou s tmavě karmazínovými výplněmi k cihlové, rumělkové a krvavě červené s černými motivy. S řídnutím plátna (původně to byl jemný šifon) se zvětšovala i šířka pásků vyšívky od zhruba dvou centimetrů až po dnešních šest centimetrů široké vyšívání na košilích a rukávcích. Ženské vyšívání navíc v polovině 20. století přijímá i barvu fialovou.

Ženský lidový oděv

Základní součásti kroje byly ještě na začátku 20. století hotoveny z Iněného a konopného plátna. Venkovští řemeslníci dodávali už během 18. století na venkov nažloutlý flanel na *lajbly*, strážniční tkalci proslavené sukno, koželuhové telecí kožky a hovězinku na *úkladové boty*, kožešníci zde vydělávali vydří kůžičky na *vydrovice* a ovčí na kožichy, barvení zde barvili plátna. V tradičním oděvu žen na Kunovicku můžeme za základ ženské oděvní výbavy považovat spodní košili – *košulu*, *rubáč*, košili – *rukávce*, suknež zadní – *fěrtoch* a *šorec*, suknež přední – *fěrtůšek*, vestu – *kordulku*, svrchní kabátek – *lajbl*, *kabaňu*, *moldonku*, *kacabaju*, *upjačku*, *jupku*, svrchní kabát – *kožuch*, úvodnici – *plachetku*, pokrývky hlavy – *čepec*, *šatku*, *šátek*, *obálenku*, boty – *kordovánky* a nezbytné vyšívání. Při srovnání současnosti s popisy pozůstalostních inventářů poddaných z 18. století a Klvahovými zápisy z konce 19. století lze říci, že ve svém vývoji prodělal tradiční oděv žen řadu změn především v materiálu, který kvůli nedostupnosti limitoval jejich výrobu. Proto určité kusy oděvu zanikly. Svou roli sehrála móda, a tak se i sem dostaly jevy dříve neznámé. Ve

stříhové konstrukci si však kunovický ženský oděv zachovává jistou archaičnost, střízlivost a harmonii dodnes.

Oblékání bylo v minulosti snadné, rychlé a pohodlné, bez úprav oděvu škrobením. Spodním prádlem žen byly starobylé spodní **košile** – *rubáče*, které vyčnívaly ze sukni ještě kolem roku 1920 na dlaň, tj. asi šest centimetrů. Dnes je to asi jeden centimetr.

Používání těžších materiálů má za následek nutnost přiškrobení lehké plátěné krejčoviny, která musí udržet větší tíhu brokátů, zvláště těch, které jsou vytkávané kovovými nitěmi. Na Kunovicku byly **přední sukně** mnohem užší a jednodušší (s jedním sámkem v půlce délky sukne). Sahaly lehce přes boky, aby vynikla forma na *fěrtochu* nebo *šorci*. Přední sukně bývaly ještě kolem roku 1880 také pestré, kvítkové mušelínové, červené vlněné – *štofové*, ale také květové, tzv. *turecké*, přesně takové, jako šátky na hlavu, někdy i bavlněné.

Stuhy – *mašle*, *pentle*, *trháčky*, *povijany* byly dříve součástí pásu sukne. Uvazují se vpředu, uprostřed sukne na dvě smyčky. Starší ženy nosily pentle užší, bez smyček nebo se smyčkami velmi umírněnými. Bývaly úzké a tkané, od konce 19. století se rozšiřovaly. Byly to tkané pevné pásy, jednobarevné, nebo s vetkanými vzorky. V meziválečné době byly oblíbené širší stuhy hedvábné, rypsové. Po druhé světové válce to byly hedvábné stuhy *rozpíjané*, malované, které místní malerečky zdobily květinovým dekorem. Dnes se používají hlavně jednobarevné stuhy (bílé, žluté, modré, krémové) v různých šířkách.

Starší černé soukenné **vesty**, stejné jako mužské, byly po roku 1890 nahrazovány jemnějšími látkami, např. hedvábným atlasem, vyšivaným sametem, polobrokátem, ve třicátých letech 20. století brokátem.

Slavnostní varianta hedvábných **vestiček** – *kordulek* je kolem výstřihu lemován sytě zelenou hedvábnou stuhou s vetkaným rostlinným motivem. *Kordulky* jsou cifrovány, ručně vyšívány a zdobeny výšivkou na tzv. *malé pány* a také umírněnými *kytkami*, červeným hasarovým třepením v podobě natřepených kytíček na předním i zadním dílu.

Slavnostní *rukávce* mají specifický tvar podobný mužskému, v průkrčníku precizně navrhapené, na ramenu bez baní, ale jsou hustě vrapané v příramcích. Jako *natahačky* jsou rovné, k zápěstí kose zúžené tak, aby se daly podhrnout a vytvářely volný nadýchaný válcový tvar, nebo byly oblečené pod svrchním kabátkem, z něž u zápěstí vyčnívaly volánky – *kadrlé*. V meziválečném období byly rukávy vypodloženy pro zvýraznění tvaru novinovým papírem, později kartonovými vycpávkami, tzv. *dudkami*, které jsou dnes příšity na spodní jupeče a tvoří novou krojovou součást. Vedle nich jsou stále známé sváteční *rukávce* stejného stříhu, ale s tzv. malovaným vyšíváním (barevný květinový vzor provedený plochým stehem) nebo s křížkovou výšivkou, případně bez výšivky, které slouží jako méně sváteční, ale i smuteční a postní.

Zadní sukně byly původně ručně vrapané, z konopného plátna, kolem roku 1880 už jemněji vrapané černé sukně klotové. Režné měly velmi jemnou geometrickou výšivku přes vrapy, černé *šorce* a bílé zadní sukně – *fěrtochy* pak červené geometricky vyšívané formy přes vrapy. Na jejich střed si ženy od první poloviny 20. století přivazovaly navázané **stuhy** – *tráčky*, u mladších žen světlé barvy, u starších tmavé, ke smutečním příležitostem černé, rypsové nebo vyšívané, později galanterní, s vetkaným rostlinným vzorem, nikdy však s motivem klasů. Původně to však byly dlouhé pestré stuhy na konci zapletené dívčího copu, které splývaly na sukni.

Kunovický ženský **kožich** z ovčí kožešiny byl vydělaný na bílo a ve srovnání s okolními obcemi byl střízlivější a přiléhal těsněji k tělu. Měl stojatý úzký obojek a korespondoval s celkovou střízlivostí kroje jako kompletu. Aby *kožich* při práci nepřekážel, přední cípy byly kožešinovou částí zvednuty k pasu a konce se připevnily k trháčkům. Na jejich místo nastupovaly zimní mladší oděvní tradiční součásti – *kacabaje*, *upjačky* a vlnáčky.

Svrchní kabátek – *lajbl* ze světlého nažloutlého flanelu nebo jemného krémového sukna je starším typem ženského kabátku pro období jara a podzimu. Ozdobou jsou štíhlé protáhlé klopky u krku a k zápěstí ohrnuté manžety rukávů, vyložené jasným červeným sukem a vyšité jemným rostlinným motivem. Starší ženy měly výložky nezdobené, mladší ženy a parádnice si je nechávaly vyšít rostlinným motivem, hedvábním. Pod *lajbl* ženy oblékaly starší vyšívané *rukávce*, jejichž *kadrlé* přečnívaly k dlaním. Zdobným prvkem jsou dvě mírně zešíkmené řady původně malých bílých porcelánových knoflíčků na obou

Muž v haleně a v beranici-astrigánce, žena v kožichu a tureckém šátku uvázaném na rožky. Kunovice, 20. století. Soukromý archiv.

Mužská pokrývka hlavy beranice-astrigánka s obřadní ženichovskou vonicí. Kunovicko, 2013.

Současná podoba slavnostního kroje Kunovicka. Kunovice, 2025. Foto R. Habartová.

Rekonstrukce obřadního kroje kolem roku 1925 pro nevěstu a družičky. Kunovicko, 2018. Foto Romana Habartová.

Družičky v současné podobě kroje, v obnoveném obřadním pentlení. Kunovice, 2024. Foto Romana Habartová.

Starší žena v obnovené sváteční podobě kroje Kunovicka, v zimním lajblu a lipském šátku uvázaném na rožky, detail výšivky. Kunovice, 2015. Foto R. Habartová.

přednicích. Tento typ kabátku na začátku 20. století nahradily kabátky typu sametové *kabaně*, *moldonky* z vlněné, vícebarevné, pruhované nebo kostkované látky – *moldonu*, a později plyšové *kacabajky*. Ty nahradily v odívání žen kožichy, které do třicátých let 20. století postupně zanikaly. Název vznikl z vlastní funkce upjatého oděvu, který těsně obepínal nejen horní část těla, ale i boky. Doprovodnou součástí *upjaček* se stal vlnák, který ženy přehazovaly podle potřeby přes *kacabajku* nebo přes hlavu. Na konci 19. století začaly ženy nosit jako doplněk všedního oblečení svrchní **halenky** – *jupky* z kartounu různých barev a tisků, často z téhož materiálu jako přední sukně. Ve 20. století pronikaly i do svátečního a nedělního kroje jako náhrada za *lajble* a *kabaně*.

K upravenosti každé ženy patřila nepsaná norma pro úpravu hlavy. Svobodné dívky si česaly vlasy nahladko s poutcem uprostřed hlavy, vždy je splétaly do jednoho *lelíku*. Do copu si vplétaly úzkou stužku – *zapletačku*, obvykle červené barvy, v neděli si konec copu zdobila širokou květovanou stuhou s červeným základem. Vdané ženy si k vlasům připlétaly do dvou copánků nad spánky šňůrky od *obalenky*, čtyřhranné podložky. Říkalo se jí *rožky*. K ní přidávaly nad čelem z plátna vyhotovené druhé *rožky*, aby šátek vdané ženy držel pěkně formu. Ženy v Kunovicích nosily hlavu pokrytou plátněm **čepcem a šátkou** s geometrickou výšivkou *na jemný výřez*, často po obvodu s paličkovanou krajkou, která korespondovala s vyšíváním na *rukávcích*. Doloženy jsou ještě kolem roku 1870, kdy je nahradily velké bílé lipské, modrotiskové a červené turecké **šátky**. Pro Kunovicko je typický diametrálně odlišný způsob uvazování šátků v řadě variant. Ženský slavnostní kroj se vyznačuje starobylým úvazem *na záušnice s lelíkem*. Jeden roh šátku je smotán a sešit do copánku, který ovinuje čelo a vede kolem celé hlavy. Vedle něj je to několik zajímavých úvazů bez *lelíku* s konci nahorů, dolů nebo pod bradu.

Mimořádný je *obřadní věnec*, ženské nevěstovské **pentlení**, které nepodlehlo žádným inovacím. Dodnes se přivazuje k vlasům postupně sedm samostatných částí. Pentle v ocasu na zádech z 12 až 14 stuh byly dříve uší a s červeným základem, ve 20. století jsou širší, základ je bílý. Do roku 1900 sahaly vzadu dvacet centimetrů pod pás, během 20. století byly zkracovány a jejich spodní okraje dosahují k formě *fěrtochu*, aby bylo formu vidět.

Nelze opomenout **obutí**. Ženské vysoké boty byly ještě kolem roku 1850 velmi těžké, podobné mužským, říkalo se jim *úkladové*. Měly vysoké holénky a ostrou špičku, mistři je vyráběli z hrubé hovězinky. V druhé polovině 19. století je nahrazovaly *kordovánky*. K jejich zhotovování sháněli ševci kozí kůže, které se činily pomocí třísel. Ta byla nedostatkovým zbožím. Ševci si kůže nečinili sami. Byla to práce koželuhů. *Kordovánky* sahají až pod koleno, vyšité jsou kolem nártu bílými nitěmi. Boty se černily směsí omastku a sazí.

Výjimečnou součástí kroje byla obřadní **plachetka** či *úvodnice* jako doplněk ženského obřadního oblečení k církevním svátkům a úkonům. Ovinovalo se jí tělo nevěsty a družičky při svatebním obřadu. Nosily v ní kmotřenky novorozeně ke křtu, úvodnicí byla ovinuta šestinedělka, když šla s dítětem k obřadnímu úvodu do kostela, a provázela ji řada tzv. *úvodniček*, které měly stejně zavinuté tělo v *úvodnicích*. V kroji s *úvodnicemi* doprovázely družičky zemřelé svobodné mládence nebo děvče v den jejich pohřbu, byly v ní oděny při primicích, *úvodnicemi* byly vykládány rakve zemřelých dívek a žen.

K úplnému oděvu při obřadních i slavnostních příležitostech a při návštěvě kostela patřil **šáteček** do ruky, obvykle bílý, s červeně vyšitým jménem a někdy i kytičkou, nebo kašmírový pestrý želínek, *merínek*, kterým si ženy a dívky obtáčely modlitební knížky. Nevěsty dostávaly do výbavy další typ *obřadních plachet*, tzv. *koutnice*, které se ještě kolem roku 1880 v Kunovicích vyskytovaly. Jednalo se o plachty, jimiž byly šestinedělky izolované v jizbě od ostatních.

Dětský lidový oděv

Oděv kojenců, batolat, školáků i dospívající mládeže tvořil bohatou skladbu odívání. Kojenec byl po narození oblékán běžně do ze zadu nesešité plátně **košilky**, u krku s úzkým límečkem, který byl vyšíváný, stejně jako okraje rukávů. Košilka se kolem krku řasila pomocí *kaničky*, vázané vzadu. Hlavu muselo mít nemluvně vždy kryté **čepičkou** z bílého barchetu, lemovanou dokola štykováním a s vázáním pod bradu. Na košilku se při chladném počasí a cestě ven oblékal barchetový **kabátek**. Pro sváteční příležitosti bylo dítě oblečeno do nákladnějšího oblečku, například ke křtu a na úvod bylo oděné do parádní

košilky a kabátku z jemných materiálů, organtýnu, etamínu, molu, damašku i krajkoviny, madeiry. Podoba těchto **soupraviček** byla závislá na šikovnosti tvůrkyň a v různých obměnách byly základním oděvem dětí do batolecího věku. Kolem roku 1900 se objevily i přízové křtící soupravy, které byly pletené, síťované (necované) i háčkované. Pokud byl set ušitý z jemného plátna, měla košilka obvykle na prsou vyšit monogram, srdíčko s monogramem apod. Stejněho charakteru byla i čepička. Obvyklé byly košilky bez límečku, kolem krku neřasené. Dítě bylo v **peřince** svazováno do válečkového tvaru a vcelku pevně se ovinulo *povijanem*. Narozené děti v peřině nosily ženy v *chůvkách*, pruhu tkané látky ovinuté kolem těla. Od kojeneckého věku měly děti na hlavě čepičku ve tvaru helmičky, tzv. *patákovice*. Často byla zdobena stříbrnými nitěmi. Chlapci měli krátké vlasy a nosili *širáček*, děvčátka dva *pletence* – copy a šátek pestrých barev pod bradu.

Dětský kroj pro nejmenší děti v původní podobě se dnes vytratil. V oblasti Kunovicka byly ještě v první polovině 20. století typické do věku pěti let dítěte **šatičky**, tzv. *kanduše*, *kandušky*, a **čepičky**, *pupenky*. Ve školním věku již oblékaly napodobeniny oděvů dospělých. Ve všední dny chodili takto až do školních let. Na svátek už nosili *kordulu* a *gatě*, dívky na šatečky uvazovaly zástěru nebo už měly *fěrtůšek*, *rukávečky* a *kordulku*, za horka běhaly jen v košilce.

V zimě oblékali chlapci i děvčátka laciné barchetové **kabátky** s podšívkou. Kabátky byly bez límce, zapínaly se ke krku, rukávy byly zdobeny výložkami u zápěstí. Za velkého chladu měly dívky laciné **kožíšky**, později **vlňáčky** zavázané kolem těla do kříže, se sukem vzadu v pase. Chlapci do deseti let nosili i obnošené **kožíšky** – *dubeňáky*. S nástupem do školy se začaly děti oblékat do oděvu stejného střihu i výzdoby jako dospělí, neměli však ve své oděvní výbavě *nohavice* ani *kožich*. Děvčátka kolem deseti let měla již turecký **šátek**, ale stále vázaný jen pod bradu. Slavnostní úvaz mohla dívka mít, až když dospěla. Výjimky tvořily mimořádné události obřadního charakteru (první svatě přijímání, biřmování).

Stranou nemůže stát výzdoba oděvu. Na mimořádnou dovednost, ruko-dělnou zdatnost, smysl pro výtvarnou harmonii a cit místních žen upozorňují zdejší **výšivky**. Fyzické doklady vyšívání z kunovické oblasti můžeme konkrétně sledovat až od první poloviny 19. století. Je jednoznačné, že výšivka v té době měla na oděvu praktickou funkci. Prameny podávají kusé zprávy o *formách* přes vrapy na *fěrtoších*, o *mřížkách*, jimiž byly spojovány plátěné součástky. Rozlišujeme dva základní způsoby vyšívání, které jsou diametrálně odlišné, a to na těžké krojové krejčovině, především na suknu, kde se jedná o specifickou výšivku pomocí šňůrování, cifrování, a drobnou doplňkovou ruční výšivku a vyšívání na lehké krojové krejčovině, převážně na plátně. Kunovicko řadíme do oblasti výšivky podle počítané niti.

Pro Kunovicko byla podle trojrozměrného muzejního fondu a dobových fotografií navržena a zhotovena rekonstrukce obřadních krojů, které reprezentují období 1870–1920.

Čepce se starobylým vyšitým dýnkem a šatka s výřezovou výšivkou. Kunovice, kolem roku 1830. Fond Slovákého muzea v Uh. Hradišti. Foto R. Habartová.

Dívka v pentlení z Kunovic, pohled zezadu na tzv. *ocas*, 1890. Foto Josef Klvaňa.

Matka s dětmi ve slavnostních krojích kunovického okrsku. Kolem roku 1915. Rodinný archiv.

Chlapci ve svátečním kroji. Kunovice, polovina 20. století. Soukromý archiv.

Uherskoostrožská oblast

Uherskoostrožsko lákalo umělce pestrou krojovou rozmanitostí. Lidový oděv Ostrožska zaujal i výtvarné umělce, kteří ve svých obrazech, náčrtech, skicách zachytili podobu lidového odívání, často detaily výšivky, úvazy šátků, konkrétní okamžik s odpovídajícím typem oděvu. V druhé polovině 19. století zaujal lidový oděv tohoto krojového okrsku např. malíře Jožu Uprku (1861–1940), který zaznamenal řadu svátečních, slavnostních a obřadních příležitostí, Antoše Frolky (1877–1935), který čerpal zkušenosti právě u Joži Uprky, a podařilo se mu zaznamenávat i všední život slováckého venkova.

Uherskoostrožsko zaujalo malíře a ilustrátora Karla Žádníka (1847–1923), Cyrila Mandela (1873–1907), Josefa Koudelku (1877–1960), malíře figuralistu Vincenta Plesnivého (1879–1944) a další. Pro zachycení krojů z Ostrožska má význam i Vojtěch Pernica (1886–?), dílo Vladimíra Štěpánka (1906–?), který studoval soukromě u Antoše Frolky, František Bezděk (1906–1983) z nedalekého Uherského Ostrohu i Dominik Černý (1903–1973), v jeho případě výjevy z přírody a ze života zdejších obyvatel, především města Hluku. V té době se již začala uplatňovat jako zdroj zkoumání lidového oděvu fotografie.

Mezi fotografy a majitele souborů snímků té doby jmenujme alespoň amatérského fotografa Josefa Brauna (1855–1929) z Uherského Ostrohu, pedagoga z Uherského Brodu a amatérského fotografa Eduarda Horského (?), učitele, redaktora, publicistu, sběratele lidového umění, hudebníka a fotografa Františka Kretze (1859–1929) z Uherského Hradiště, architekta, výtvarníka, historika užitého umění, etnografa a fotografa Jana Koulu (1855–1919), kněze, učitele a fotografa Františka Horenského (1873–1933), pedagoga, národopisného badatele, znalce lidového oděvu na Moravě, fotografa a zakladatele české vědecké etnografie Josefa Klvaňu (1857–1919), německého cestovatele, uměleckého fotografa a průkopníka dokumentární fotografie Erwina Rauppa (1863–1931). Kroje z oblasti Uherskoostrožska na svých akvarelech, kresbách a fotografiích zaznamenal kreslíř a fotograf Josef Šíma (1859–1929).

Znalec lidového oděvu na Moravě Josef Klvaňa zařadil Ostrožsko v monografii *Moravské Slovensko* do oblasti krojů dolňáckých a **krojového okrsku uherskoostrožského**. Tento dnes výrazně pestrý kroj se s lokálními odchylkami nosí území ohraničené obcemi Hluk, Ostrožská Nová Ves s Chylicemi a Kvačicemi, Uherský Ostroh s Milokoští, Ostrožská Lhota, Blatnice pod Sv. Antonínkem, Blatnička.

Kroj této oblasti prodělal během 20. století značné proměny v přílišné zdobnosti, což můžeme konfrontovat s dobovými snímky datovanými od druhé poloviny 19. století, se sbírkovým fondem muzeí, kde jsou krojové kusy, komplety a výšivky tohoto lokálně vymezeného subregionu zastoupeny a dokumentovány od začátku 19. století po současnost. Také barevnost kroje je ovlivněna továrně zhotovenými materiály a umělými barvivy, které se postupně prosazují i ve venkovském prostředí. Kolem roku 1900 dosáhl uherskoostrožský kroj největší barevnosti i pestrosti v materiálech. Po roce 1925 se kroj začal pozvolna vytrácet z každodenního života, jeho forma se měnila v méně praktickou i kvůli silnému škrobení. Jeho původní archaické vizuální sdělení přestalo být srozumitelné. Silueta se změnila, pod vlivem módy se zkrátila délka sukní. Aby svrchní sukně udržely formu, musely být podkládány větším počtem naškrobených spodnic. S ní musela korespondovat horní polovina těla, která se vzniklé nepraktické siluety snažila přiblížit vyztužením a vycpávkami rukávů. Ty nabyly nelogických, rozměrných a poté lomených tvarů. Postupně lze sledovat pronikání střihu městského oděvu do lidového odívání. Mužský oděv byl tvořen stále častěji tzv. selskými obleky ve skladbě: sako, košile, kalhoty, klobouk městského typu. Zvýšila se obliba hedvábných materiálů převzatých z městského prostředí. Odchod za prací mužů i žen způsobil rychlé pronikání městské módy do lidového oděvu, včetně doplňků, především se to týkalo obuvi. Rovněž význam proslaveného poutního místa na kopci svatého Antonínka se setkáváním tisíců lidí různých krojových typů, i s městským módním oděvem návštěvníků, nepřímo zasahovalo moderní trendy do tohoto prostředí a zvolna působilo na vývoj kroje zdejších obyvatel. Velkou roli sehrává možnost svobodného pohybu s cestami do měst a na trhy a jarmarky, s rozvojem obchodní činnosti a zvyšováním kupní síly jednotlivců.

Děvče od Uherského Ostrohu, kolem roku 1910. Joža Uprka. Reprodukce pohlednice. Foto R. Habartová.

Naše mamičky (Na hřbitově), Uherskoostrožsko, 1893. Joža Uprka. Reprodukce pohlednice. Foto R. Habartová.

Pouť u Sv. Antonínka nad Blatnicí – v popředí lidé z Ostrožska a Kunovicka. Blatnice, 1894. Joža Uprka. Reprodukce pohlednice. Foto R. Habartová.

Mužský lidový oděv

K základní součásti mužského oděvu patří plátěná **košile**. Slavnostní příramková košile – *dudovice* je šitá z bílého, původně šifónového plátna. Má široké baňaté, tzv. *vyduté* rukávy, u zápěstí zúžené do užší manžety, a je zdobená výšivkou.

Naturalistický květový motiv je proveden podle předkreslené niti pestrobarevně, obvykle červeně, žlutě a černě. Někdy jsou na ostrožské košili pod výšivkou v malém medailonu v podobě kroužku, srdce nebo věnečku uváděny iniciály či jméno majitele nebo vnočení. Tento typ košile dnes oblékají svobodní mládenci k soukenným *nohavicím* pro slavnostní příležitosti, mladí chlapci a starší generace ji oblékají k plátěným *třaslavicím* a *zástěře*.

Dalším druhem je košile – *červenice*, nošená k méně slavnostním chvílím i na všední den. Má stejný střih jako *dudovice*, ale s menším řasením v rukávech. Po obvodu náprsníčky, manžet a límce je lemovaná např. stonkovým, řetízkovým, křížkovým nebo kombinovaným stehem. Na přednici je motiv zjednodušen na jednu až tři červené růže, který je vždy odrazem výtvarného nadání, schopností a umu vyšivačky. Menší chlapci nosili košile – *sámkovice* s klasickým límečkem, se sámkou na prsou. Košile byla také zdobená barevným květovaným motivem, vždy bez použití černé barvy. Nosí se pod *lajbl*, ale i pod *kordulu* u starších mužů. Nejmladší vlnu výšivky na mužské košili charakterizuje použití velkých naturalistických rostlinných motivů s přidružením barvy zelené, modré i černé.

Mužský sváteční kroj tvoří **kalhoty** – *nohavice* z temně modrého až černého sukna, které je obvyklé pro šití krojů z Dolňácka. Tento typ přiléhavých dlouhých kalhot je zdoben tmavě modrým až fialovým šňůrováním. Je vytvářeno stáčením plochých či dutinných prýmků, kterým se říká sutašky a tresy. Sutašky tvoří splétaný prýmek s nitěmi spojenými do dvou sloupků, do kterých se obvykle vkládá výplňová nit a ploché tresy tvoří splétaný prýmek, u kterého se každá nit pravidelně provazuje nad a pod další nití. Ostrožské šňůrování je odlišné od šňůrování kalhot hradištských nebo kunovických a mělo by respektovat lokální motivy. V minulosti nebylo bohatě rozvinuto, dnes zůstává zdobení pomocí šňůrek ve volnější kompozici, ale často sahá až nad kolena.

Nohavice ostrožských kalhot jsou přiléhavé a jsou na lýtku ukončeny rozparkem s tkaničkami, které se ovazují kolem lýtek proto, aby se dobře nazouvaly do vysokých bot. Byly vždy šité tak, že měly pouze spojovací šev v rozkroku a v pase, a šev na bocích, který je zakrytý plochou tresou, tzv. *harasovým lampasem*. Kalhoty vepředu se dvěma rozparky vytvářejí úzký *punt* či *poklopec*, kterému se také říká padací most. Do něj si svobodní vkládají na půl složený bílý nebo žlutý vlněný merinový **šáteček** či kapesníček s třásněmi. Ženatí muži nosili vždy *nohavice* z černého sukna, méně zdobené šňůrováním, staří muži měli pak selské *nohavice* nezdobené, které se nosily k vestě a saku nebo ke krátkému soukennému kabátu. Doplňkem *nohavic* je kožený, malými kroužky bohatě vybíjený **řemen**, tzv. *opasek*, který je dlouhý tak, že jej muži dvakrát až třikrát obtáčíjí *puntem* a kolem pasu.

Malí chlapci a staří muži nosili rezné konopné, dnes lněné nebo bavlněné bílé plátěné kalhoty – *třaslavice*, zvané též *drle*, a bavlněné bílé kalhoty, kterým se v Hluku říká *porcelánky*. K nim se v minulosti vázala tmavě modrá, dnes černá klotová zdobená **zástěra**. K svátečnějším příležitostem je zástěra v dolní části zdobená plochou výšivkou s květy a u okraje je otřásněná nebo zdobená plochou výšivkou s obsmykovanými obloučky. V pase se na suk převazovala červeným tkaným *trhácem* – červenou stuhou z harasu. Dnes ji nahradila červená stuha s vetkaným vzorem, která by měla splývat až k dolnímu okraji zástěry.

Charakteristická součást mužského oděvu je tmavá až černá soukenná **vesta** – *kordula*. Její střih je obdobný jako u jiných *kordul* na Dolňácku vytvářející na zádech tři šúska. Nepřehlédnutelná je její bohatá výzdoba. Stojatý límec je po celé ploše zdoben velmi hustě a jemně vyšitým pruhem provedeným oranžovou harasovou vlnou. Josef Klvaňa zmiňuje, že *na stojatém límci je šňůrování modré, červenými stehy prošité, a to buď jablíčkovaté nebo růžičkovaté, kde totiž buď jablíčka nebo růžičky jsou vyšity*.

Obdobný je i ornamentální pás na levé přednici, který je směrem k průramkům lemovaný jemnými závitnicemi. Z harasové oranžové vlny jsou vytvořeny další zdobné prvky na vestě v podobě kadeřavého třepení, tzv. *střapce* nebo *střapaté kytky*, které jsou umístěny z obou stran pod stojáčkem, na levé přednici, v rozích obou kapes a také nad šúska na zádech, kde je pod nimi na švech rozvinut závitnicový ornamentální motiv na *tří tulipány* z modrofialového harasu, kryjící

spojovací švy zádového dílu s přednicemi. Kytky mistři krejčí barvili šafránem, pro zachování kadeřavosti se jednotlivé pramínky harasu splétaly do copánků. Pro zpevnění tvaru se namáčely do cukrové vody a po zaschnutí a rozpletení dosáhly žádaného kudrnatého vzhledu.

Vesta bývala po celém obvodu lemována modrou harasovou sutaškou a límec byl podšit červeným sukнем vystřihovaným do zoubků. Pravou stranu přednice zdobí řada mosazných kulatých hustě vedle sebe našitých knoflíčků. *Kordula* je dnes součástí svátečního, slavnostního a obřadního tradičního oblečení a muži ji nosí jak k soukenným *nohavicím*, tak k plátěným *třaslavicím*.

Ženatí muži nosili místo *korduly* bílý svrchní **kabátek** – *lajbl*, který byl zdoben červenými nebo modrými výložkami a řadou plochých knoflíčků. Pod *lajbl* však oblékali košili s méně našasenými rukávy. Josef Klvaňa začátkem 20. století poznamenal, že se *lajble* na Ostrožsku pomalu vytrácejí a jsou nahrazovány poloměstskými černými nebo tmavě modrými sakovitými kabáty, které zdejší muži nosí k *třaslavicím* i k *nohavicím*. *Lajbly* se znovu vrátily do šatníku mužů na celém Slovácku a slouží k chladnějšímu počasí.

Mužský svrchní oděv tvoří tříčtvrteční nebo až ke kotníkům sahající *haleny* rovného střihu s čtverhranným límcem sahajícím do třetiny zad. Muži je nosili především k práci, často jen přehozené přes ramena, a v chladném počasí. Klvaňa zapsal, že se *halena* této lokality lišila od okolních hlavně límcem, který sahal hlouběji do zad a na konci byl tzv. *ofranclený*, přizdobený krátkým třepením, nad ním se dvěma černými asi deset centimetrů od sebe vzdálenými vodorovnými proužky. *Haleny* byly šité z huně nebo světlého sukna a po obvodu lemované červeným sukénkem.

Pro nejchladnější období oblékali muži honosné **kožichy**, které začaly po první světové válce z nedostatku materiálu mizet. Zdejší nákladné kožešiny byly díky výzdobným prvkům pojmenovány jako *malované*, s harmonicky sladěnými barevnými aplikacemi, výšivkou a kožešinou kolem krku, po obvodu předních dílů a u spodního okraje. Mužské hnědé kožešiny *dubeňáky* bývaly na švech zpevněny a zdobeny koženými pásky se střapečky, nenosily se přepásané.

Kompletní kroj dotváří pokrývka hlavy. Za starší typ mužské pokrývky hlavy můžeme považovat **klobouky** šedé barvy – *hrotky* bez stříšky nebo s malým okrajem, které dosahovaly výška 20 centimetrů. Bývaly lemované jemnou dekorativní přízdobou z pestrobarevné žinylky, tzv. *houseskami*, které představovaly ozdobné „ochlupacené“ a různě proplétané drátky. Tyto hrotky nahradily méně sváteční, malé plstěné tmavě šedé kloboučky. K nim Klvaňa poznamenává, že se donedávna v tomto kroji nosil malý tmavošedý klobouček se zelenou pentlí a širšími stříškami, odlišný od krojů hradištských, které nahradily černé a hnědé, vyšší a uprostřed promáčkuté klobouky městského rázu. Hrotkovité *širáky* bývaly zdobeny po obvodu třemi pentličkami v barvě žluté nebo červené, voničkou se dvěma kohoutími péry – *kosíry*, ženáci nosili klobouk bez pér. V průběhu 20. století byly vystřídány konfekčními černými klobouky s vyšší stříškou, promáčkuté obvykle ze tří stran *na tři facky*. Dnes muži nosí klobouky městského střihu, k zimnímu oblečení a starší muži nosí nezdobené **beranice** – *astrigánky*, *persiánky* z černé berančiny mladých ovcí, která je dnes nahrazena umělými materiály, např. černým lesklým plyšem. Na klobouky si svobodní mládenci připevňují na levou stranu stříšky voničku z umělého barevného textilního kvítí s kohoutími péry, ženatí nosí klobouky nezdobené, nebo si na pravou stranu dávají malou voničku z umělého kvítí nebo snítku zeleně, ale bez pér.

Na nohy obouvali vysoké čížmové **boty**, které měly vepředu dlouhé, až po nártu sahající střapce z jasně modrého hedvábí a měly okované podpatky, tzv. *krajovice* či *sekavice*. Starší muži nosili v zimě ke kožešinu čížmové holínkové boty, zvané *filčáky*.

Základní znaky mužů, charakterizující obřadní příležitosti, představují artefakty svatební úpravy družby, svatebčanů a ženicha. U družby a ženicha je to především velká **vonice** z krámského umělého kvítí, která se upevňovala na klobouk nebo na beranici. Josef Klvaňa zapsal, že svatebčané *mužáci* nosili na Ostrožsku obřadní **kabáty** – *starobylé mentýky*. Jednalo se o tmavomodré kabáty sahající po kolena nebo i hluboko pod kolena, které byly zdobeny modrým šňůrováním a řadou kulatých knoflíčků, tedy se zdobením typickým pro čamary.

Matka s dcerkou-školačkou ve slavnostním ostrožském kroji, žena v módním městském šatu. Ostrožsko, začátek 20. století. Soukromý archiv.

Novomanželský pár v obřadním kroji. Ostrožsko, první polovina 20. století. Soukromý archiv.

Rodina ve slavnostních krojích, batole v plátěných šatkách a čepičce, školní děti již ve zmenšenině dospělých krojů, chlapec v poměštném selském oblečku. Ostrožsko, 1920. Soukromý archiv.

Obřadní kroj Ostrožska. Blatnice pod Sv. Ant., počátek 20. století. Soukromý archiv.

Dívka v soukenné kordulce, volných baňatých rukávcích a v polosvátečním úvazu šátku na ocas. Ostrožsko, 1892. Foto J. Klvaňa.

Vpravo: Dívka v hedvábné kordulce, volných baňatých rukávcích a v úvazu šátku na naušnice dole konce, Ostrožsko, 1892. Foto J. Klvaňa.

Dívka v hedvábné kordulce, volných baňatých rukávcích a v úvazu šátku na naušnice hore konce. Ostrožsko, 1898. Foto J. Klvaňa.

Ženský lidový oděv

Nezbytnou součástí ženského oděvu je **spodní košile** – *rubáč*. V uherskoostrožském krojovém okrsku nesahal už na konci 19. století pod spodní okraj svrchních sukní. Další **spodnice** se rozšířily až v polovině dvacátých let 20. století. Nejkratší se váže zepředu, druhá zezadu a je hustě vrapená, ve svrchní spodničce je méně plátina a je o 2 cm delší, ale kratší než horní sukně. Dnes se přidává zezadu další krátká spodnice, tzv. *stolička* nebo *prdelnica*, aby správně držela tvar zadní sukně. Ke kroji patří **rukávce**. Tvoří je tělo – *stánek*, podpažní klínek, vrchní a spodní nárameník, límeček v podobě úzkého stojáčku a vlastní vrapené rukávy s volány – *kadrlemi*. Josef Klvaňa ve své době zmiňuje tzv. duté, volně zřasené široké rukávce s geometrickým výřezovým malým mozaikovým vyšíváním na žluté půdě. *Rukávce* byly šité z namodralého šifonového plátina, nebyly vrapené, baňky byly volně hustě zřasené.

Finální podobu slavnostních rukávců dotváří kompletní ženské **vyšívání** tvořené dvěma nárameníky, dříve dvěma přednicemi, které dnes nahradila jedna širší náprsenka, dál jsou to dva náramky u loktů a límeček. Vyšívky byly původně prováděné geometrickou technikou *na jemný výřez* v barvách od krémové, okrové, cihlové, a vytvářelo efektně působící drobný, uzlíčkový celek. Tato jemná výřezová technika se ve 20. století proměnila v mozaikové vyšívání, kde motivy tvoří shluky motivků v pestrých barvách. Dnes v širší a hrubší vyšívce převažuje barva oranžová a v ní pestrobarevné mozaikové motivy, tzv. *znamena*. *Obojek* není přišit k rukávcům, je to samostatný kus a kolem dokola je zdoben hustě skládanou širokou obvykle tylovou krajkou, která zvýrazňuje honosnost a bohatost kroje.

Sukně představují základní součást ostrožského kroje. Jedná se o nesešitou sukni, kterou si žena uvazuje v pase přes spodnice. Pro **zadní sukni** je typické husté drobné řasení a vyšívání přes vrapy v pase. Původně nosily ženy i u kroje ostrožského pouze bílé *fěrtochy*, které se zhotovovaly z domácího hrubšího konopného plátina. Po obnošení je neodkládaly, ale dávaly je obarvit domácím barvivům načerno. Obřadní zadní sukni i zde představuje hustě navrapený *bílý fěrtoch*, šitý z šifonu, který měl ještě na přelomu 19. a 20. století v pase vyšitou formu přes vrapy.

Tráčky či *štruple*, představují dva pruhy navázané **stuhou**, splývající na zadní sukni. Pro obřadní chvíle byly na zadní *bílý fěrtoch* vázány velmi jemné plátěné *štruple* zdobené bílou dírkovou vyšívkou, které působily dojmem velmi vzdušné krajky.

Na hotovení **předních sukní** – *fěrtůšků* byly v 19. století používány kartounové a batistové látky světlejších barev, poté vlněné sukně harasové a kašmírové v tmavších pastelových barvách. Byly pestré, široké a splývaly do půl lýtek. K nejrozšířenějším patřily kašmírové *delínky* se žlutým, zeleným, bordó nebo růžovým základem a pestrými drobnými kvítky, sukně harasové, tzv. *pruhakvěty* či *harásky*. U mladší generace dívek byly oblíbené pestrobarevné hedvábné atlasy s květinovým vzorem, kolem okraje vždy zdobené bílou kraječkou, tzv. *kaničkou*. Přední sukně jsou v současné době u dolního okraje nebo dokola téměř až k pasu lemovány bílými tylovými, tzv. *tyrangelovými* krajkami, kterým se říkalo *orientálky*.

Do pasu si dívky vážou **stuhou** – *pentli*, která byla dříve úzká, v podobě tkaného trháčku, povijanu, zavázaná pouze na jeden suk bez mašle a její okraje splývaly k dolnímu okraji sukně. Rozšířené byly jednobarevné stuhové hedvábné (atlasové, rypsové, taftové), které začaly ženy zdobit vodokresbou rozpijeným květinovým motivem, malováním nebo i pestrou naturalistickou plochou vyšívkou. Dnes v odívání převažuje méně vhodná široká tzv. slovácká vytkávaná stuha nebo bílá rypsová mašle, která se váže ve středu přední sukně na dvě mašle a konce splývají k dolnímu okraji sukně.

Ženské **vestičky** – *kordulky* se ještě na konci 19. století podobaly mužským. Byly šité z černého sukna, ale bez stojatého límečku, na zádech i vepředu byly zdobeny tzv. cifrováním, šňůrečkovaním. S červenými či oranžovými střepečky – *kytkami* z kamrholu (niti z velbloudí srsti) představovaly hlavní znak ženského slavnostního ostrožského kroje. Vedle soukenných *kordulek* se začaly paralelně nosit na konci 19. století *kordulky* z jemných hedvábných textilií, z atlasu, rypsu, saténu, taftu, brokátu.

Na začátku 20. století patřily k nejoblíbenějším mezi mladými dívkami *kordulky* z hedvábí, nejčastěji modré a květované se secesními motivy. Tyto *kordulky* byly již zdobené kolem výstřihu stuhou – *pantlou* i lesklým prýmkem, podobně

jako u vestiček okrsku hradištských krojů. Ostrožské vestičky mají vzadu výšivku (cifrovanou, ručně vyšivanou) s motivem *na tři tulipány*, s oranžově červeným šňůřečkovaním a malými střípatými kytkami.

Další vývojovou fází představují *kordulky* z hladkého nebo vyráženého sametu, nejčastěji v barvě zelené, tmně modré, bordó či fialové. K oblíbeným materiálům se zařadil jednobarevný i květovaný brokát. *Kordulky* si zachovaly svůj stříh, vepředu s hlubokým výstřihem do písmene V, sahajícím až k pasu, kolem obvodu s našitou pestrobarevnou květovanou tkanou stuhou. *Kordulky* jsou dnes delší, přivazují se do sukni. Zapínání tvoří čtyři knoflíčky. Vzadu zůstává typická ornamentální oranžová šňůrkovaná a cifrovaná výzdoba s motivem *na tři tulipány* s kadeřavým třepením.

Na Ostrožsku a Veselsku převládá technika drobného či jemného tzv. *struhadélkového výřezu*, zatímco na Uherskohradištsku, hlavně Polešovicku, byl rozšířený tzv. *hrubý výřez* vysoký, s výrazně vyšitými uzlíky, kterým se říká *úlký*. Na Uherskobrodsku byl výřez plochý. Technika výšivky na výřez je velmi složitá a pracná, proto byla během 20. století nahrazována jednodušší křížkovou technikou. Zjednodušená technika tak měla za následek přebujelý ornament, odklon od geometrických vzorů a s tím související používání křiklavější a méně vkusné barevnosti ve výšivce.

V chladnějším období nosily ženy ke kroji soukenné nebo flanelové světlé svrchní krátké **kabátky** – *lajbly* s barevnými vlněnými výložkami na klopách a manžetách, vyložené obvykle fialovým, červeným nebo zeleným květovaným kašmírem nebo atlasem, vepředu má kabátek dvě řady plochých knoflíčků. *Lajbly* oblékaly i vdané ženy k slavnostním i obřadním příležitostem. Byly postupně nahrazeny tzv. *marýnkami*, nepřiléhavými sametovými jupkami s rovným živůtkem a rovnými rukávy. Pro zimní období si ženy na Ostrožsku pořizovaly plyšové nebo sametové *jupky* a beránkové *kacabajky*, nejčastěji v barvě fialové, tmně červené, tmavě zelené nebo modré, ale i černé, na přednicích, kolem obvodu a na rukávech zdobené řadami port, prýmků, stužek a krajek.

V tuhých zimách patřily k tradičnímu oděvu žen **kožichy**. Působivé bílé ženské kožíšky s vysokým stojatým límečkem z černé beránčiny byly lemovány černým beránkem a originálně zdobeny aplikacemi, převazovaly se zepředu dozadu speciálním pásem. V průběhu 20. století byly postupně nahrazeny plyšovými beránkovými kabátky, které jsou v pase a u zápěstí zdobené beránčinou a staly se hlavním zimním oděvem. K těmto svrchním krátkým kabátkům nosily ženy u krku již zmíněné vyšivané límce s našehlenou krajkou. Až do druhé světové války k nim ženy nosily turecké **šátky** vázané *na náušnice s konci hore*. Turecký červený šátek, *turčák*, byl pak nahrazen plyšovým šátkem s třásněmi a rostlinnou výšivkou v jednom rohu, v méně chladném počasí si vázaly třásničkový šátek z brokátu nebo harasu, také s drhanými třásněmi. K zimnímu oděvu patří také mladší **vlnáky**, které si ženy dávaly přes ramena na *jupky* a *kacabajky*.

Mezi obřadní ženské krojové součásti řadíme zadní bílou **sukni** – *fěrtoch* pro nevěsty a družičky, přední sukň z těch nejkvalitnějších materiálů (bílé mušelinové nebo batistové, bílé světlé sukň), **plachetky** či *úvodnice*, na konci 19. století vyšivané podobně jako **šátky** a **čepce** jemným výřezem.

Uherskoostrožsko se vyznačuje specifickou úpravou ženské hlavy. Svobodná děvčata si do spletených copů, *lelíků*, vplétala úzkou **stužku** – *zapletačku* a v neděli si konec copu zdobila širokou květovanou *pentličkou*. Vdané ženy nosily vždy pod šátkem *obalenku*, dřívko asi osmnáct centimetrů dlouhé, kolem kterého bývaly vlasy vodorovně položeny a vzadu se obtáčely. Ke kompletnímu ženskému kroji patří odpovídající pokrývka hlavy. Ještě v první polovině 19. století měly ženy hlavu pokrytou plátěným čepcem a pruhem plátna, tzv. *šátkou* s pracnou výšivkou na jemný výřez ve smetanových, žlutých nebo okrových barvách, s černými zoubky a černými řetízky po obvodu, často po obvodu s úzkou paličkovanou kraječkou, která korespondovala s vyšíváním na *rukávcích*. *Šátky* měly na obou koncích jemnou černo-smetanovou hedvábnou výšivku, vázaly se na čepce s čtyřhranným *dýnkem* větším než na Kunovicku. Tyto starobylé a dnes velmi vzácné krojové součásti byly v první polovině 19. století vytlačovány červenými tureckými **šátky**, kterým i zde předcházely tmavomodré, žlutě kvítované, podomácky barvené *barveňáky*.

Nejvýraznější ženskou obřadní součástí kroje je vysoké **pentlení** – *čepení*, do něhož bývaly zapentleny nevěsty a družičky. Obřadní pentlení ostrožského typu je tvořeno stužkou nad čelem – *čelovou pantlou*, dýnkem – *vrkočem*, čelenkou

Současná podoba obřadního kroje Ostrožska, přední sukň z brokátu, vytkávaném kovovými nitěmi, družička má na hlavě obřadní pentlení. Ostrožsko, 2010. Foto R. Habartová.

Rekonstrukce slavnostního dívčího ostrožského kroje kolem 1910, dívka je v hedvábné atlasové kordulce, volných baňatých rukávcích, v úvazu šátku na náušnice konce dole. Ostrožsko, 2012. Foto R. Habartová.

Slavnostní ženský kroj Ostrožska – volně lomené rukávce žen bez vycpávek s úvazu na náušnice konce hore. Ostrožsko, kolem roku 1915. Soukromý archiv.

Svatební pár v obřadním kroji s viditelnou proměnou tvaru rukávů ženy, jejich vypodložení a lomení, místo obřadního pentlení má na hlavě věneček z umělého kvítí. Ostrožsko, kolkem roku 1940. Soukromý archiv.

Rekonstrukce - tmavě modrá soukenná ženská kordulka, zdobená ruční výzdobou-cifrováním a výšivkou, hedvábná atlasová kordulka, rukávce s kompletním vyšíváním (kolem roku 1890). Ostrožsko, 2013. Foto R. Habartová.

Detail výšivky na jemný výřez – roh šatky jako pokrývky ženské hlavy. Ostrožsko, kolem roku 1830. Fond Slovákého muzea v Uh. Hradišti. Foto R. Habartová.

Nárameník, vzor na složitý kalich, kalich je tvořen dvěma tulipány a květem. Blatnička, kolem roku 1870. Fond Slovákého muzea v Uh. Hradišti. Foto R. Habartová.

– kánkou, vrchní korunkou – věncem z růžic k uším, z věnce – šilionu, ze stuh visících na zádech – visáku a zadní mašle s růžů. Dnes toto neobvyklé a působivé svatební pentlení tvoří jeden sešitý čepce posítý prýmky, zrcátky, umělým kvítím, patáčky, na uších je zdoben modrými růžemi, na zádech splývají slovácké barevné stuhy až do poloviny *fěrtochu*. Čepení nosí dívky k bílému *fěrtochu* při obřadních příležitostech církevního a rodinného charakteru, např. k biřmování, o Božím těle, k primicím, o svatbě, k pohřbu i k hodům, v Blatnici dnes dívky nosí k obřadnímu pentlení černý šorec.

V oblasti Ostrožska nosily ženy ke kroji černé vysoké kožené **boty** – *čizmy*, s tvrdými holínkami, podobné mužským, ale s vyššími vybitými podpatky. Josef Klvaňa popsal zdejší boty jako *veskrze duté, s hladkými tvrdými holínkami s opatky neobyčejně vysokými, žlutými hřebíčky ozdobenými a často pěkně do špičky zformovanými*. Už na začátku 20. století se začaly objevovat boty šněrovací, které byly během 20. století se zaměstnáváním žen u Bati ve Zlíně postupně nahrazeny konfekčními střevíčky a tenkými černými punčochami. Ve třicátých letech 20. století se od vysokých bot téměř upouští a ženy upřednostňují pohodlnější městské střevíce a polobotky. Dnes se ke slavnostnímu kroji obouvají i polovysoké vepředu šněrovací tříčtvrteční střevíce sahající do půl lýtek, u horního okraje a někdy i na špičce s lesklou lakovanou kůží, která je obvykle zoubkově prolamovaná a zdobená vysekávanými dírkami a obloučky, které vytvářejí ornament. Znovu se obnovuje nošení vysokých holínek.

Dětský lidový oděv

Novorozeňata se ještě na začátku 20. století balila do plátna, barchetu nebo flanelu, narozené děti byly oblékány do podomácky šitých plátěných **košilek** nebo **kabátků**, vzadu rozstřížených a vázaných na tkaničku v zátylku. K úvodu a křtu byly oblékány do háčkových nebo paličkovaných přízových kabátků a čepiček. Děti byly pevně baleny do obyčejných čtvercových **peřin** plněných domácím peřím, ovinovány tkanými pruhy – *povijany, trháčky* či *štruplemi*.

Batolata se chovala v širším popruhu z pevné tkané textilie, tzv. *chůvce*, do které se dítě zavinovalo a mohlo se nosit na zádech i v náručí. V době, kdy děti již začínaly chodit a až do předškolního věku, nosili chlapci i děvčátka **šatičky** s dlouhým rukávem, kterým se říkalo *kanduše* nebo *němkyně*. Byly šité z barevných, nejčastěji rumělkově červených květovaných látek s plátěnou vazbou, se zvýšeným pasem, v němž byla přišitá tříčtvrteční sukně. Pro obzvlášť sváteční chvíle byly děvčátkům přivazovány pestré *fěrtušky*, převážně ze žlutého delínku, lemované krajkou. Na krk se připínal bílý krajkový sřasený límeček – *krejzlík, obojek*. Ještě v prvních desetiletích 20. století nosily děti na hlavě **čepičky** – *pupy*, které měly na temeni jako ozdobu větší skládanou **stuhu** – *mašlu, frču* z červených pentlí. Ve všední dny byla obyčejná plátěná, ke svátečnějším dnům ze *štofu*, atlasu nebo popelínu. Domin Černý zaznamenal, že se děti na Ostrožsku od malička oblékají do červených šatek a na hlavu je jim dáván čepce bohatě zdobený lesklými patáčky, flitry a cetkami s nápadnou kokardou, gargulí na vršku. Tyto čepce však v meziválečném období začaly mizet.

Chlapci nosili **klobouk** – *širáček* a děvčátka **šátek** vázaný pod bradu. Starší děti, které již začaly navštěvovat školu, se začaly oblékat jako dospělí. V meziválečném období nosili školou povinní chlapci vedle bílých *třaslavic* a přední **zástěry** málo zdobené *dudovice* a *kordulky*, také cajkové nebo manšestrové sedlké **oblečky** tvořené kalhotami, sakem i vestičkou, do ní oblékali bílé košile *sámkovice*, po stranách sámků zdobené pruhy s květovanou výšivkou. Na hlavě nosili *širáčky* nebo **beranice**.

Děvčata, školačky, byly oblékány různě v závislosti na jejich sociálním původu. Děvčátka z rolnických rodin chodila do školy v kroji, v *rukávcích, vestičkách* – *kordulkách, sukních* – *šorcích* a předních *fěrtuškách*, nejčastěji vlněných *štofových* nebo *pruhokvětách*, ve 20. století běžně oblékala podle ročního období lehčí hedvábné nebo teplejší sametové svrchní **kabátky** – *jupky*, zdobené prýmky, portami a kraječkami jako u ženské varianty, u krku s krajkovým nebo plátěným *krejzlikem*. Pro slavnostnější chvíle byl *obojek* vyšíváný a lemovaný skládanou krajkou.

Jako zadní sukně používaly malé dívenky opotřebované černé *šorce*, jako přední sukně pak nejčastěji vlněné kašmírové *fěrtušky*, také zdobené po obvodu krajkou a v pase vázané světlým i barevným povijanem nebo tkaným *trháčkem*, vázaným na suk.

Chlapci dnes nosí kroj, pokud jej při různých příležitostech oblékají, stejný jako svobodní mládenci. **Košile** – *dudovica* má velmi široké dudové rukávy a je zdobená výšivkou jako u dospělé verze, **kalhoty** – *třaslavice* jsou u dolního okraje otřepené a převazují se v pase černou klotovou **zástěrou**, nezdobenou nebo u dolního okraje vyšitou pestrým rostlinným motivem. V pase se uvazuje pestrými stuhami s vetkaným nebo vyšívaným květinovým dekorem.

Na hlavě nosí malý **klobouk** s voničkou nebo beranici. Děvčata se oblékají jako starší dívky. Nosí lomené **rukávce**, sametové **kordulky** jsou miniaturami dospělých **kordulek**, po obvodu výstřihu jsou zdobené výraznou vyšívanou pentlí. **Sukně** jsou šité z pastelových brokátů, po celém obvodu zdobené bílou krajkou. Na hlavě mají hranatý úvaz *na ušnice*. Vzadu na zádech z něj dolů splývá zapletený cop, *lelík*, s pentličkou. K obřadním příležitostem oblékají dívky zadní bílý **řetoch**, svátečnější přední sukně ze světlých brokátů, na hlavě nosí turecké **šátky**, **věnečky** z asparágu a drobných bílých umělých kvítků nebo pentlení.

Pro tuto oblast byla podle ikonografických dokladů, dobových fotografií a trojrozměrných oděvních kusů muzejních a soukromých sbírek navrženy a zhotoveny rekonstrukce slavnostního a obřadního ženského, mužského a dětského lidového kroje, situovaného do období 1860–1920.

Současná podoba lidového oděvu batolete. Děvčátko v šatičkách-kanduších. Ostrožsko, 2020. Soukromý archiv.

Děvčátka v tradičním lidovém oděvu – v šatičkách – němkyňích a šátku. Ostrožská Lhota, 1908. Soukromá sbírka.

Matka s chlapcem ve slavnostním kroji – dítě v košili-dudovici s vyšívanou náprsenkou a širokými dudovými rukávy, má třaslavice se zástěrou, v kloboučku s pérkem. Blatnice pod Sv. Ant., kolem roku 1915. Soukromý archiv.

Veselská oblast

Přijždíme-li k Veselí nad Moravou od Velké nad Veličkou nebo od Hrubé Vrbky, vidíme před sebou širokou rovinu Dolnomoravského úvalu, Dolňácko. Město Veselí nad Moravou ležící přímo na řece Moravě a jejích ramenech je situováno v blízkosti chráněné krajinné oblasti Bílé Karpaty. Veselský hrad, vodní pevnost, byla v 11. století jednou z uherských pohraničních obranných pevností. Původní veselská osada ležela na břehu řeky Moravy při dopravní cestě ze severu na jih. Během historie docházelo k častým změnám majitelů veselského panství i ke změnám v jeho velikosti. O rozvoj panství se zasloužil především Hynek Bilík z Kornic, za kterého došlo v letech 1526 až 1551 k největšímu rozvoji tradičního rybníkářství, byl stavebníkem jednoho ze dvou mostů, nahrazujících dosavadní přívozy a došlo rovněž k prvním přestavbám hradu na zámek. Ten dodnes tvoří jednu z nejvýznamnějších pamětihodností Veselí nad Moravou. Z historického i geografického hlediska tato oblast na první pohled působí nesourodě. Do poloviny 19. století patřily tzv. veselské vesnice pod tři různá panství (veselské, ostrožské a strážnické) a zřetelně lze rozlišit na jedné straně vesnice ležící při řece Moravě a na straně druhé obce podhorské, bílokarpatské, kde se v původní lidové tvorbě, zejména hudební, projevuje výrazná příbuznost s Horňáckem.

Podoblast Veselsko je přiřazena do Dolňácka, jež je charakterizováno jako kraj nížiny kolem řeky Moravy. V případě Hroznové Lhoty, zvláště pak Kněždubu a Tvarožné Lhoty, vyznívá toto přirovnání zvláště vzhledem k tomu, že Hroznová Lhota leží na úpatí Bílých Karpat a další dvě jmenované obce přímo na jejich svazích. Veselsko tedy leží v podhůří Bílých Karpat a tvoří ho Hroznolhotsko (hroznolhotská farnost) s obcemi Hroznová Lhota, Tasov, Kozojídky a Žeraviny a obce farnosti kněždubské: Kněždub, dříve i s Tvarožnou Lhotou. Kromě samotného Veselí nad Moravou sem bývají řazeny také Zarazice, Vnorovy, Liděřovice, částečně pak i Moravský Písek.

Ve Veselí nad Moravou i ve Strážnici nazývali v minulosti obyvatelé těchto obcí Podhořáky či Podhoráky. Podle dochovaných svědectví pamětníků a archivních záznamů býval nejoblíbenější zábavou a rozptýlením obyvatel tohoto území zpěv a tanec. Dokazují to četné záznamy písní v archivech Etnografického ústavu v Brně, v muzeích v Uherském Hradišti, Veselí nad Moravou, Hodoníně. Práce sběratelů a zapisovatelů písní svědčí o tom, že ještě na přelomu 19. a 20. století bylo Veselsko oblastí na původní starobylé písně a tance bohatou a zajímavou. Lidovému oděvu Veselska věnovaly pozornost dlouholeté odborné pracovnice a kurátorky sbírek Moravského zemského muzea Brno Lenka Nováková, Helena Beránková, nebo např. Jana a Vít Trachtulcovi.

Veselský typ kroje se dnes nosí v oblasti situované jihovýchodně od Strážnice, na mírně stoupajících stráních k moravsko-slovenskému pomezí a v severnější části kolem Veselí nad Moravou. Proslavili ho především malíři Joža Uprka a Antoš Frolka. Kroj i tady v meziválečném období prodělal zásadní proměnu. Od té doby zůstala podoba až na další vlnu zkracování ženských sukní spojenou s módou kolem roku 1970 nezměněna. Kroj v současnosti řadíme charakterem k pomoravské nížinné oblasti. Zásadní změnu v mužském i ženském kroji představuje jeho velká zdobnost.

Mušský lidový oděv

Mladí muži nosí **košili** typickou pro svobodné, které se říká *dana* a je podobná košili strážnické, s rovnými otevřenými rukávy, přišitými speciálním stehem – *stínkem*. Tato varianta byla obvyklá v městské části Veselí kolem zámku. Rukávy nejsou zřasené do manžet, ale otevřené a volné, od lokte vyšité naturalistickým rostlinným motivem. Okraj kolem zápěstí je zdoben bílou dírkovou výšivkou. V části směrem k Milokošti a Uherskému Ostrohu byla obvyklejší varianta rukávů zřasených do manžet. U krku má košile na krátkém stojáčku černobílou výšivku, nemá zapínání, ale je řešena podobně jako na Horňácku nebo Kopanicích dvěma vazačkami, které se vážou na jednu smyčku. Na košili je u nástřihu vyšita černobílým i barevným rostlinným motivem přednice – *náprsenka*. Barevná varianta výšivky byla u košil s rukávy do manžetky. Mírně

Žena ve slavnostním kroji. Pohlednice. Antoš Frolka. Na Smrtnou neděli v Tasově. Veselsko. 1919. Foto Romana Habartová.

Stařenky v polosvátečním kroji. Kněždub, 1919. Foto Bohuslav Pračka. Archiv Slovákckého muzea Uh. Hradiště.

Rekonstrukce dívčího svátečního kroje kolem roku 1910 z Veselska. Hroznová Lhota, 2011. Foto Romana Habartová.

vyčnívá z velmi krátké **vestičky**, které jsou na prsou do kulata vykrojené a zapínají se na jediný horní knoflík. Vzadu mají tři nenápadné **šúsky** a rostlinný kruhový motivek. Je stříhem podobná strážnické nebo hornácké, ale tady je šitá dohromady z jemných hedvábných materiálů v světle modrých pastelových tónech, po obvodu jsou červeně lemované nebo v červené barvě zeleně lemované. V tmavě modrých soukenných **kalhotách** – *nohavicích* – dnes muži nenosí plátěné kapesníčky, ale obvykle žluté kašmírové šátky, skládané do trojúhelníku, které více vyčnívají na levou stranu *poklopce*. Na hlavě nosí černé **klobouky** s širší krempou, zdobené vonicí s většími kohoutími péry. Na nohou nosí černé vysoké **boty** – *holínky* – s tvrdou holení částí.

Ženský lidový oděv

Podoba ženského kroje se přímo ve Veselí nad Moravou ustálila na menších baňatých **rukávcích** podobně jako v Hroznové Lhotě, jinde jsou to *rukávce* lomené. **Výšivky** používané k zdobení veselských *rukávců* vykazují starobylejší formu než výšivky ostrožské, jsou prováděné na *jemný výřez* bílým, krémovým a světle oranžovým hedvábným motivy *na hvězdnice, na ostrožku, na kola, na voze, na tragače*, ale objevují se i mladší formy s větším naturalistickým motivem v pestrých barvách, které se podobají více ostrožským výšivkám. Došlo ke zvětšení límce – *krejzlíku*, který lemuje hustě řasená a široká háčková nebo paličkovaná krajka, která se téměř dotýká ramen. Soukenné **vesty** – *kordulky* – byly nahrazeny sametovými v tmavých barvách, ale vedle nich některé ženy nosí o starobylé *soukenky*.

Staré vlněné **přední sukně** – *pruhokvěty, cigány* – byly nahrazeny barevnými brokáty, které jsou po celém dolním obvodu lemovány širokou krajkou. **Zadní sukně** k slavnostnímu kroji je šitá z černého klotu. Plocha zadní sukně je dnes téměř překrytá širokou přední sukní a zbytek zadního *šorce* zdobí široké navázané **stuhy** – *štruple, truple*, které jsou vyšity pestrými květy a lemovány lesklou portou. V minulosti to byly stuhy splývající dolů ze zapleteného copu.

Hlavu dnes zdobí turecký **šátek** vázaný *na záušnice* s konci nahoru tak, že je zadní část *kordulky* volná a je vidět bohatá oranžově červená kamrholová cifrovaná výšivka se třemi tulipány a třepením. Tyto šátky, podobně jako jinde, nahradily v průběhu 19. století **šátky** a **čepce**, které byly obdivuhodně zdobené velmi pracnou výšivkou podle počítané niti. I zde se barevnost ve výšivkách v průběhu času proměňovala od přírodní rezné barvy k oranžové, v závislosti na hustotě podkladového plátna se proměňuje šířka výšivky.

Na nohou dnes nosí dívky černé punčochy a vysoké holínkové a v nártu žlutě vyšíváné **boty**, které vystřídal původní hrubší obutí, které bylo podobné mužské obuvi.

Kroj je dodnes pro svou zdobnost obdivovaný, přestože došlo k uplatňování nových textilií a zdobných prvků. Na *kordulkách* je nahrazeno dřívě používané sukno a jemné atlasové látky pestrým brokátem, přední sukně dřívě šité z mušelínů, atlasů a kašmírů jsou dnes zhotovovány hlavně z brokátů. Původní výšivky na ženských rukávcích a mužských košilích také prodělaly změny. Náročná geometrická výšivková technika podle počítané niti *na výřez* postupně ustoupila méně pracným výšivkám *na pomalování*, které jsou prováděny plochým výšivkovým stehem, objevuje se i výšivka křížková. Změnu zaznamenala barevnost výšivek. Původní krémová, světle žlutá se světle modrou barvou je dnes nahrazena výraznější až ostrou oranžovou barvou, používá se více barev ve výšivce. Kroje zaznamenaly zjednodušení v technologických postupech výšivek, ale jejich pestrost i rozmanitější barevnost dělá z kroje této oblasti oděv velmi nápadný a okázalý.

Uvedený slavnostní lidový oděv vznikl v rámci projektu zaměřeného na tvorbu rekonstrukcí mužského a ženského kompletu z Veselska z konce 19. století a podoby kolem roku 1930, než došlo k jeho zásadní proměně. Podkladem pro zhotovení kompletů byla znalost obcí v tomto území, práce v terénu, znalost muzejních fondů (Veselí nad Moravou, Hodonín, Uh. Hradiště, Brno, Strážnice), pramenů a literatury, osobní zkušenosti s rukodělnými pracemi ve vazbě na tradici regionu i vlastní praktikování vybraných výrobních postupů. Slavnostní lidové kroje slouží pro Místní akční skupinu Ostrožsko-Veselsko, na jejich zhotovení participovala dílna Lidové tradice a řemesla, Uherský Ostroh a desítky tvůrců ze Slovákca.

Stárkovské páry o Andělských hodech.
Současná podoba slavnostního/obřadního
kroje. Veselí nad Moravou, 2024.
Foto Vojtěch Peša.

Hornácká oblast

Hornácko, národopisná podoblast při severozápadním úpatí jižní části Bílých Karpat pod Javořinou, se stejně jako moravské Kopanice od ostatních subregionů nápadně odlišuje nářečím, krojem, architekturou, způsobem života a z toho plynoucími dalšími odlišnostmi tradiční lidové kultury. Svahy Bílých Karpat jsou nejpozději osídlovanou částí Slovácka, vyskytují se na nich dvorcové vsi zakládané na horských pasekách v průběhu 18. století. V hornácké oblasti byla novodobě osídlována např. Nová Lhota (i tady ale začalo osídlování už v 16. století) a Vápenky (od 18. století), ostatní hornácké obce představují poměrně starý typ osídlení. V obcích dominuje silniční či ulicová zástavba. Dominantu představuje nejvyšší vrchol Velká Javořina (970 m). Náleží sem devět obcí – Lipov, Louka, Velká nad Veličkou, Javorník, Kuželov, Hrubá Vrbka, Malá Vrbka, Nová Lhota s osadou Vápenky a samotami či osadami kolem bývalých mlýnů, Suchov s osadou Suchovské Mlýny. Centrem oblasti se stala největší hornácká obec Velká nad Veličkou. Hornácko sousedí na západě s dolňáckým Ostrožskem (dnes i Lipov, Louka), na severovýchodě s Uherskobrodskem (Suchov). Rázovitost a osobitost Hornácka utvářela značná izolovanost prostředí, odlišné horské a podhorské prostředí, způsob hospodaření, sociální situace obyvatel, příslušnost k panství i vlivy sousedních oblastí, ekonomická centra (trhy) a mnohé další faktory.

Dnes běžně vžitý název subregionu Hornácko vznikl až koncem 19. století, je odvozen od polohy oblasti a vyvinul se víceméně uměle. Poprvé jej použil pravděpodobně František Bartoš ve své druhé písňové sbírce, přitom ale ještě v publikaci Lid a národ tento pojem nepoužil, hornácké obce zde řadí pod moravské Kopanice. Ve své Dialektologii moravské zahrnuje nářečí této oblasti pod nářečí uherskoslovenská. Obecně byli dříve obyvatelé oblasti Bílých Karpat podél uherské hranice nazýváni (od Vsacka přes Brumovsko a Velkou až po Radějov) Zálešáky, obyvatelstvo žijící za lesem (dnes jen pro oblast Luhačovicka). Obyvatelé hornáckých obcí sebe za Hornáky neoznačovali. Pokud se jich někdo ptal, odkud jsou, odpovídali: od Velkéj. Okolní oblasti pojmenovávali, že jdou na Strání, na Strážnicu apod. Obyvatelé okolních oblastí nazývali Moravčíky, termín Dolňácko, Dolňák nepoužívali.

Koncem 19. století, zvláště po Národopisné výstavě československé v Praze (1895), stále častěji vyjížděli mimo svůj rodný region především hornáčtí hudci, ale i další tzv. krojované skupiny. Vznikala tak stále častěji potřeba identifikovat sebe sama. Postupně se tak pojem Hornák, Hornácko dostávalo i mezi samotné obyvatelé oblasti, kteří ho přijali za vlastní.

Zajímavým ikonografickým dokladem tradičního oděvu z oblasti Hornácka jsou grafické listy Georga Kiningera z roku 1802. Zobrazují kopaničářský pár z moravsko-slovenského pomezí. O kroji z oblasti Hornácka v příspěvku Moravští Kopaničáři z roku 1884 se zmiňuje František Bartoš.

Základní význam mají studie a fotografické doklady Josefa Klvani z konce 19. století v příspěvku O lidových krojích na moravském Slovensku v Českém lidu 1894, v kapitole monografie Moravské Slovensko I, kde vyčlenil hlavní krojové typy na Slovácku, samostatně s podrobným popisem i hornácký. Jeho typologie v podstatě platí dodnes.

Lidovému oděvu na Hornácku věnovali Antonín Václavík, Jan Húsek, Josef Pešek, Václav Frolec, Richard Jeřábek, Jiřina Langhammerová, Miroslava Ludvíková, Jiří Pajer, Olga Floriánová, Magdalena Petříková, Věra Častová, Renáta Galečková a další. Od 19. století jsou kroje zachyceny v dílech umělců inspirovaných lidovou kulturou (např. Joža Uprka, Franta Úprka, Antonín Kalvoda, Josef Koudelka, Cyril Mandel, později Vojtěch Pernica, Karel Sup, Svatava Syllová-Beňová, Miroslav Sylva a mnozí jiní, dnes je to např. František Pavlica, Zdeněk Hudeček, Vladimír Gregor a další). Na konci 19. století získává na významu fotografie. Autory fotografií z Hornácka jsou například Josef Klvaňa, Václav Tille, Josef Šíma, Eduard Horský, Erwin Raupp, Ferdinand Bučina, Karel Klusák, Jan Šilpoch.

Mužský lidový oděv

Slavnostní krojový oděv mužů tvoří **kalhoty** – *nohavice* a *trastavice*. Nohavice byly původně šité z nebarveného bílého sukna, později z modrého sukna, zdobené křečkovskou výšivkou, ale i černé, zdobené šňůrováním. Pro léto sloužily

Grafické listy Georga Kiningera, 1802.

Zleva: Žena v kožíšku. Velká nad Veličkou, 1919. Soukromý archiv.
Žena v šatce s plachetkou. Velká nad Veličkou, 1920. Soukromý archiv.

Suchovská rodina Zemčíků z čp. 95.
Suchov, kolem roku 1924. Soukromý archiv.

Výřez obrazu: Před svatbou ve Velké nad Veličkou. Antoš Frolka. Družíčky, dívky v obřadním pentlení. Velká nad Veličkou, 1919. Soukromý archiv.

konopné i lněné *trastavice*. Soukenné bílé nebarvené kalhoty se zde nosily do poloviny 19. století, a to na celém Hornácku (obecně rozšířené po celém Karpatském oblouku), na *puntu* měly dva zástřihy, starší typ jen jeden. V Nové Lhotě se nosí bílé, méně zdobené nohavice dosud. Letní, pracovní plátěné *trastavice* byly v Nové Lhotě kratší, v Lipově a Louce k nim muži vázali černé **zástěry**, jeden cíp vždy uchycen za pasem u pravé nohy. Ve Vrbkách (méně Kuželov, Velká) nosí zástěry s tkaným vzorem. K *trastavicám* se nosí i zástěra jako polosváteční a sváteční kus oděvu ženatých mužů, často s jedním koncem zastrčeným za pas.

Pro Hornácko je typický vyšíváný písničkový **šáteček**, který nosí mladí svobodní chlápci. Chlápci ho nosí uvázaný kolem pasu přes *trastavice*. Mládenci nosí šáteček přeložený přes **opasek** – *remeň*, a vložený do *puntu* kalhot. Opasky upevňovaly *nohavice* v pase. Na Hornácku nosí muži úzký, asi 2,5 m dlouhý kožený řemen. Je zdobený vybíjením drobnými bílými kroužky, nýtky. V Suchově jsou tyto nýtky podloženy barevnými kulatými kůžičkami. V Nové Lhotě přibližně do konce 19. století se nosily také široké kožené opasky, typické pro karpatské oblasti.

Košile – *šňůrkovica*, *žínkovica* byla pro práci z hrubého konopného plátna, z pohazovaného plátna, později z tenkého plátna bavlněného. Zdobená je křížkovou bíločernou výšivkou na obojku a náprsence. U mužského kroje není výšivka využita v takové míře jako u kroje ženského. Lipov a Louka přijímá vlivem z Pomoraví na počátku 20. století sváteční košile se zapínáním na knoflíky, s vyšíváním náprsenkou, tzv. *dudovici*.

Vesta – *pruclek* je šitá z bílého sukna s výstřihem do špice, mírně přesahovala pod pás. Bílý soukenný *pruclek* je starší součástí oděvu. Mladší vrstvou jsou černé či modré sametové *prucleky* kratšího střihu, přední díly jsou vystřiženy do oblouků. Nosí je hlavně mladí muži. V Lipově a Louce je rozšířeno bohatší zdobení flitry, krepinkami, dracounkami jako v sousedních pomoravních vesnicích.

Svrchní **kabát** je archaickou oděvní součástí župicového střihu, původně byl bílý, soukenný, ze světle modrého (tzv. *mynárského* či *myjavského*) sukna. Nosil se jako obřadní oděv. Ženich si jej opásal plátěným pruhem, tzv. *strakatě* vyšívánou **šatkou**. Soukenné bílé a modré obřadní kabáty se nezapínají, sahají do půl stehen (Javorník má prostší výzdobu).

Saka konfekčního střihu nahrazovala svrchní původní místní oděv, v Lipově, Louce a Suchově se přibližně od 30. let 20. století oblékají na *šňůrkovice*. Dlouhé kabáty – *haleny* – z valchovaného sukna sem přišly z Pomoraví, ale byly delší, často až po paty, s dlouhým zdobeným límcem – *darmovisem* – téměř po pás. Kratší méně zdobené všední haleny tzv. *trhovice* nosili muži na cestu za obchodem, krátká hrubá pracovní halena s kapucí byla nahnědlá, oblékala se do hor, na *formánku* apod. Výrobu zajišťovali *halenáře* v Kuželově, kde měli svůj cech.

Původním velkým **kožichům** od místních kožešníků se říkalo tzv. *malované*. Ze Strážnicka sem přicházely dlouhé, hnědé kožichy, sahající až ke kotníkům. Ve všední den se tu nosily vestové kožíšky – *dudky*.

Úprava hlavy byla ještě počátkem 20. století velmi specifická. Muži nosili delší vlasy *na pútec*, poté nakrátko. Tady používali velké množství pokrývek jako **klobouky** – *husárky*, *hrotky*, *myjavčáky*, *šmukače*, klobouky konfekční, *beranice* (původně tzv. *čepky*, *vydrovice*, *tchořovice*). Nejstarším typem klobouku byl hrotek. Ještě ve druhé polovině 19. století byl vyšší, zužoval se směrem nahoru a měl obrácenou krepku. Typickým hornáckým kloboukem ke kroji je doposud tzv. *šmukáč* s úzkou mírně nahoru obrácenou stříškou. Zdobený je u svobodného mládence červenou stuhou, tzv. *pentlou* se zeleným vzorovým středem, u ženatých mužů zelenou *pentlou* a u obojích jsou klobouky obtočené barevnými, žinylkovými šňůrami vyztuženými pomocí drátků, tzv. *šmuků*. *Šmukáče* nosí muži ve Velké nad Veličkou, Javorníku, Kuželově a Hrubé a Malé Vrbce. V Nové Lhotě byly rozšířené tzv. *myjavčáky*. Koncem 19. století se staly módou tovární klobouky. Ty se ke kroji uplatňují dosud v Louce, Lipově a Suchově. V zimě sloužily mužům *beranice* – *astrigánky*, v 19. století tzv. *čepky* se střapcem a lemem z lištiny nebo tchořiny.

Mušskou **obuv** tvořily původně *krpce*. Úkladové mužské vysoké boty z hrubé hovězí kůže – *úkladovice* – nosili hlavně staří muži. Jednalo se o velmi tvrdé a neforemné boty šité na jedno kopyto. Byly dvoušvové, s podkovami. Nosily se asi do poloviny 19. století, ale v archaickém prostředí mnohem déle. *Krajovice* představují také starší formu vysokých bot. Byly šité na jedno kopyto, ale už z měkké kůže, hlavně z teletiny. Pořizovali si je mladší a movitější muži. Oblíbené byly měkké holínky vpředu vykrojené, modře lemované a s malou zdobnou růžicí. Z Pomoraví se sem rozšířily též *faldovačky*, vysoké holínky nabrané na nártu. Po vzniku republiky se i zde rozmohla

tovární obuv. Lehké měkké čizmy měly švy po stranách, vysoký podpatek s tenkou podkůvkou. *Krajovice* měly přišitý svršek z vnější strany, vysoké duté podpatky.

Ženský lidový oděv

U ženského kroje můžeme obdivovat výšivky, které mají velmi široké využití. Vyšity jsou základní krojové součásti, límce – *formy* – *fěrtochů*, sváteční přední sukne *fěrtušky*, rukávce, *dénka* čepců a šatky, plachty, tzv. úvodnice a koutní plachty. Jde o výšivku geometrickou, na počítanou nit, jsou v ní použity různé tzv. formičky umístěné v pružích, na které navazují z jedné nebo ze dvou stran tzv. *kvítka*.

Základní součástí ženského oděvu je **spodní košile** – *rubáč* – tkaný na stavu. Horní část *opléčko* mělo původně jedno ramínko, tzv. *tráčky*. *Opléčka* jsou hotovená z *činovati* s vetkanými barevnými pruhy v geometrické motivice, provedené v kombinaci barev červená, modrá a černá.

Ženské **rukávce** příramkového střihu byly dříve z konopného plátna, byly kratší, s umírněně baňatými rukávky. Byly vyšité konopnými nitěmi. Na počátku 20. století se začaly šít z jemného lněného a později bavlněného plátna. Vyšívání límeč – *obojek* – je lemován krajkami – *čipkami* z kopřivových tzv. *sýkornových* nití (později háčkované). Rukávce mají vyšívání formičky tzv. *do plec*. Jedná se o výšivku ve formě jakýchsi nárameníčků. V Lipově a Louce to jsou baňatě drobně vyskládané rukávce s nápodobou výrazu z Pomoraví.

Přes *rubáč* se zezadu váže **zadní sukne** – *fěrtoch*, který byl zhotoven z jednoho kusu plátna utrženého po délce. *Fěrtochy* se zhotovovaly ze zamokra vrapeného bílého plátna, sváteční žluté jsou barveny šafránem nebo později potravinářskou barvou, *bretonem*. Zřasené plátno se všívá do pásku – *lémce*, který je zdoben vyšíváním jednoduchou formou. Zadní sukni představuje méně slavnostní *sukňa*. Je šitá z modrotiskového či více barvotiskového plátna se žlutým vzorkem. Sukně je naskládaná a zažehlena podle vzoru a v pase je zřasena do bavlněné stuhy.

Přední sukne – *fěrtuška* – byly původně z hrubšího konopného plátna, ustrižene ze šířky, nebarvené, u dolního okraje ořepené, hlavně na všední den, na svátek plátěné, *kartúnové*, ze dvou půlek a středem sešité *stinkem*, u spodního okraje s vyšitým řetízem. Sukně jsou v pase užší, sahají po boky. Později se uplatňovalo našívání krajek. K oblíbeným patřily i sukne červené (turecká *fěrtuška*) z tureckých šátek s drobnými kvítky (na svátky mučedníků), které se dnes šijí z červených kvítkových tisků, nebo modré s barevným vzorem, merinky či modrotiskové, po první světové válce se začaly skládat do záhybů, po druhé světové válce se objevují i brokátové materiály, které v této oblasti představují úpadek a příklon k dolňácké oblasti.

Soukenná **vestička** – *kordula* se obléká na *rukávce*. Je ušitá z krémového sukna a podšitá flanelem nebo bavlněným plátnem. Je specificky zdobená zelenou stuhou kolem celého výstřihu, borytašemi, háďátkami, malovanými knoflíčky a danými výšivkovými motivy *na srdca*, *jatelinku*, *zátočky*, *trojlístky* apod.

Původně se nosily i vestičky – *kabátky*, ještě na počátku 19. století obecně rozšířené po celé Moravě. Byly soukenné, nejvíce červené, modré, černé, damaškové, pak se mu říkalo *damašek*. Ty sloužily pro svátek. Střih se vyznačuje ostře tvarovanými předními díly do špic, které byly spolu s výstřihem lemovány sametovými stuhami.

Jako svrchní kabátek sloužil bílý soukenný *lajbl*. Svým střihem i výšivkou je identický s mužským *pruclekem*, který ale nemá rukávy. Mladšími svrchními kusy oděvu jsou *kacabaja*, *jupka*, *plachetka*, **vlnák** a **vlnáček**.

Pro zimní období sloužil **kožich** z bílé ovčí kůže, rovného střihu, sahající po kolena. Na švech byl zdoben hnědou kůží a dolní okraje se dají zapnout na knoflík dozadu. Ty byly po první světové válce nahrazeny hnědými kratší *kožúšky*. K obřadním chvílím nosily ženy *kožich* rozšířeného, župicového střihu, potažený světlemodrým nebo tmavě modrým sukнем. Tyto **kabáty** – *mentýky* – byly lemovány v tmavém provedení liščí kožešinkou, u světlemodrých *mentýků* byly lemovány černou beránčinou.

Pokrývky hlavy žen i v Lipově tvořily šatky, čepce, šatky. Unikátní jsou **čepce a šatky** svou výšivkou na koncích šatky a na dýnku čepce, jsou nejstarobylější součástí ženského kroje na Horňácku. Základní úpravu hlavy žen představovaly vlasy učesané na *pútec*, do *lelíků*, svázané tkaničkami na temeni hlavy, ve svátky nosily svobodné dívky barevné stužky. Ženy měly jako základní rozlišovací znak *obálenky* a *čepce*. Šatky se objevují od konce 19. století. Bílý s barevným tiskem se říkalo *lipské*. Výroba byla u nás rozšířena už v 18. století v České Lípě, Kosmonosích či Mladé Boleslavi. Šatky tu jsou napevno uvázané a vyztužené – a mohou být červené – *turecké*, už zmíněné bílé s barevným potiskem – *lipské*, bílé s červeným nebo

Výřez obrazu: *Zaváté cesty*. Antoš Frolka. Pár obutý v kožených krcpích. Horňácko, 1927. Soukromý archiv.

Nevěsta v obřadním pentlení a v úvodnici, ženich již v nohavicích s barevným vyšíváním a šňůrováním, starý muž v kalhotách s jednoduchým tmavým šňůrováním. Lipov, 1927. Soukromý archiv.

Nevěsta v pentlení. Velká nad Veličkou, 1895. Foto Josef Klvaňa.

Horňácká rodina před stavením. Horňácko, kolem roku 1900. Soukromý archiv.

Muži v halenách a obřadních světlých kabátech. Reprodukce obrazu J. Uprky: Z Božího těla ve Velké, 1912. Reprodukce z knihy.

Současná podoba slavnostních horňáckých krojů. Horňácko, 2009. Foto Josef Tymonek.

černým potiskem – *brněnské*, bílé s jemným černým potiskem – *lehké smutkové*, bílé se strojově vyšitým vzorem, po obvodu je plátno roztřepené, tzv. *strapkové*.

Obřadní pokrývkou hlavy je **pentlení** – *hladění*. Je to věnec nebo také pentlení či *družení*. Všechno to jsou názvy pro jednu specifickou krojovou součást obřadní úpravy hlavy. Nosily ji mladé neprovdané dívky a nevěsta ve svatební den. Skládá se z několika částí, které se postupně přivazují a přišpendlují. Tzv. *predkánka* je pentle červené barvy se vzorem uprostřed, *kánka* – *pentla* je hustě pošitá barevnými zrnky, které tvoří vzor kolem zrcadélek. *Gučky* jsou klubička pošitá zrcadélky a barevnými zrnky. *Pérko* je stojatá vonice, jejíž základ tvoří třepení v podobě tzv. *rybího ocasu*, barevná kvítka, lístky, různé třásničky, buliony a zrcadélka. *Pentlení* má dvě části: horní část se nazývá *dénko*, je zdobená našitými *pantličkami* ve tvaru růžiček a ozdobena je buliony a zrnky. Spodní část tvoří barevné pentle v několika vrstvách: věnec je upleten z barevných kvítků a zelených lístků a je doplněn zrnky a buliony. *Hladění* je ve všech obcích obdobné, s drobnými rozdílnými detaily. Jen v Lipově a Louce je doplněno o skládanou růžovou *harasku*. Ve Velké je doplněno o tzv. *gučky*.

Obřadní součástí je **úvodní plachta**. Nosí ji ženy jen k obřadnímu kroji, na svatby, úvody dětí do života, které následovaly po období šestinedělí a s rodičkou přicházely do kostela kmotra a další ženy, také nazývané *úvodnice*. Plachtu představuje pruh plátna, do jehož středu se vsívala paličkovaná krajka, starší formou je výšivka s motivem *na grumle*. Podkládala se zde červenou látkou, dokola se vyšívala žlutou výšivkou. V Lipově a Louce byly plachty s geometrickou výšivkou provedené hedvábím ve 20. století nahrazovány barevnou výšivkou s plochým stehem, s naturalistickými vzory, které byly prováděny vlnou nebo lacetkami.

Ke svrchnímu ženskému oděvu patřily na Horňácku ještě dlouho ve 20. století také starobylé kusy, tzv. **plachetky** – *obrusy*, doložené už na počátku 17. století. Nosily se za deště jako oděvní textilie, která chránila drahý svrchní oděv, např. kožichy. Jednoduché plachetky byly šité z konopného plátna nebo bavlny, obvykle o rozměrech 160x160 cm, na konci byly otřepené. V závěru 19. století již bývaly zdobené vyšitým podélným pruhem, po druhé světové válce pak také s vetkanými pásy. Nejdéle se udržely ve Velké nad Veličkou a okolí, nejdříve zmizely vlivem Dolňácka z Lipova, Louky, a to už koncem 19. století. Postupně byly na celém území vytlačovány novým typem svrchního oděvu – **vlnáky**, které se celoplošně rozšiřovaly už po první světové válce.

Obuv žen představovaly dříve *krpce*, jako pracovní obutí se nosily přibližně do první světové války, především v Nové Lhotě (jinde na Horňácku už se *krpce* moc nenosily). Vysoké *holínky* ke svátečnímu účelu začaly v druhé polovině 19. století nosit mladé ženy. Byly to boty s měkkou holínkou, špičaté, vysokým podpatkem s lehkou podkůvkou, zdobené *cveky*. Hotovili je ševci ve Veselí nad Moravou, vozili je na trhy do Velké. Starší ženy nosily boty – *úkladovice* s měkkou holínkou na půl lýtku. Na bocích byly boty se švy, vytvářely faldy, svršek byl přišíť z vnější strany, aby tvořil záhyb, tzv. *úklad*, přesahoval mírně obrys chodidla. Před první světovou válkou se už objevily vyšší šněrované střevíce, po ní došlo k rozšíření vysokých holínek s tvrdou holení z Pomoraví, které si v Lipově a Louce nechávaly ženy zeleně a žlutě vyšívát. Také se začaly rozšiřovat punčochy a polobotky, přinášely je ženy vracející se z prací v Rakousku.

Obřadní komplety nevěsty a ženicha jsou rekonstrukcí lidového oděvu podle muzejních dokladů kolem roku 1890 až 1925. Byly vytvořeny pro Místní akční skupinu Ostrožsko-Veselsko a jsou výsledkem vzdělávacího projektu s názvem Společně pro vzdělávání občanů v regionu. Komplety slouží pro obec Lipov.

*Současná podoba obrádního kroje,
Hornácké slavnosti. Velká nad Veličkou,
2009. Foto Josef Tymonek. Soukromý archiv.*

Kyjovská oblast

V rámci kyjovské oblasti rozlišujeme krojovou podobou severokyjovskou a jihokyjovskou. Varianta **kroje severokyjovského** se nosí v obcích Kyjov-Boršov, Kyjov-Nětčice, Skoronice, Vlkoš, Kelčany, Hýsly, Žádovice, Ježov, Kostelec, Moravany, Sobůlky, Bukovany, Skalka, Labuty, Vřesovice, Čeložnice. **Kroj jihokyjovský** se nosí v obcích Svatobořice-Mistřín, Milotice, Vacenovice, Ratíškovice, Dubňany. Do oblasti Kyjovska patří samostatně vyčleněný kroj vracovský, který lidé oblékají ve Vracově, kroj bohuslavický v Bohuslavicích a kroj žeravický v Žeravicích.

Mužský lidový oděv

Mužský lidový oděv je v celkové skladbě jednodušší, přesto v něm vidíme variabilitu při oblékání k řadě příležitostí. Mužský kroj severního Kyjovska má podobné znaky jako na Ždánsku, jihokyjovský kroj inklinuje stříhem k Podluží, se kterým sousedí na jižní straně. Rozdíly ve střihu, výzdobě i celkovém vzhledu se mezi vesnicemi stírají. Nejzdobnější krojové kusy se pořizují pro slavnosti a obřady, a pro svobodné muže.

Základním kusem jsou plátěné **kalhoty** – *třaslavice* a konopná **košile** – *košula*, která slouží ke všednímu i svátečnímu oděvu. Na severním Kyjovsku je to košile městského střihu se sámkou, oblékaná přes hlavu, s náprsenkou ve tvaru U. Černě vyšivaná košile slouží k slavnostním příležitostem, košile s širokými rukávy – *duňemi* – slouží k obřadním chvílím. Košile na jižním Kyjovsku je zavínovacího střihu pravouhlého T tvaru, na náprsence s výšivkou, v bílé barvě pro obřad. Pro svátek si muži vážali pod krk hedvábný černý šátek, z něj se vyvinula vyšivaná vázanka. Pro sváteční čas oblékali muži na severu tmavé soukenné *nohavice*, *súkenice*, bez výrazného zdobení. Rozšířily se vlivem měšťanského oděvu, které nahradily žluté *koženice*. Na jižním Kyjovsku jsou to tmavě modré nebo černé soukenné *nohavice*. Střih je stejný jako na celém Slovácku. Tady vynikají bohatým červeným ornamentálním cifrováním a šňůrováním vlněným harasem. Kalhoty drží v pase světlý kožený **pásek** – *řemen*.

Na severním Kyjovsku se ujala k pracovnímu oděvu zástěrka typu *ševc* obdélníku modrého plátna, sahající nad kolena.

Muži na severním Kyjovsku nosí do pasu sahající černé soukenné **vesty** s výšivkou. Na jižním Kyjovsku jsou rozšířené krátké hedvábné *delínové* vestičky s výraznou červenou barevností.

Svrchním **kabátkem** je tmavá soukenná *marýnka* nebo tmavě modrý soukenný *lajbl* s rukávy a otevřenými klopami, už v 19. století byly oblíbené i pod pas sahající tmavá saka, tzv. blůzy – *plůzně*. Na jižním Kyjovsku představují svrchní kabátky – *lastyňáky* – z lesklé látky, klotu, s dvouřadovým zapínáním. Ve 20. století se ve Svatobořicích-Mistříně rozšířily modré soukenné *lajbly* s červeným sukнем na klopách, v Ratíškovicích modré kabátky – *modráky*, sahající pod pás. V chladném počasí oblékají muži na severním Kyjovsku chlupané **kožichy** – *dubeňáky*, na jižním Kyjovsku to jsou světlé *kožichy* se zdobným olemováním.

Pokrývkou hlavy jsou kulaté plstěné **klobouky** s různým zdobením. Pro všední dny to byly obyčejné klobouky, v zimě beranice. V obcích severního Kyjovska je to kulatý černý klobouk s řadami žinylek v červeno-zeleno-bílé kombinaci, nad čelem se střípatou *kokardou*, s kytičkou muškátu v červené barvě. Svobodní mají dvě velká kohoutí péra a snítku *asparátu*.

Boty ještě v 19. století představovaly těžké okované *čizmy* s kramflekem – *sekanice*, po nich to byly *holénky* s pevnou holenní částí a obyčejné úkladové boty – *jojky*, které nosily i ženy. Prodávaly se na trzích, hlavně v Čejči.

Ženský lidový oděv

Základ tvoří **spodní prádlo** – *rubáč* – dříve tzv. *opléčkový rubáč* z konopného plátna. Upevňoval se dvěma šňůrkami přes rameno. Ještě v 19. století nebyl zdoben krajkou a o kousek přesahoval svrchní sukni, takže bylo vidět tzv. *sobotu* (dnes např. u kroje hornáckého, kunovického). Od počátku 20. století je lemován krajkou – *lipkou*. U pracovního oděvu je nahrazen košilí s krátkými

Kyjovsko je oblastí, kde se setkávají prvky karpatské kultury, zastoupené hojněji ve Chříbech a Ždánickém lese, s prvky nížinnými, panonskými, které naopak dominují v níže položených teplejších oblastech. Kyjovské Dolňácko spadá etnograficky do regionu Slovácko, stejně tak se svým vlnářstvím řadí do Slovácké vlnářské podoblasti (oblast Morava) v Jihomoravském kraji, jihovýchodně od Brna. Hlavním tokem Kyjovska je říčka Kyjovka (v horním toku Stupava), která se svými přítoky odvádí vody k jihu do řeky Dyje. Na jihozápadě Kyjovsko sousedí s Velkopavlovickem, na jihu se potkává s Hodonínem, východně pak s okolím Veselí nad Moravou a severovýchodně s Uherskohradištskem.

Lidový oděv Kyjovska si mezi kroji Československa vydobyl, podobně jako kroj piešťanský, výsadní postavení. Je to snad pro jeho pestrou líbivou podobu, do které během 19. století kyjovský kroj dozrál natolik, že byl identifikovatelný i mimo vlastní region. Snadno rozpoznatelné oděvní prvky, jakými jsou např. specifické mužské i ženské vestičky, červené zadní bohatě sukňe žen nebo přední modrotisková sukňe s vzácnou paličkovanou krajkou z kopřivových vláken. Kroj Kyjovska si lidé v minulosti natolik oblíbili, že byl povýšen na rovinu kroje národního, byť mimo vlastní region nabyl řadu svérázných a svérázných podob.

Pro rajonizaci Kyjovska nám stále může sloužit základní dělení znalce Josefa Klvani z konce 19. století. V okolí města Kyjov vyčlenil dvě samostatné krojové skupiny na základě vyhodnocení odlišností v mužském oděvu. Podle Klvani patří jihokyjovský kroj ke krojům dolského charakteru, do podskupiny břeclavsko-hodoňských krojů. Severokyjovský kroj určuje jako kroj charakteru podhoráckého. Vlasta Svobodová vymezuje Kyjovsko jako ucelenou oblast s variantami mužského kroje. Ženský tradiční oděv severu a jihu Kyjovska se odlišuje v detailech (výzdoba, obdélníkový límeček). Jako podklad ke studiu krojů Kyjovska mohou sloužit příspěvky Josefa Beneše, Václava Frolce, Miroslavy Ludvíkové, Aleny Jeřábkové, Milady Bimkové, Vlasty Svobodové, Václava Šťastného, Taťány Martonové, Martina Šimši, Josefa Koutného, Heleny Beránkové, Miroslavy Bočkové, Veroniky Selucké, Michaely Zálešákové, Vladimíra Židlického a dalších.

V oblasti jihokyjovské je už od první třetiny 20. století viditelné pronikání prvků mutěnicko-hovoranského kroje, např. vázání šátků, používání bílých předních zástěr – kocůrek, způsoby skládání stuh na vestičkách, oblékání mužských zástěr bez laclu apod. Inovativní prvky lze vidět např. ve Svatobořicích, Mistříně, ale i jinde. Konzervativní přístup k zavádění novějších prvků lze sledovat např. v Ratíškovicích. Původně se v samotném městě Kyjov kroj nenosil, lidé se oblékali po městy. Kroj lidé oblékali v okolních vesnicích, do Kyjova, centra regionu, v něm přicházeli obyvatelé okolních obcí při různých příležitostech, např. při cestách za obchodem, na trhy, děti a mládežníci jej oblékali při návštěvě kyjovských škol, při službě v kyjovských domácnostech apod.

Manželé František (nar. 1868) a Rozína (nar. 1869) Foltynovi. Kyjovsko, Ratiškovice, začátek 20. století. Soukromý archiv.

Mladý pár ve slavnostním kroji. Kyjovsko, začátek 20. století. Soukromý archiv.

rukávy a plátěnou *opakovací* sukní. Od J. Klvani víme, že se *rubáč* přestal nosit hlavně kolem města Kyjova. V dnešní době se můžeme setkat s *rubáčem* v podobě *sukénky* do půlky stehen, popř. jednoduchými kalhotkami – *nohavičkami*.

Spodní sukně – *suknice* – jsou bílé, navrapené, nesešité, zdobené krajkou. Vpředu se překládají a sešpendlují. Jejich počet a míra naškrobení se liší podle typu kroje. Pod kroj polosváteční si dívky berou dvě *suknice* mírně škrobené, tzv. nenařádkované. Sváteční varianta vyžaduje spodničky tuhé, pravidelně nakulmované. Ke zvýraznění boků slouží v některých obcích velmi krátká spodnička z hrubšího plátna – *sedlo*, která se škrobí natvrdo. Jinde funkci sedla přebírá tzv. *jelito*, vycpaný pruh látky, jenž se váže kolem pasu.

Starší konopné **rukávce** se oblékaly na opléčkový *rubáč*. Bývaly krátké, aby bylo vidět *oplečí*. Dnes jsou delší a převazují se páskem sukně. Polosváteční *rukávce* jsou plátěné s širokými baňatými rukávy, které se upevňují nad lokty. Jejich okraje – *kadle* – jsou zdobené výšivkou, často dírkovanou. Výšivka může být bílá, ale také černá a na jižním Kyjovsku i červená. Je-li navíc dírkovaná, podkládá se širokou růžovou nebo modrou stuhou. Konce *kadlí* zdobí krajka, nejvíce bílá. U *rukávců* s černou výšivkou *kadlí* a černou krajkou bývá touto krajkou lemován i límec. Na těchto tzv. černých rukávcích je i krajka černá, vyšitá bílou nití, tzv. *uherská, jadrková*. Novější *rukávce* nejsou tak široké, jako staré, ani *kadle* už nesahají k zápěstí. Často jsou *kadle* samostatné, aby nebyly jako přílišná součást rukávů ničeny praním. *Rukávce* mají stojatý límeček. Ten je černě vyšitý, stejně jako přednice. Sepíná se špendlíkem nebo malou broží. Ke svátečnímu kroji patří *rukávce* dvoje – spodní, plátěné, méně vyšité a hodně škrobené. Vrchní jsou z jemného plátna nebo mušelínu, tzv. *skleněné*, vyšité černě.

Vestička – *kordulka* – je krátká, hluboce vystřižená, se zapínáním na 5 až 6 knoflíčků. Všední bývá z jednobarevného nebo tištěného plátna, sváteční z květovaného hedvábí, kašmíru či brokátu. Kraje se zdobí – *pentlí* – širokou červenou stuhou, z níž se skládají také tři motivy, tzv. *kolečka* na zádech. Zdobí se navlékanými korálky a flitry, tzv. *parádou*, barevnými šňůrkami a jednoduchou výšivkou. U starších svátečních *kordulek* se můžeme setkat i s malováním na bílý brokát. Obdélníkový límec – *obojek* – je bohatě vyšíváný. Jeho výzdoba je totožná s výzdobou *rukávců*. Je tedy bílý nebo černý s barevným podložením. Límec je nejnápadnějším znakem odlišujícím jihokyjovský kroj od severokyjovského.

Svrchní **sukně** sahala dříve hluboko pod kolena. V průběhu 20. století jsou krácené nad kolena. *Kanafasky* se šijí až ze čtyř metrů různě barevné, nejvíce červené, a vzorované látky. Bohatě se řasí a vsazují do pásu s barevnou stuhou. Nazývají se podle druhu vzorování, např. *slámková, semenová, halúzková, pávnová, kvítková*. Sváteční a obřadní sukně jsou zhotoveny z černého (pro nevěstu) nebo zeleného sukna a na dolním okraji lemovány širokou modrou a úzkou červenou stuhou. Zcela vymizely původní sváteční žluté sukně. Takové se nosily hlavně v Moravanech, Skornicích, Vlkoši a Hýslích.

Přední sukně – *fěrtoch* – je zdoben vyvazovanou batikou na plátně barveném indigem. Nejstarší *fěrtušky* jsou vyšity čtyřmi základními barvami – bílou, červenou, zelenou a žlutou, některé pouze červeně a bíle. Sestavené jsou ze dvou polovin spojených bílým nebo bílo-červeným švem, tzv. *stinkem*. Takový *fěrtoch* je zdoben po dolním okraji a v rozích přiléhajících ke *stinku* bohatou rostlinnou výšivkou. Ta někdy pokrývá téměř celý *fěrtoch*. Od 90. let 19. století se *fěrtochy* šijí i z jednoho kusu plátna nebo sametu a rohová výšivka je nahrazena pouhým květovým pruhem u dolního okraje. *Fěrtoch* je zakončen nákladnými až 12 cm širokými *chorvatskými* nebo *uherskými* paličkovanými krajkami. **Zástěrka** je šitá z jednobarevného nebo drobně tištěného plátna, většinou po celém obvodu obšitá jednoduchou úzkou krajkou. Atraktivně působí bílé zástěrky zdobené dírkovanou výšivkou, tzv. *kocúrky*. Zhotovují se z nejjemnějšího plátna a v poslední době také z organtýnu – tzv. *sklené*.

Krátký kanafasový **svrchní kabátek** – *jupka* – má jednoduchý střih. Začala se nosit na počátku 20. století jen pro všední dny, postupně se začaly šít z dražších materiálů (sametu) a zdobit krajkami. Je-li sukně ušita ze stejné látky jako *jupka*, mluvíme o tzv. *stejnokroji*.

Tzv. **lipský šátek** byl počátkem 20. století vytlačen červeným nebo černým šátkem tureckým s širokou květovanou bordurou. Podle druhu potisku zde rozlišujeme *turečáky* hladké (bez potisku), *kytičkové* nebo *halúzkové/šlahané*. Šátky velkých rozměrů se k svátečnímu kroji uvažují složitým způsobem

– *rejdním*, který ve vesnici ovládá jen několik žen. U jihokyjovské *rejdy* splývá její dolní konec na záda, na severním Kyjovsku je přehozen přes rameno. Vdané ženy si pro zimní kroj uvazují tento šátek *na babušu* omotáním obou konců kolem krku.

Šatka je součástí kroje polosvátečního, tzv. dožínkového, nebo svátečního stejnokroje. Je výhradně bílá, dírkovaně vyšitá (dnes pouze výšivka bílá, dříve i černá) na nejjemnějším plátně nebo *skle*. Konce jsou zdobeny jemnou bílou drahou *uherskou* paličkovanou krajkou.

Plátěný **čepce** – *drnda, gargula* – se nosí pod *rejdu* a *šatku*, někdy i pod jiné šátky. Dříve příslušel pouze vdaným ženám, od počátku 20. století jej nosí i dívky. Čepce staršího střihu vystupují na lících. Tento typ se zachoval pouze v Ratíškovcích. V ostatních obcích je dnes lícní část menší a krajka, která lemuje přední část čepce, těsněji přiléhá k obličejí. U všednějších čepců se setkáme s háčkovými krajkami a nad nimi s jednoduchou jednobarevnou výšivkou (černou, červenou, modrou, zelenou), krajka svátečního čepce se podkládá lesklou bíledmodrou stužkou a lemují výšivkou z korálků, patáčků. Čepce nevěsty je brokátový, i v týle bohatě vyšíváný a zdobený. Uvazuje se na zátylku širokou vyšívánou nebo malovanou mašlí, jejíž konce splývají až k dolnímu okraji sukne. Slavnostní a **obřadní úpravu hlavy** nevěsty a družiček tvoří *drúžení*. U nevěsty je bílé s myrtovým věncem, u družiček bílé v kombinaci se světle modrou nebo růžovou, s věncem z umělých kvítků. Nosí se výhradně k obřadním sukniím a *pávce*.

Koncem 19. století nahradily **kabátky** z bílého flanelu a *marýnky* nové kabátky – *kacabajky*. Jsou přiléhavější a o něco delší než jupky, šijí se např. ze sametu a v tmavých barvách (vínová, temně fialová, modrá). Manžety a obvodové lemování jsou z černého sametu, zdobí se výšivkou, nášivkou, tzv. *parádou*.

Ke všednímu kroji a do nepohody nosí ženy tmavý **vlíňák** s třásněmi, ke kroji svátečnějšímu černý s bohatou barevnou výšivkou. **Kožich** byl v této oblasti bílý, lemovaný černou beránčinou. Krátký střih má vepředu šosy, které se překládají směrem nahoru a na zádech se zapínají na knoflík. Na prsou se spíná dvěma knoflíky, díly se však nepřekrývají, takže je vidět vyšitá přednice *rukávců, kordulka* i vyšíváná mašle uvázaná v pase, tzv. *opasůvka*. Na zádech je kožich zdoben dvěma bílými koženými střapci, jejichž konce jsou omotány dvoubarevnou nití a stejnou barevnou kombinací jsou zdobeny švy v okolí střapců.

Obuv žen tvořily dříve vysoké rovné pracovní boty bez podpatku – *jojky*. Ty byly nahrazovány nízkými botami tovární výroby a punčochami. Později ženy ve svátek obouvaly vysoké černé *čičmy* z jemné kůže, kordovánu, drobounce *zvrapané*. Paty bot, a na jižním Kyjovsku i nártý, bývají vyšity žlutým, červeným a zeleným hedvábím, podpatek je vybíjený zlatými hřebíčky a podkovaný.

Inspirací pro tvorbu rekonstrukcí slavnostního oděvu dvou párů se stalo obrazové dílo amatérského malíře Wilhelma Horna ze souboru *Maehrens ausgezeichnete Volkstrachten*. Tento soubor obsahuje třicet barevných litografií krojů moravského, německého a chorvatského obyvatelstva, které se zúčastnilo lidové slavnosti uspořádané při návštěvě císaře Ferdinanda V. v roce 1836 v Brně, kam byli vysláni zástupci moravských panství ve slavnostních krojích.

Byl dochován i stručný popis, v němž je krátce popsán mužský i ženský kroj zúčastněných párů z kyjovské oblasti. Dle popisů a vyobrazení nosili ženatí muži z panství Milotice té doby **košili** vyšívánou černým hedvábím nebo nití u krku a na rukávech, kartounovou **vestičku** – *lajbl* – s kovovými knoflíky, **kalhoty** – *nohavice* z modrého sukna, **čičmy** s vysokými podkůvkami. Hlavu zdobil kulatý, trochu zašpičatělý klobouk, tzv. *hrotek* bez okraje, lemovaný portou nebo napnutou, nejčastěji červenou stuhou. Svobodní se lišili od ženatých pouze výzdobou klobouku, kterou doplňují stuhu a paví péra.

Popis litografií prozrazuje, že se kroj vdaných a svobodných žen příliš nelišil. Vdané ženy v té době nosily v milotickém panství bílou vyšívánou **košili** – *rukávce* – s barevnou výšivkou na rukávech, širokou **sukni** lemovanou modře, zeleně nebo žlutě stužkami, kartounový nebo hedvábný stužkami pošíty **lajbl** – *vestičku*, která byla zdobená stužkami. **Přední sukni** tvoří kartounové **zástěry** s různými potisky, na hlavě je to vyšíváný **čepček**, vepředu kolem tváře s bílými krajkami, nebo pestrý **šátek**. Svobodní dívky nosily vlasy spletené do dvou copů volně ležících na zádech, nad čelo si vázaly **čelenku** v podobě zdobený plátěného **pásku**. (srov. Svobodová, s. 205).

Litografie Wilhelma Horna: Svobodný a manželský pár z panství Milotice (Svatobořice, Mistrín). Brno, 1836. Sbíрка Etnografického ústavu MZM Brno.

Slovácký rok v Kyjově, současná podoba krojů. Kyjov, 2019. Foto Romana Habartová.

Buchlovická oblast – Hřiběcí hory

V mírně svažité oblasti od Koryčan po Kroměříž, s vrcholy pohoří jménem Chřiby, vystavěly v minulosti šlechtické rody svá sídla. Hřiběcí hory tak ukrývají řadu příběhů s osudy zdejších lidí i zajímavé a inspirativní projekty, které v území zpracovává Místní akční skupina Hřiběcí hory společně s pamětníky, kronikáři, dějepisci a nadšenci pro historii, etnografii a další obory. My jsme pro tuto výstavu vybrali obec Střílky.

Z pohledu etnografa je zařazení obce Střílky do konkrétní etnografické oblasti komplikované. Střílky leží v přechodovém území, nacházejí se na hranicích kraje Zlínského, Jihomoravského a Olomouckého, na rozhraní etnografických regionů jižní Hané, Kyjovska a Uherskohradištska, okresů Vyškov a Hodonín, Kroměříž a Uherské Hradiště, v bezprostřední blízkosti panství Buchlov. Z tohoto důvodu bylo nezbytné poohlédnout se víc do historie.

O kroji na Kroměřížsku počátkem 19. století v roce 1993 publikovala Miroslava Ludvíková. Díky ní máme k dispozici soubor kvašů s vyobrazením krojů obyvatel Moravy a rakouského Slezska z roku 1814. Tato výtvarná díla se v šedesátých letech 20. století objevila v Mnichově a v roce 1982 v Brně, následně byl soubor kvašů vystaven v roce 1993 a 1994 v Mnichově a v Brně, a to právě díky neúnavné práci a společnému úsilí majitelů originálů, Moravského zemského muzea v Brně, Spolku Adalberta Stiftera a Sudetoněmeckého archivu v Mnichově. Preciznost a důslednost M. Ludvíkové byly zúročeny v publikaci *Moravské a slezské kroje. Kvaše z roku 1814*, vydané v Brně roku 2000. Kniha, která poskytuje v celomoravském a celoslezském měřítku mimořádně zajímavý materiál k vývoji krojů z tohoto území z přelomu 18. a 19. století do doby jeho největšího rozkvětu, přináší i vyobrazení krojů ze Střílek.

Podoba střílečského lidového oděvu není doložena trojrozměrnými kusy oděvu. Kroj zanikl nejspíš už do poloviny 19. století. Výjimečným ikonografickým dokumentem se staly kvaše z roku 1814 i jediná dobová fotografie z roku 1892. Z celkové sestavy znázorněného tradičního oděvu nelze pro jeho určitou konzervativnost a střídmost zařadit jej k oblasti západomoravského typu kroje. Při srovnání jeho mužské a ženské podoby vyniká pestrost sestavy mužského oděvu. M. Ludvíková zmiňuje, že v ženském kroji je složité rozpoznávat, co je původní a co je nově přidružené.

Ženský kroj byl vždy složitější, všechny vlivy přistupující během staletí k základnímu oděvu postupně splynuly v jeden harmonický celek. Vždy byl rozdíl mezi městským a venkovským odíváním. Nová módní vlna s časovým odstupem vytěsňovala i na venkově projevy staré. Vývojový proces tu měl svůj časový odstup, v němž se venkované s novými prvky sžívali velmi opatrně. Tak se obvykle stalo, že se na venkov dostávaly díky obchodníkům na jarmarcích módní věci v době, kdy už odezněla jejich aktuálnost v městském prostředí. Přispíval k tomu i fakt, že do světa odcházeli jen muži, kteří měli možnost přinášet nové know-how. Tyto informační předpoklady a znalosti dokázali v řadě svých činností uplatnit. Ženy zůstávající doma bez kontaktu s okolním světem držely i v oblékání delší čas konzervatismus, přestože toužily po novém a lepším. V lidovém oděvu se promítá i to, že byly zhotovovány jen z místně dostupných tradičních materiálů, v tomto případě na území, kde nebyla blízko textilní výroba, která by byla schopná modernějšího vývoje. Nové textilní materiály se postupně využívaly na zástěry (bílé bavlněné, tištěné, zdobené formou, lemované krajkou). S využíváním nových jemných materiálů, které byly pro venkovany velmi drahé, se pak šily oděvní součásti bez dalších ozdob, protože by oděv značně prodražovaly.

První návrhy a realizace krojových rekonstrukcí pro oblast Buchlovicko (Buchlovice, Břestek, Střílky) pro děti, mladé muže, svobodné i vdané ženy se uskutečnily v letech 2008–2011, v letech 2018–2022 soubor rekonstrukcí doplnil obřadní, slavnostní, polosváteční a pracovní oděv pro ženy (Střílky, Koryčany, Stupava).

Manželé Olbertovi z Hříštku u Smradávky. Buchlovice, 1918. Foto František Horenský. Soukromý archiv.

Stará žena v kroji, jediná fotografie s vyobrazením oděvu ze Střílky. Střílky, okres Kroměříž, 1892. Foto Štengr. Archiv EÚ MZM Brno.

Mužský lidový oděv

Základ lidového oděvu mužů tvoří bílá plátěná **košile** s ohnutým stojáčkem a specifickou výšivkou (uplatněnou také na kalhotách) a dlouhým rukávem do manžety. **Vesta – kordula** je ušitá z tmavého modrého sukna bez zdobení, s nízkým stojáčkem, na přednici s mosaznými knoflíky. **Svrchní kabátek – lajblík** s dlouhým rukávem a slohovým výrazem vlivu empíru a biedermeieru byl zhotoven z temně modrého až černého sukna, přiléhavého střihu, s výraznou klopou, na 5 až 6 knoflíků. **Klobouk** byl volen cylindrového střihu, s nižší stříškou a širší krepou. **Kalhoty – nohavice** byly pro nedostupnost okrové kůže ušity z krémově okrového sukna a jsou vizuálně podobné původním **koženkám**, **žlutícím** východního typu. Jsou polodlouhé, přiléhavé, s jedním rozparkem, s šikmo posazenou kapsičkou na pravé straně, s osobitým drobným zdobným motivem korespondujícím s košilí. Kalhoty kopírují hranu vysokých holínek, z nichž prosvítají bílé **nadkolenky**. Pro podnebí chřibských hor bylo do souboru oblečení zařazeno zhotovení svrchního dlouhého **pláště**. Ten představuje **halena** ušitá podle názorného zobrazení na kvaších. Svrchní plášť má klasický selský střih se středně dlouhým hranatým límcem. Je lemovaná na širších rukávech, klopě a na límci červeným sukem a černým zdobným štepováním. Vysoké černé kožené **boty** na nízkém podpatku mají měkké holínky a vepředu mírné vykrojení.

Ženský lidový oděv

Ženský oděv tvoří **spodní košilka** a plátěné **rukávce** z bílého plátna. Na tělo se obléká **rubáč**, spodnička do pasu spojená s horní částí – **opléčkem** – se dvěma ramínky. **Spodničky** jsou z bílého plátna, dlouhé téměř nad kotníky, jako svrchní sukně, u mladších dívek jsou kratší, do půlky lýtek.

Halenky v podobě **rukávce** mají přiměřeně baňatý a mírně podlouhlý tvar, na ramenech bez regionálně rozšířeného slováckého vyšívání v podobě pásků jako jsou nárameníky a přednice. Ramena i jedna přednice jsou zde zdobeny jednoduchou bílou plochou výšivkou v podobě drobného florálního motivu, který se stal charakteristickým zdobným prvkem v souboru stříleckého kroje. Rukávy jsou zakončeny kratšími úzkými volánky – **kadrlemi** s ručně paličkovanou krajkou a dutinkou, kterou prochází bílá stužka se zavazováním nad lokty. Pro rukávce je typický pololežatý límec – **krejzlík**, který je zhotoven z ne příliš široké, ale hustě vrapené natužené madeiry nebo ručně paličkované krajky.

Vestičky – kordulky – byly původně zhotovené z jednobarevného jemného sukna jako mužská vesta, v tónech modré a zelené, mladší varianty byly nejspíš zhotovovány z hedvábných atlasových látek. Vestička má mírně zakulacený výstřih, který je po celém obvodu (a jen po zapínání) lemovaný pravidelně a originálně skládanou hedvábnou stuhou v odstínu, který koresponduje s látkou i designem **kordulky**. Vepředu má pět dírek a knoflíčků, ale zapíná se jen na knoflíčky nad pasem.

Přední sukně byly šité ze světlých tištěných látek (plátno, mušelín) s jemným vzorem do kvítků, ale i pruhů. Sukně jsou hustě sřasené v pase do cca 5 až 8 cm vysokého pásku a zavazují se bílou nebo světlou tkaničkou, která uprostřed v pase visí spíše na krátko.

Zadní sukně jsou šité z nákladnější bílé tkaniny. Tyto ručně vrapené **fěrtochy** z rezně světlé látky konopného i lněného vzhledu jsou šité do 3 až 5 cm širokého pásku s jednoduchým geometrickým motivem ručně vyšitým krémovým či namodralým hedvábím, které tvoří jakési formičky přes vrapy. Zavazuje se na bílé tkaničky, které visí na sukni.

Důležitá byla **úprava hlavy**. Mladé dívky by měly mít dle ikonografických dokladů vlasy spletené do copu – **lelíku**, ve kterém jsou vpletené bílé, červené, růžové či jiné pastelově zbarvené stužky, visící až pod pás. Přímo na vlasech nosí dívky plátěné **šatky**, pruh plátna, který je po obvodu ze zadní strany na temeni zdoben bílo-modrou úzkou kraječkou. Šatka je u svobodných zavazovaná vzadu mašlí, vdané ženy mají na hlavě **čepec** s tvrdým elipsovým dýnkem. Šatku si vážou kolem hlavy tak, aby jemný zdobný suk byl na levé straně obličeje. Vedle šatky nosí ženy i bílý **lipský šátek** a červený tzv. **turčák**, opět na okrouhlé dýnko. Děvčátka chodí prostovlasé, se zapleteným copánkem a mašlí. V kolekci tradičních oděvů pro Střílky jsou varianty pro letní i zimní období, pro děti, svobodné, ženaté i nejstarší generaci.

Od roku 2007, kdy se zrodila první myšlenka obnovení místních krojů a tím i kulturních setkání, odvedli občané s podporou představitelů obce kus práce. Místní akční skupina Hříběcí hory poskytla spolku Súsedé, z.s. vstupní finanční prostředky na některé krojové textilní součásti i obutí. Místní jasně deklarovali, že v moderní převratné době se zvykosloví, které je stále pevně svázáno s obřadností konkrétních dnů v kalendáři, stává smysluplným zdrojem inspirací pro jejich současný život. Uvědomili si společenskou sounáležitost, pocit, že někam patří. Kroje, které zde dnes v hojném počtu pořizují a oblékají lidé napříč generacemi, je společně identifikují. I díky tomu upevňují vlastní sebeuvědomění a obnovený tradiční lidový oděv je v tomto případně jasným a viditelným znakem svých nositelů.

Všechny uvedené rekonstrukce lidového oděvu oblasti Uherskohradištsko, Kunovicko, Uherskoostrožsko, Veselsko, Hornácko, Kyjovsko, Buchlovicko a stylizace lidového oděvu Podjavorinské oblasti a Myjavských kopanic byly vytvořeny desítkami textilních tvůrců podle návrhů etnografky Romany Habartové.

Muž ze Střílek (střílecký a zástřilzský sedlák). Panství Střílky, Hradištský kraj, 1814. Reprodukce z knihy.

Dívka ze Střílek (střílecká a zástřilzská selka). Panství Střílky, Hradištský kraj, 1814. Reprodukce z knihy.

Dívky v rekonstruovaných krojích. Střílky, 2020. Archiv obce.

Polosváteční ženská jupka. Střílky, 2019. Foto Romana Habartová.

Slavnostní vestička, rekonstrukce. Střílky, 2019. Foto Romana Habartová.

Horná Nitra a tradičné ľudové odievanie

Oblasť horná Nitra

Región hornej Nitry tvorí územie horného toku rieky Nitry, obkolesené pohoriami Vtáčnik, Kremnické vrchy, Strážovské vrchy a Magura, pričom z územno-administratívneho hľadiska je to okres Prievidza. Iní odborníci sa prikláňajú k definovaniu tohto územia ako povodie dvoch väčších tokov – rieky Nitry a rieky Nitrice, končiace ich sútokom pod mestom Partizánske, čím sa územie z hľadiska správy rozširuje o časť okresu Partizánske a časť okresu Bánovce nad Bebravou. Skupina prírodovedcov presadzuje termín horné Ponitrie, pričom základom je Hornonitrianska kotlina, ktorá sa člení na štyri pododdiely: Prievidzská kotlina, Oslianska kotlina, Rudnianska kotlina a Handlovská kotlina.

Historické pramene dokladajú dlhodobé pričlenenie väčšiny územia horného Ponitria do Nitrianskej župy a z celkového počtu 72 lokalít zo začiatku 20. storočia iba časť (Zemianske Kostoľany, Horný Kamenec, Dolný Kamenec, Vieska, Bystričany, Chalmová, Čereňany, Oslany, Horná Ves a Radobica ako súčasť Oslianskeho slúžnovského okresu) patrila do roku 1922 do Tekovskej župy. V rokoch 1945–1960 sa lokality hornej Nitry stali súčasťou troch okresov, a to Prievidza a Partizánske, patriace do Nitrianskeho kraja, a okres Ilava s obcami Valaská Belá a Gápel, ktorý bol súčasťou Žilinského kraja. Ďalšia reorganizácia v roku 1960 zrušila okresy Partizánske a Ilava a z nich sa pôvodné hornonitrianske obce pričlenili do prievidzského okresu so začlenením do Stredoslovenského kraja. Od roku 1996, keď došlo k poslednej územno-správnej reorganizácii na Slovensku, sa stal okres Prievidza s 52 samosprávnymi celkami, ktorý je predmetom záujmu, súčasťou Trenčianskeho kraja.

Doklady k poznaniu tradičného odievania

Územie hornej Nitry je síce definované ako jedna z etnografických oblastí s osobitými prvkami tradičnej ľudovej kultúry, ale dlhodobo bolo pričlenené do kategórie regiónov s prívlastkom „chudobný na tradície“. Záujem o ľudovú kultúru regiónu hornej Nitry nezačal zarovno s ostatnými oblasťami Slovenska. Skôr možno konštatovať jeho výrazné zaostávanie. Ani bádanie v období národného obrodovania v polovici 19. storočia sa výraznejšie nedotklo severnej časti Ponitria. Absencia bádania sa prejavila torzovitými informáciami v dokumentoch textového a obrazového charakteru a v publikovaných príspevkoch tej doby. Ich skladaním spolu so zachovanými zbierkami pamäťových ustanovizní a súkromných osôb i poznatkami pamätníkov možno zostaviť mozaiku, ktorá dokáže nasmerovať k tvorbe celistvejšieho obrazu o tradičnej ľudovej kultúre hornej Nitry, teda aj ľudového odevu s množstvom jedinečných prvkov.

Ojedinelým a výnimočným dokladom z obdobia polovice 19. storočia k tradičnému odievaniu je kresba českého maliara, ilustrátora a grafika Jozefa Mánesa, ktorý sa v roku 1854 prechádzajúc Slovenskom zatúlal i na Valaskú Belú. V tejto lokalite nielen zvečnil mladučku, sotva 18-ročnú Marínu Kurincovú, ale priniesol aj poznatky o živote v tejto lokalite. K ďalším unikátnym dokladom prináležia fotografie zhotovené pre účely vydania župných monografií pri príležitosti mileniárnych osláv trvania Uhorska. Vyobrazenia príslušníkov rodín, žien, mužov i detí vo viacerých vekových kategóriách z dedín Vestenice, Nedožery, Handlová, Diviaky a Valaská Belá a z mestečiek Prievidza a Nitrianske Pravno patria k neoceniteľným pomôckam pri rekonštrukcii súčiastok tradičného odievania.

Výstavy, ktoré sa usporadúvali v druhej polovici 19. storočia, prezentovali aj doklady tradičnej kultúry z hornej Nitry. Na svetovej výstave vo Viedni v roku 1873 bola vystavená replika domu s pomenovaním „roľnícky nemecký dom z Gajdla“ (dnes obec Kľačno). Zrubový poschodový dom, postavený tesárom z Tužiny Andreasom Steinhüblom, bol v interiéri zariadený nábytkom a náradím. V čase návštev v objekte sedeli ľudia v tradičnom odevu. Na Národopisnej československej výstave v Prahe v roku 1895 síce doklady tradičného staviteľstva z hornej Nitry medzi stavebnými objektmi absentovali, ale medzi

Jozef Mánes, *Marína Kurincová*, akvarel, 1854. Reprodukcia z knihy.

Príslušníci rodiny z Vestenic vo sviatočnom odevu. Kolorovaná fotografia, koniec 19. storočia. Reprodukcia z knihy.

výšivkami zo Slovenska dostali miesto *obalky zo zápon* (úzky opasok zástery, zdobený výšivkou hodvábnymi niťami) a časti obradových šatiek z okolia Nitrianskeho Pravna. Ďalší doklad tradičného staviteľstva z hornej Nitry prezentovala aj Krajinská výstava v Budapešti v roku 1896 pri príležitosti tisícročia príchodu maďarských kmeňov do strednej Európy. Poschodový zrubový dom z Handlovej, ktorý bol určený veľkorodine, sa predstavil medzi 24 stavebnými objektmi výstavy. Na ďalšej budapeštianskej výstave v roku 1906 medzi 20 najkrajšími krojmi z Maďarska obstál *starý prievidský kroj* v prezentácii Júlie Schlosárovej veľmi dobre. Maďarské módné noviny mu pridelili druhé miesto, pričom na prvé miesto zaradili kritici kroj z Jasovských Opatoviec.

Príkladom publikovaných poznatkov k tradičnej ľudovej kultúre hornej Nitry sú príspevky Štefana Mateja Richtera, rodáka z Nitrianskeho Pravna, zverejnené v časopise Maďarskej národopisnej spoločnosti a Maďarského národného múzea Ethnographia v rokoch 1896–1899. Popri zhromažďovaní poznatkov zozbieral aj súčiastky tradičného ženského odevu a tie v roku 1898 venoval múzeu v Jágri.

Do tohto obdobia prináležia i zbery textílií Jozefa Kačku, rodáka z liptovskej Likavky, ktorý pôsobil v Bojniciach a v rokoch 1898–1904 už ako kňaz v Lazanoch. V lazianskej farnosti počas šiestich rokov zozbieral množstvo vyšívanych častí ľudového odevu a liturgický textil, ktoré dnes spravuje v svojich zbierkach Stredoslovenské múzeum v Banskej Bystrici.

Po vzniku Československej republiky došlo k oživeniu múzejného hnutia a začali pribúdať nové múzeá. Výnimkou nebola ani horná Nitra, kde sa Karolovi Antonovi Medveckému podarilo sústrediť skupinu nadšencov, ktorých úsilie viedlo k založeniu Múzea hornej Nitry. Do zbierok múzea postupne pribúdali maľby na skle, keramika, pastierske náradie, batikované a gravírované kraslice, perníkarske formy, plastiky, pracovné náradia a, samozrejme, aj odev a odevné doplnky. Zhromaždené predmety nechýbali v odbore národopis ani na veľkolepej výstave Horná Nitra, ktorú usporiadali v novej gymnaziálnej budove v roku 1931.

V Nitrianskom Pravne v tom období pôsobilo ďalšie múzeum na hornej Nitre. V objekte bývalého pivovaru pod vedením mestského archívára Antona Wesserleho vznikla múzejná expozícia, kde boli vystavené predmety zhromaždené v jeho rodine predchádzajúcimi generáciami. Popri prezentovaných exponátoch sa tu nachádzali truhlice s množstvom tradičných odevných súčiastok. Žiaľ, vplyvom vojnových udalostí a ich následkov došlo k znehodnoteniu fondu múzea. Len zlomok muzeálií sa podarilo zachrániť pred úplnou devastáciou.

Do obdobia formovania prvých múzeí v regióne horného Ponitria patrí aj vydávanie časopisu Na hornej Nitre s podtitulom *Vlastivedný časopis pre deti*, ktorý v mesačnej periodicite vydávalo *učiteľstvo okresu prievidského*. V obsahu, zostavenom zo správ, oznamov i príbehov, nechýbajú ani poznatky o tradičnej kultúre (napr. krstenie vo Vestenicjach, kroj v Ráztočne, hádanky, miestne povesti a iné).

Od prvej polovice 20. storočia renomovaní odborníci publikovali ako samostatné príspevky alebo ako súčasť materiálových tematických štúdií poznatky o tradičnej ľudovej kultúre hornej Nitry. Na publikačnej činnosti participovali aj profesionálni odborníci z Krajského nitrianskeho múzea v Bojniciach, ktoré vzniklo v roku 1950 na pôde bojnického zámku. Múzejníci v počiatkoch preberali „zvozy“ historických predmetov z kaštieľov a kúrií na okolí i zbierky od súkromných zberateľov a postupne sa začali venovať systematickému výskumu. Zhromaždené zbierky tradičného odievania, poľnohospodárstva, podomového obchodu a potulných zamestnaní, domácej výroby i výrobky a pracovné nástroje z dielní hrnčiarov, kachliarov, stolárov i kováčov a doklady ľudového umenia sa stali základom fondu Hornonitrianskeho múzea v Prievidzi, ktoré vzniklo v poslednej fáze budovania okresných múzeí v roku 1985.

Pre samotné poznanie tradičného odievania na hornej Nitre sú dôležité výsledky zberov z polovice 20. storočia sústredené v Slovenskom národnom múzeu v Martine, SNM – Historickom múzeu a Múzeu kultúry karpatských Nemcov i v Múzeu Ústredia ľudovomeleckej výroby v Stupave.

Hodnotné sú i štúdie etnografky Vlastimily Tóthovej, výskum Ústredia ľudovomeleckej výroby v Bratislave z roku 1963, opisy skladby odevu obsiahnuté

v monografiách o obciach z regiónu i čiastkové výskumy študentov v rámci bakalárskych a diplomových prác.

Odevné typy hornej Nitry

Oživenie folklórneho hnutia a každoročné organizovanie regionálnych folklórnych slávností sa stalo impulzom nielen pre zhromažďovanie piesní, zvykov, tancov, rozprávání a iných žánrov folklóru. Záujem členov folklórnych skupín a súborov, pôsobiacich v regióne hornej Nitry, sa sústreďoval aj na odievanie, poznávanie skladby odevu, materiálové zloženie odevných súčiastok a ich výzdobu spolu s možnosťami zhotovenia. Rekonštrukcie i imitácia ľudového odevu sa stali dôležitou súčasťou prípravy programových vystúpení. Každoročné prezentácie potvrdzujú správnosť zvolenej cesty a neraz prinášajú i nové poznatky o odievaní s označením špecifické pre danú lokalitu.

Tradičný ľudový odev hornej Nitry sa člení na dve základné oblasti, a to odev podhorských dedín Čavoj, Temeš a Valaská Belá a druhú oblasť reprezentuje odev z okolia Nitrianskeho Pravna, odev dedín z Handlovskej kotliny a odev z dedín Rudnianskej kotliny, ku ktorému sa viaže aj odev z dedín na okolí Novák a Oslían i vestenickej časti regiónu. Okrem toho samostatné skupiny tvoria: odev mestského typu z Prievidze a Nitrianskeho Pravna, remeselnícky odev, odev sluhov na majeroch a odev obyvateľov nemeckej národnosti. Poznatky potvrdzujú, že prvky z uvedených typov odievania sa mohli vyskytovať len v jednom jedinom type alebo aj vo viacerých, prípadne sa objavovali i úplne nové, cudzie prvky. Ako príklad poslúži čepiec z vyšívaného tylu s predĺženou *predničkou* našitím volánovej čipky, ktorý prevzali ženy z dedín Handlovskej kotliny z blízkyh turčianskych lokalít s nemeckým osídlením (Horná Štubňa, Sklené). Tylový čepiec s kvietkami patril k odevu začepčenej mladuchy v Brezanych, Lazanoch i v ďalších lokalitách. Alebo čepiec zo stránkami sa nosil v dedinách na okolí Nitrianskeho Pravna, v Rudnianskej i Handlovskej kotline. Uvedený stav spôsobovala nielen migrácia obyvateľov, ale aj nové, rodiace sa rodinné vzťahy – sobáš s dievčaťom z inej dediny či oblasti alebo kraja.

Odevný typ pritom nebol iba reprezentantom určitej územnej časti, ale vypovedal i o sociálnom zaradení, zvykove práve a veku nositeľa. Odev detí pozostával z jednoduchých odevných súčiastok, pričom sa ani nerozlišovalo pohlavie. Až nástupom do školy deti dostávali odev podobný odevu dospelých. Nebolo nič nezvyčajné, že mladšie deti dostávali odev po starších súrodencoch. Mladým ľuďom vo veku do 35 rokov bolo dovolené nosiť odev v pestrejších farbách s bohatšou výzdobou. Príkladom je nosenie kabátika v dedine Jalovec v Handlovskej kotline. Mládenec nosil na kabátiku biele sklenené gombíky, starší chlap mával našité kovové gombíky guľovitého alebo polguľovitého tvaru so spodným uškom – *olovienki*. Množstvo našitých gombíkov na kabátiku poukazovalo na majetok nositeľa, chudobný mal zvyčajne iba jeden rad gombíkov a bohatší si dával našívať až tri desiatky gombíkov v dvoch radoch. Gombíkmi ozdobenému gazdovi sa preukazovala úcta vyčlenením miesta v kostole i v krčme.

Zrejme rozdiely obsahoval odev na jednotlivé príležitosti. Na všedné príležitosti sa nosili základné odevné súčiastky z domácky zhotoveného materiálu, prípadne obnosené odevné súčiastky z odevu sviatočného. Odev z drahších materiálov a zdobený väčším množstvom rôznorodých drobností z textilného či iného materiálu bol určený na sviatočné príležitosti. K obradovému odevu patrili špecifické odevné súčiastky a doplnky, ktoré neraz zachovávajú prvky najstaršieho spôsobu odievania.

Materiál a výzdoba

Základom ženského i mužského odievania na hornej Nitre je plátno z konôp, ktoré sa pestovali a spracovávali takmer v každej dedine. Rastliny ľanu sa pre náročnosť pestovali menej, najmä v podhorských oblastiach (Čavoj, Valaská Belá, Kamenec pod Vtáčnikom, Malá a Veľká Lehôtka) a ľanové plátno sa kupovalo na jarmokoch (Prievidza, Nitrianske Pravno, Handlová) a od podomových plátenníkov. Časom sa na osnovu pri tkaní začala používať bavlnená priadza – *bablna*, *pamok*, *pamuk*, čím sa hrubé konopné plátno stávalo jemnejším a ďalším praním sa jeho kvalita zlepšovala.

Z bavlnených látok sa obľube tešila modrotlač – *tlačenia*, *tlač*, ktorú predávali farbiarske rodiny v Prievidzi a v Štubni. Z nej sa šili väčšie či menšie šatky

Súčasná podoba tradičného odevu z Poluvsia. Prievidza, 2016.
Foto: Miroslav Zajíc.

Súčasná podoba tradičného odevu z Poluvsia. Prievidza, 2016.
Foto: Miroslav Zajíc.

Súčasná podoba tradičného odevu z Lazian. Prievidza, 2016.
Foto: Miroslav Zajíc.

Rekonštrukcia odevu starejšieho z Poluvsia. Prievidza, 2017. Foto: Miroslav Zajíc.

Súčasná podoba detského odevu.
DFS Barka. Foto: Miriam Dadíková.

– *ručníky* – s drobným vzorom a širokou bordúrou a nadrobno riasené sukne – *skladaňice* – s drobnými vzormi, *zástery* – *záponi*, *záponki* – zhotovené z dvoch pôl a zošité spojovacím stehom a pre mužov boli určené obdĺžnikové šatky, ktoré sa nosili uviazané okolo hrdla.

Chov oviec prinášal ďalšiu surovinu – ovčiu vlnu, z ktorej sa po domácom alebo remeselnom spracovaní na súkno šili vrchné odevné súčiastky. Súkno podobne ako plátno sa kupovalo na jarmokoch a tam sa dali kúpiť aj odevné súčiastky z neho. Chýrni prievidszskí súkenníci dodávali pre miestny trh biele a sivé súkno. Z ovčej kožušiny sa šili kožuchy bez rukávov a zimné čiapky pre mužov – *baranice*.

Na jarmokoch a neskôr aj u obchodníkov sa kupoval materiál na viaceré odevné súčiastky a na ich výzdobu zasa boli potrebné stuhy, tkaničky, gombíky, nite a priadze na vyšívanie, ktoré prinášali podomoví obchodníci či *lacní Jožkovia* alebo *kamenčianski* handrári. Neskôr pribudli kamenné obchody s ponukou textilných látok a galantérnych drobností.

Zdobenie odevu výšivkou na hornej Nitre podobne ako na území Slovenska malo okrem estetickej funkcie aj identifikačné prvky. Podľa výšivky jej vzorov i farebnosti sa dala poznať oblasť, z ktorej nositeľ pochádzal, prezrádzala jeho vek i spoločenské postavenie. Z druhov výšivky sa uplatňuje výšivka predkreslená a výšivka podľa počítanej nite. Predkreslená výšivka z okolia Nitrianskeho Pravna s prevahou florálnych vzorov sa robila hodvábnymi niťami. Pravnianskou výšivkou sa zdobili obradové šatky, obalky opleciek, záster i čepcov. Bavlnenú priadzu na vyšitie dienok čepcov rastlinnými vzormi používali v dedinách handlovskej oblasti. K florálnym vzorom sa viaže i výšivka kovovým vláknom na čepcoch a golierikoch v oblasti Novák, Oslian, Nitrianskeho Rudna a vo vesteníckej časti regiónu. Zo zoomorfných motívov sa v uvedených výšivkách hornej Nitry objavuje vtáčik, neraz nesúci ratolesť. Jednoduchou krížikovou výšivkou sa zdobili mužské konopné košele i rukávce a u súkenných živôtikov sa vzory srdca a rožkov uplatnili nad lemovaním vreciek a uprostred dolnej časti zadného diela.

Výnimočné postavenie má výšivka z podhorských dedín Čavoja, Temeš a Valaská Belá, pri ktorej sa pôvodne používala iba konopná cverna v bielej farbe. Farebnosť sa rozšírila o dve farby – *cirkovú* (odtieň žltej do okrova) a *rudenú* (odtieň oranžovej) a k nim pribúdali nové odtiene a ďalšie farby. Výšivka s motívmi srdca, ruží, lineárnych pásov a ich kombinácií zdobila odevné súčiastky žien (na rukávcoch *obalky* goliera i rukávov a *prieramnice*, na šorcoch i zásterách *obalky* a najmä na dlhých šatkách používaných miesto čepca) i mužov (golier, dolný okraj rukávov a okolie rozstrihu na mužskej košeli).

Všeobecne platilo, že *nič nesmelo vyjsť navnivoč* a zásada sa dodržiavala aj pri odevu. Príkladom je ochrana odevu obšíváním okrajov odevných súčiastok zo súkna *angliou* (úzkym pásiikom súkna červenej, modrej a čiernej farby), našívaním stužky s hustou štetinkou na okraj sukne (*štetka*, *kefočka*), vyšívanie *obalkov* na rukávcoch a golierikoch a iné. Obšitie i výšivky chránili základný materiál a po opotrebení sa dali nahradiť novými časťami. Využívanie starých odevných súčiastok na zhotovenie nových či ich úprava pre deti alebo i skladanie kúskov drahších textílií na ušitie novej odevnej súčiastky patria k ďalším príkladom starostlivosti o odev.

Jedinečnosti

Doklady odievania na hornej Nitre v minulosti poukazujú na jednoduché odevné súčiastky z domácky zhotoveného materiálu, triezvu farebnosť a absentujúcu okázalú výzdobu.

Uvedené skutočnosti sú dokladom archaických prvkov, z ktorých mnohé sa miestami udržali až do druhej polovice 20. storočia. Konzervatívne prvky zachováva ženský ľudový odev z Čavoja, Temeša a Valaskej Belej na rozdiel od mužov, ktorí odchádzali so sklenárskou krošňou do sveta, kde sa stretali s inak oblečenými ľuďmi a spoznávali nové materiály i odevy. Svoje súkenné i plátenné odevné súčiastky vymenili za konfekčné oblečenie, pričom na sviatočné príležitosti si naďalej obliekali vyšívanú košeľu. V ženskom odevu pretrváva nielen biele plátno, ale aj odevné súčiastky (spodný čepiec na úpravu účesu i červený pás z ovčej vlny) zhotovené jednoduchými ručnými technikami – pletenia na krosienkach. K tejto technike patrí i tkanie na doštičke, pomocou ktorej sa zhotovujú tkanice na uväzovanie odevných súčiastok. Ich názov

– cigánske – je odvodený od ich výrobkyň, pretože ich často tkali cigánky. Ojedinelá úprava hlavy, pričom čepiec nahrádza pás plátna s výšivkou a jeho prekladaním a zopnutím pevným špendlíkom sa vytvorí dokonalé prekrytie spodného čepca. V odevu žien – šorec – je zrejmy dvoj-zásterový typ, riaseenie a výšivka zdobí iba zadný diel, pričom predný diel je hladký bez výzdoby. *Staroverská* je i úprava častí ženského odevu (stany rukávco a zadného dielu šorca) – *riamením* bez použitia akéhokoľvek náradia alebo pomôcok.

Osobitnými prvkami starobylého odevu z hornej Nitry sú rovné pásy plátna rôznej šírky a dĺžky, ktoré sa ovíjali, okružali i zavinovali. Obrusy, šaty s vyšívajúcimi *konciami*, šatky väčších rozmerov z vlny i *mangliarskeho* plátna, *prietkované* plachtičky, svadobné *pôlky* i *odevačky* sa používali najmä k obradovým účelom.

Výšivka hodváhom (na čepcoch, šatách i *obalkoch*), bavlnou (hlavne na dienkach čepcov i na opleckách či rukávcoch) i kovovým vláknom (na čepcoch i golierikoch), motívy s výraznou prevahou florálnych (iba ojedinele zo zoomorfnych použitie vtáčika) a jej farebnosť (od smotanovo-bielych cez žltu-oranžové až k výrazným modrým, zeleným a červeným) tvoria ďalšie archaické prvky odievania v regióne horného Ponitria.

Rozmanitosť tradičných odevných súčiastok s množstvom zachovaných archaických prvkov dokazujú, že región hornej Nitry rozhodne nie je *chudobný na tradície*.

Príslušníci rodiny z Prievidze vo sviatočnom odevu. Kolorovaná fotografia, koniec 19. storočia. Reprodukcia z knihy.

Novácka oblasť

Tradičný odev v malých obmenách sa vyskytoval v okolí súčasného mesta Nováky, Nitrianskeho Rudna, Oslian a vo vestenickej oblasti.

Mužský tradičný odev

Mužský odev na všedný deň v minulosti tvorila košeľa a nohavice – **gate** – zhotovené z hrubého domáceho konopného plátna. Šili sa zvyčajne z jednej šírky plátna a do miest, kde bol potrebný ohyb končatiny (rameno, rozkrok), sa všívali štvorce plátna rôznych veľkostí. Spodná časť nohavíc bola zakončená malými strapčekmi. Nohavice sa uväzovali na páse jednoduchou šnúrkou alebo úzkym motúzom.

Sviatočné **nohavice** mladých mužov (do 35 rokov) boli ušité z modrého súkna a strihovo zodpovedali tvaru nohy. Vpredu mali nohavice dva rázporky, ktoré boli zdobené aplikáciami z červeného a bledomodrého súkna a vyšívané červenou vlnou. Bočné švy nohavíc zvykli byť tiež ozdobené aplikáciami z bledomodrého a červeného súkna. V prednej časti nohavíc boli aj malé vrecká na oboch stranách, ktorých otvory boli vyšívané zelenou a červenou vlnou, neskôr bavlnkami. Slobodní mládenci nosili v rázporku – **lacku** – na predničke nohavíc zastrčený vyšívaný **ručníček** od frajerky. Chlapi nad 35 rokov nosievali biele súkenné nohavice. V páse nohavice pridržieval remeň.

Sviatočná **košeľa** bola ušitá z jemnejšieho bieleho plátna s rozstrihom na hrudi. Úzky stojatý golierik sa pod krkom uväzoval *cigánskymi tkanicami*. Košeľa sa nosila zastrčená do nohavíc. Jej výzdobu tvorila jednoduchá viacfarebná výšivka retiazkovým stehom na golieri, hrudi a ukončení rukávov. Rozstrih na hrudi bol obšíty slučkovacím stehom. Motívy boli väčšinou jednoduché oblúčky, lístky, konáriky a drobné kvety. Neskôr šikovné gazdiné alebo dedinské krajčírky šili košeľe z kupovaného plátna s úzkymi rukávmi a so zapínaním na gombíky.

Na košeľu si obliekali súkennú vyšívanú **vestu** – **lajblík**. Mladí muži do 35 rokov nosievali bledomodrý, ženatí a starší nosievali tmavomodrý. Mládenci a mladí muži mali nárok na pestrejší odev s bohatou výzdobou. Na **lajblíkoch** nosili biele gombičky, zatiaľ čo starší nosili kovové. Podľa množstva gombíkov sa dali odhadnúť majetkové pomery gazdu. Chudobný mládenec mal na **lajblíku** jeden rad gombíkov a vrecká bez gombíkov a výšivku bez kvietkov. Bohatý mal dva rady gombíkov (32 kusov) a na vreckách 4-5 kusov gombíkov. **Lajblík** sa vyšíval harasom, neskôr bavlnkami. Nosnou farbou bola červená, ktorú dopĺňala žltá a zelená. Z motívov sa vyskytovalo srdce, štylizované kvietky, vetvičky, vlnovky či oblúčky. Výšivkou sa zdobila predná časť vesty, golier, otvory vreciek a na zadnej strane krížová časť chrbta. Okraje – **lajblík** zdobili pásiky súkna v iných farbách ako základný materiál, väčšinou červené. Odevná súčiastka bývala podšitá domácim plátnom.

V chladnejšom období muži nosievali tmavomodrý alebo čierny súkenný **kabátik** – **hantrčík** prehodený cez ramená. Vrchnú časť odevu v zimnom období podobne ako v ostatných dedinách hornej Nitry tvorili **kabaničky** siahajúce niže pása a veľké haleny s vyšívaným štvorcovým golierom, ktoré sa nosili iba prehodené cez ramená. Pravouhlé diely oboch súkenných odevných súčiastok boli zošívané čiernou alebo hnedou niťou. Výzdobu tvorila výšivka s čiernym, modrým, hnedým a žltým harasom.

Ako pokrývka hlavy slúžili čierne súkenné **klobúky** – **širáki**. Slobodní mládenci nosievali klobúk s úzkou striedkou a starší muži klobúk so širokou striedkou, široký približne 40 až 50 cm. Muži klobúky ošetrovali bravčovou masťou, aby odolával nepriaznivému počasiu, keď po vymastenom klobúku dážd stiekol a nenasiakol dovnútra. Takto upravený klobúk poslúžil nositeľovi aj ako pohár pri naberaní vody zo studničky či z potoka. V zimnom období ako pokrývka hlavy slúžila čiapka z barančiny.

Pováčšine chodievali muži naboso, ale nosievali aj kožené **krpce**, do ktorých si obúvali vlnené ponožky a neskôr plátenné **onuce**. V tuhej zime si do ponožiek a **onucí** zapravili aj slamu či seno, aby ich neoziabalo. Vo sviatočné dni nosili **čizmy** z čiernej kože s vysokými sárami. Pôvodnú obuv neskôr vytlačili kupované topánky a **bagandže**.

Detail výšivky cez kartón na dienkú čepca a krézli.

Detail ženského sviatočného odevu z Novák a okolia. Foto: Milan Tarabčík.

Detail výzdoby na kabátiku z mužského odevu z Novák a okolia. Foto: Milan Tarabčík.

Detail mužského sviatočného odevu z Novák a okolia. Foto: Milan Tarabčík.

Ženský tradičný odev

Typ odevu s označením rudniansky s viac či menej výraznými variantmi sa nosil v lokalitách v povodí rieky Nitrice a v povodí rieky Nitry, pričom je prirodzený presah aj za hranice súčasného okresu Prievidza. Popri súčasnom meste Nováky má tento typ zastúpenie aj v okolitých obciach.

Základnou súčiastkou bol *rubáč*, ktorého spodná časť bola zošitá z 5 až 6 skosených kusov z domácky zhotoveného konopného plátna a hornú časť tvorilo *oplecičko* z činovate. *Rubáč* sa uväzoval zo zadnej strany šikmo cez rameno dopredu. Na zadnej časti *rubáča* bola prišitá šnúrka a na prednej strane bola spravená slučka, do ktorej sa šnúrka uväzovala. *Rubáč* tvoril základ pracovného odevu, keď k nemu nosili konopné rukávce a tmavú zásteru a používal sa aj ako odev na spanie. V neskoršej dobe nahradila *rubáč* košeľa z plátna – *spodník*.

Na *rubáč* si ženy obliekali *rukávce* z jemného bieleho plátna, ktoré boli pri hrdle husto nariasené do širšieho stojateho golierika bez zdobenia. Rukávy siahali po zápästia, kde boli stiahnuté výšivkou – *cez riami*. Výšivka zvykla byť jedno, ale aj viacfarebná a vytvárala geometrické tvary. Rukávy zakončovala plátenná čipka továrenskej výroby alebo hustý slučkovací steh vo farbe výšivky.

Samostatnou odevnou súčiastkou bol *golier – krézli* – zo zamatu, vyšivávaný striebornými či zlatými kovovými niťami výšivkou *cez kartón*, s čipkou na okraji. Viazal sa vpredu na hrdle tenkou šnúrkou alebo sa spájal háčikom. Spoj sa prekryval ozdobnou stuhou. Motívy výšivky použité na *krézli* ladili s tými, ktoré sa použili pri výzdobe čepca. Vnútorňa strana *krézla* bola podšitá plátnom alebo fabrickou látkou, ktorá sa po obnosení dala jednoducho vypárať a vymeniť.

Na rukávce si ženy na sviatočné príležitosti obliekali po driek siahajúci *kabátik*, ktorý bol v spodnej časti rozšírený a vzadu na krížoch mal šosíky. Vpredu sa zapínal na malé gombičky pomocou slučiek zo stuhy. Pod gombíkmi, okolo výstrihu a ramien bola prišitá naskladaná taftová stuha, ktorá zvyčajne ladila so základnou podkladovou textíliou. Na tú sa používal atlas, brokát, kašmír či hodváb. Z vnútornej strany boli *kabátiki* podšité domácim plátnom či iným druhom materiálu z jarmoku alebo od obchodníka.

Sukňa – odolok – bola ušitá z bieleho jemného plátna, nazberaná v páse do širokého opasku, dlhá do pol lýtok až po členky. Šila sa aj zo 4 metrov plátna. Sukňa sa zaväzovala šnúrkou vpredu pod zásterou. Dolný okraj sukne – *plech* – bol z vnútornej strany podšitý pásom širokým 10–15 cm z rovnakej látky, ako bola sukňa. Jediným zdobením tejto odevnej súčiastky boli záhyby – *zámiki* – neraz v dvoch či troch radoch. Biela sukňa je pravdepodobne posledný vývojový variant, keďže podľa názvu *odolok* možno predpokladať, že sa na nej nosila ešte tmavá vrchná sukňa.

Na sukne si ženy viazali drobno riasené *zástery – fertuchi*. Boli tmavé, často z plátna, perkálu alebo glotu. Dievky a mladé ženy (do narodenia prvého dieťaťa alebo do roku po svadbe) nosievali aj zástery z bieleho plátna. Výzdobu na zásterách, podobne ako na sukniach, tvorili *zámiki* v dolnej časti. Ďalším zdobením bola továrenská čipka, ktorá bývala našitá na okraji záster z troch strán. Zásteru sa uväzovala pomocou tkaníc z toho istého materiálu, ako bola táto odevná súčiastka alebo pomocou opaska – *pásca*, do ktorého bola vsadená zásteru a naň boli našité cigánske tkanice v pestrejších farbách. Uväzovala sa dvomi spôsobmi buď vzadu na mašľu alebo sa vzadu prekrížila a zaviazala vpredu pod zásterou.

K *vrchným odevným súčiastkam* sa radila *kacabajka*, ktorá nositeľku chránila pred zimou. Strih *kacabajki* bol totožný so strihom kabátika, a teda v spodnej časti rozšírený tak, že splýval so sukňou. V zadnej dolnej časti bola predĺžená do malých šosíkov s oblúkovým zakončením. *Kacabajka* mávala vždy dlhé rukávy a zapínanie na gombíky. Zvolený materiál i výzdoba odrážali nielen vkus nositeľky, ale aj samotnej krajčírky.

V zimnom období si obliekali *kabaničky* a kožúšky zo súkna so skrytým zapínaním na háčiky. Boli lemované súkenkom v iných farbách s minimálnou výšivkou, ale aj úplne bez nej. Nosievali sa aj krátke barančinové kožúšky, ktoré chránili nositeľku pred mrazmi.

Čepiec v minulosti musela nosiť každá vydatá žena. Bol vyrobený zo zamatu tmavších farieb (zelená, čierna, bordová, fialová). Vlasy pod čepiec si ženy upravovali pomocou *chomúta*. Okolo podložky z pevného drôtu obšitého plátnom

sa omotali vlasy upletené do vrkočov. Oblúkový tvar podložky dokonale držal účes pod vyšívaným *dienkom* na temene hlavy. *Dienko* čepca a predná časť bola vyšívaná výšivkou cez kartón. Z pevnejšieho kartónu vystrihol alebo vyrezal vzor, tenšou niťou sa prichytil o zamatovú látku natiiahnutú medzi štyri doštičky, spojené do tvaru štvorca a obšival sa zlatými a striebornými niťami. Väčšina žien používala úsporný steh, kovovú niť po okrajoch kartónu len prichytávala jemnejšou niťou a neobšivala ho celý kovovou niťou. Dôvodom bolo šetrenie, kovová niť bola drahá. Z motívov používaných na dienkach sa vyskytovali florálne – rastliny, tulipány, lístky, vetvičky a zoomorfné – zvyčajne dva vtáčiky umiestnené oproti sebe. Celková stavba výšivky bola zrkadlová. Jednotlivé časti čepca – *prednička* a *dienko* – boli spolu zošívane farebnými hodvábnymi niťami ozdobným spojovacím švíkom. Na *predničku* sa aplikovala aj kovová paličkovaná čipka alebo fabrické čipky (v neskoršom období aj bavlnené) s flitrami a podobnými ozdobami. Vnútro čepca, podobne ako *krézl*, bolo podšité plátnom alebo fabrickou látkou, ktorá zabraňovala rýchlemu opotrebeniu alebo znečisteniu čepca. V prípade potreby sa látka prešila a vymenila, keďže samotná zamatová časť a výšivka cez kartón sa nesmela prať, lebo by sa nenávratne poškodila.

Okrem čepcov ženy aj slobodné dievčatá nosievali rôzne druhy šatiek – od jednoduchých plátených s jemnou potlačou alebo z fabrického materiálu až po sviatočné *ručníki* z jemného bieleho plátna s dierkovanou výšivkou. Medzi sviatočné šatky možno zaradiť aj hodvábné šatky s dlhými strapcami v dvoch až troch farbách zodpovedajúcich farebnosti šatky. Menšie šatky sa uväzovali pod bradou, väčšie sa prekrížili vpredu pod hrdlom a zaväzovali sa vzadu (napr. veľké modrotlačové šatky na zimu).

Mladé ženy chodievali bosé alebo v *krpcoch*, ktoré si na nohu pripevnili obťahčianím *návlakov*, dlhých tenkých kožených remencov. Na sviatok si obúvali kožené *čičmy* s vysokými sárkami. V neskoršom období nosili kupované topánky na šnurovanie či zapínanie na patent.

Príslušníci rodiny z Diviak (nad Nitricou) vo sviatočnom odeve. Kolorovaná fotografia, koniec 19. storočia. Reprodukcia z knihy.

Ženy pri slávnostnej príležitosti. Zemianske Kostofány, nedatované. Reprodukcia z knihy.

Žena pri slávnostnej príležitosti. Kostoľany, prvá tretina 20. storočia. Súkromný archív Martina Vitka.

Ženy s deťmi. Nitrianske Rudno, okolo roku 1930.

Handlovská oblasť – obce so slovenským obyvateľstvom

V Handlovskej kotline, východne od Prievidze, sa v súčasnej dobe nachádzajú lokality s výraznou prevahou obyvateľstva slovenskej národnosti. Pred rokom 1945 situácia v národnostnej skladbe obyvateľstva bola podstatne iná, najmä v Handlovej, kde sa značná časť obyvateľov hlásila k nemeckej národnosti.

Vzájomné spolužitie rodín rozdielnej národnosti v celej oblasti sa odrazilo takmer vo všetkých formách života, odievanie nevynímajúc. Rovnaké pomenovania odevných súčiastok a ich uplatnenie v skladbe odevov na sviatočné i pracovné dni boli samozrejmosťou. Mnohí pamätníci ešte aj dnes s určitou vedia definovať výrazy nemeckého pôvodu pre označenie odevných súčiastok v odevu dedinského slovenského obyvateľstva, napr. *bruslek* (náprsenka), *lajblik* (živôtik), *šorec* (zásterka).

Orientačný výskum tradičného odievania v okrese Prievidza v roku 1963 z iniciatívy Ústredia ľudovomeleckej výroby v Bratislave priniesol množstvo poznatkov a potvrdil podobnosť i rozdielnosť medzi jednotlivými lokalitami. V oblasti Handlovej síce výskum zamerali na obec Jalovec, ale oslovili informátorov aj z obcí Ráztočno, Morovno, Brusno, Chrenovec, Lipník, Veľká Čausa, Malá Čausa. Zistenia v teréne doplnili porovnaním s múzejnými zbierkami vtedajšieho Krajského múzea v Bojniciach.

Mužský tradičný odev

Zhotovovanie odevov v minulosti v dedinskom prostredí podmieňovala dostupnosť surovín na zhotovenie základného materiálu, z ktorého šili krajčírky alebo matky rodín jednotlivé odevné súčiastky. Pestovanie konope umožňovalo zhotovenie plátna, ktoré tvorilo základný materiál na odevné súčiastky pre všetkých príslušníkov rodiny nosené v letnom období, najmä na pracovné príležitosti. Zvyčajne sa tkalo plátno v dvoch šírkach: nite nasované do 12 pásem umožnilo natkať plátno v šírke 70 cm, ktoré dostalo označenie hrubé a použitím 9 pásem sa utkalo plátno v šírke 53–54 cm s pomenovaním tenké. Už koncom 19. storočia sa pri zakladaní osnovy začala používať bavlna, zvaná *pamok*, *pamuk*.

Chov oviec podmieňoval výrobu súkna a výrobu kožušiny – materiálov na zhotovenie viacerých zimných odevných súčiastok. Súkno sa netkalo priamo v jednotlivých dedinách, ale všetci dávali vlnu spracovať remeselníckym súkenníckym majstrom v Prievidzi, ktorí mali na riečke Handlovke vybudované valchovacie stupy. Proces zhotovovania odevu pre jednotlivých členov rodiny ovplyvňovala aj dostupnosť iných materiálov a doplnkov, ktoré ponúkali jarmoky a podomoví predajcovia.

Tradičný mužský pracovný odev pozostával z dlhých a širokých voľných **gatí** z doma utkaného konopného plátna. Strih *gatí* bol jednoduchý, tvorili ho pravouhlé diely. Každá nohavicová časť bola zhotovená z jednej šírky deväť pásmového plátna a v rozkroku bol vložený väčší či menší štvorček plátna, čo umožňovalo bezprostredný pohyb nohy. Dolný okraj nohavicových častí zakončovali malé strapčeky. V hornej časti bol vytvorený zo základnej látky malý tunel na prevlečenie povrázku – špagátu, ktorý pridržoval nohavice na tele. Ojedinele sa k týmto nohaviciam nosil úzky remeň. Iba pri kosení si opásali muži kožený opasok, na ktorý si zavesili osličku. Časom k nim pribudli *spodky* z bavlneného plátna, ktoré si chlapi obliekali v chladnejších dňoch.

Gate dopĺňala **košeľa** z konopného plátna, zhotovená z pravouhlých dielov deväť pásmového plátna. Predný diel mal na hrudi krátky rozstrih, okolo ktorého sa sústreďovala malá výšivka červenou farbou a rovnaká výšivka zdobila aj úzky golier. Zväzovala sa tenšou šnúrkou alebo úzkou cigánskou tkanicou. Dlhé, široké rukávy z jednej šírky plátna boli prišité k stanom košeľa ozdobným spojovacím stehom. Okraj rukávov zdobila jednoduchá výšivka. Košeľa siahala niže pása a nosila sa voľne. V podvečer alebo v chladnejšie dni k pracovnému odevu patrila aj obnosený **kabátik** – *živôtik* – z bieleho alebo tmavomodrého

Detail vzorov na šatkách z modrotlače.

súkna. V chladnejších ročných obdobiach vymenili konopné gate za úzke vlnené – súkenné nohavice jednoduchého strihu. V prednej časti boli dva rázporoky, okolo ktorých sa sústreďovala výzdoba šnúrovaním. K súkenným nohavičiam patrila aj kožený remienok, v ktorom bolo zvyčajne zastrčené aj vrecúško na tabak.

Ako **vrchný odev** si na košeľu a živôtik obliekali obnosenú *huňku*, *halenku*, *halienku*, ktorá bola zhotovená z bieleho súkna. Strih sa skladal z viacerých dielov a potrebná dĺžka rukávov a predného i zadného dielu sa dosahovala všíťím ďalších kusov súkna. Zapínala sa na kovové háčiky. Okraje i úzky stojatý golierik boli lemované úzkym páskom súkna červenej, modrej a čiernej farby – *angliou*, ktorá bránila rýchlemu opotrebeniu odevnej súčiastky.

Ešte v druhej polovici 19. storočia chlapi nosili dlhé vlasy a hlavu v zime či v lete pokrýval veľký **klobúk**, ktorého šírka striešky dosahovala niekedy aj viac ako pol metra. Platilo, čím bol klobúk väčší, tým bol gazda starší alebo bohatší. Klobúk nielen ochraňoval nositeľa pred poveternostnými vplyvmi, poslúžil aj na nabratie vody či ako výchovný prostriedok vo vzťahu k deťom. Klobúky aj s inými odevnými súčiastkami sa kupovali na jarmokoch v Prievidzi. V zimnom období klobúk nahradila tmavá kožušinová **čiapka**.

Na nohy si muži obúvali **krpce**, zhotovené z jedného kusa kože. Do krpcev pod chodidlom vkladali zvyšky starého súkna – *zátlak*. Nohy mali obalené kusom plátna – *onuckami*, *onucami*. V zime chodili muži obutí v čiernych súkenných **kapcoch** – *papučiach*.

Sviatočný odev sa minimálne odlišoval od pracovného. Muži ku konopným gatiam či v zimnom období k súkenným nohavičiam a košeli, ktorá bola z tenkého konopného alebo konopno-pamukového alebo čisto pamukového plátna, si obliekali živôtik a súkennú huňu – *halenku*. Na hlave mali klobúk so širokou strechou a na nohách krpce.

V najchladnejších dňoch si muži cez plecيا prehodili veľký súkenný **kabát** – *halenu* s veľkým golierom – *hazuchou*. Halena mala rovný strih, siahala vyše členkov a zapínala sa remenom alebo mosadznou spinkou. Neobliekala sa do rukávov, nosila sa iba prehodená cez plecيا a rukávy bývali zvyčajne zašité. Muži si v nich odkladali drobnosti i peniaze. Angliou v červenej, modrej a čiernej farbe boli lemované okraje hazuchy a ozdobovanie končilo vo výške prs. Zaujímavá aplikácia zo súkna bola umiestnená na halene na oboch stranách pod zapínaním. Zvyšky súkna v červenej, modrej a neraz aj žltej farbe vytvárali *zrkadielko* v tvare štvrtiny mesiaca. Vkladané farebné kúsky súkna mali často zúbkový okraj. Ďalšia výzdoba sa sústredila na pomerne široké rukávy haleny. Výšivka retiazkovým stehom vo farbách ako zrkadielka zdobila okraje rukávov. K zimným vrchným odevným súčiastkam pre mužov patrila krátky kožušinový kožušok z barančiny, ktorá síce zdobila zvonku okraje, ale bola otočená dovnútra súčiastky.

Zaujímavým odevným doplnkom sviatočného odevu u mužov bol široký **opasok** z dvojmo ohnutej hladenej hovädzej kože. Opasok sa zošival tenkými koženými prúžkami a zapínal sa na 2–3 mosadzné pracky s rytými a vyrážanými vzormi. Telo opaska zdobili motívy v pásoch vtlačané priamo do kože. Jeho súčasťou bola malá kapsička na odkladanie drobností.

Ženský tradičný odev

Skladbu ženského odevu tvorili odevné súčiastky: rubáš, oplecko, sukňa, zástera, kosička, živôtik, súkenná kabanica, líštinová kabanica, vatelínový kabátik, obrus, čepiec, dlhá šatka na hlavu a štvorcová šatka na hlavu. Dievčatám patrila navyše parta, veniec, pôlka a ozdobná vreckovka. V priebehu rokov sa jednotlivé súčiastky menili, jedny sa vyradzovali zo šatníka, pribúdali nové a zmenami prechádzal strih, farebnosť i výzdoba.

Základnou odevnou súčiastkou odevu starších dievčat a žien bol **rubáš**. Skladá sa z dvoch častí – z dolnej, sukňovej časti, ku ktorej je prišitý pás keprového bavlneného plátna – *stanka*. Sukňová časť je ušitá z troch pôl domáceho konopného plátna, pričom každá z pôl je rozstrihnutá na dva lichobežníkové diely a tie sú následne zošité. Horná stánka – *oplečičko* – je z ručne tkaného kepra v kombinácii farieb červenej-bielej alebo červenej-bielej-tmavomodrej alebo červenej-bielej-čiernej. V odevu prevažovali oplečičky s páskami v červeno-bielej farbe. Pri tkaní stánky rubáča sa na osnovu používala konopná alebo pamuková priadza a na útok vždy hrubý pamok – *vláčka*. Súčasťou rubáča bola

cigánska tkanica v červeno-bielej farbe, ktorá pridrižovala túto spodnú odevnú súčiastku na tele. Rubáš bol vždy o niečo kratší ako sukňa. Keď sa nosili dlhé sukne, tak dĺžka rubáša siahala do pol lýtok alebo aj nižšie. Ako sa sukne skracovali, menila sa aj dĺžka sukňovej časti rubáša. Prvý rubáš dostalo dievča vo veku 12–14 rokov. Mladucha ich dostala do výbavy okolo tucta. Rubáše s červenou stánkou sa nosievali vo všedné i sviatočné dni, dokonca aj v čase smútku. Začiatkom 20. storočia rubáč dievčatá a mladé ženy nahradili dlhými košeľami s krátkymi rovnými rukávami z kupovaného bavlneného plátna. Staršie ženy nosili rubáče až do druhej svetovej vojny a ojedinele aj dlhšie.

Na rubáš si ženy i dievčatá pôvodne obliekali **oplecká** s dlhým rukávom, ktoré zakončovali *obalki* s výšivkou. Na robotné dni nosili oplecká z domáceho konopného plátna a na sviatočné dni oplecká z ľanového plátna kupovaného od podomových obchodníkov alebo na jarmokoch v Prievidzi alebo v turčianskej Štubni. Časom pribudli jemnejšie materiály, napr. šifón, perkál a iné. Strih oplecka pozostával z pravouhlých dielov a horný okraj rukávov spolu s horným okrajom predného a zadného dielu *stanov* boli vsadené do úzkeho vyšívaného obalku, ktorý tak vytváral úzky golierik. Dĺžka predného i zadného stanu siahala tesne pod prsia. Predný diel oplecka mal krátky rázporok. Golierik oplecka sa zväzoval cigánskou tkanicou, motúzikom alebo keprovou stužkou v červeno-bielej farebnosti. Červená farba prevládala i v krížikovej (obyčajnej a vrkvôčikovej) výšivke na obalkoch a golieriku. Ojedinele sa pridávala bavlnená vyšívacia priadza vo farbe bielej, modrej alebo žltej. Koncom 19. storočia sa stan oplecka predĺžil, rukávy sa skrátili a ich okraje zdobili **taclé** – *volán* z nariaseného plátna alebo čipky. Rukávy sa sťahovali šnúrkou prevlečenou v dutinke z vnútornej strany nad taclami. Pri opleckách s dlhým stanom sa nad taclé uväzovali mašle z *harasky* alebo polo-hodvábných stúh, ktoré ladili s lemovaním živôtika.

Biela **sukňa** – *kitľa* – a sukňa z modrotlačé – *tlačenia*, siahajúce až po členky, sa nosili ešte v druhej polovici 19. storočia. Sukňa bola ušitá zo šiestich pôl, v páse husto skladaná. Záhyby pri bielej sukni mali hĺbku 3 cm a modrotlačové len 1,5 cm a skladanie bolo ešte hustejšie. K opasku boli prišité cigánske tkanice – *tkaničky* alebo kupované šnúrky čierne-bielej alebo čiernej farby. Dolný okraj sukne spevňoval pás inej látky, tzv. *plech*, najčastejšie z kanafasu červeno-bielej alebo modro-bielej farby. Začiatkom storočia sa na okraj sukne začali našívať *harasky* alebo **štetki** – *stužky* s hustými štetinkami. *Kitľa* sa šila aj z hrubšej, kupovanej tkaniny podobnej damašku, ktorá mala vzor z drobných kvietkov v pásach. *Tlačenia* od farbiarov z Prievidze a Handlovej s drobným vzorom vo farbe zelenej, zelenožltej, oranžovej a bielej mali svoje pomenovania – *ladveničkové*, *kosáčkové kalinové*, *mesiačkové*, *kališkové*, *palíčkové*, *kunišovské*, *kolečkové*, *listové*, *čerešňové* a iné. Bývalo zvykom, že ženy si predný diel sukne pri práci podkasávali a obnosené sviatočné sukne si obliekali v zimnom období, aby im bolo teplejšie.

Začiatkom 20. storočia začali slobodné dievčatá v letnom období a na sviatočné príležitosti nosiť kartúnové sukne s bielym, ružovým alebo bledomodrým základom a so vzorom z drobných kvietkov. V tom istom období začali ženy nosiť aj *štofové* sukne.

Ženy si väčšinou na rubáš obliekali iba jednu sukňu, len v zimnom období proti chladu nosili 2–3 sukne. Do skladby ženského odevu okolo prvej svetovej vojny pribudla spodná sukňa v bielej farbe, ktorá dostala pomenovanie *kitľa* podľa starobylej bielej vrchnej sukne. Šila sa zo 4–5 pôl šifónu a spodný okraj zdobila úzka strojová čipka alebo obháčkovanie bielou priadzou. Tieto sukne boli v páse skladané, ale po dĺžke hladké. Zväčša ani predná časť nebola naskladaná, čím sa ušetrila látka.

Pracovné **zástery** – *záponi* – sa šili z 2 pôl konopného (tenkého niťového) plátna alebo hrubšieho farbiarskeho plátna. Materiál na zásteru bol riasený alebo husto skladaný do **opaska** – *obalka*. Na uväzovanie sa používali cigánske i *povojníkové* tkanice alebo keprovka. Zápona obopínala postavu a siahala až po okraj sukne. Na robotný deň v letnom období si ženy na rubáš obliekli oplecko s obalkami a opásali si tmavú širokú zásteru. Pri samotnej práci ľavý cíp zástery zakasali za obalok sukne na pravom boku, prekryli prednú časť zástery, ktorá tak zostala čistá aj po prípadnom zašpinení súčiastky. Na jarmokoch si ženy kupovali tmavomodrú alebo čiernu, tenkú, lesklú farbiarsku látku – šuštiaci perkál, ktorú používali na zástery na sviatočné príležitosti.

Žena v zimnom odevu. Handlová a okolie: Nová Lehota, Jalovec, Chrenovec, začiatok 20. storočia. Foto: Etnografické múzeum, Budapešť.

Ženy z handlovskej oblasti. Prvá tretina 20. storočia. Súkromný archív Martina Vitka.

Dievky a mládenci v zimnom odevu, začiatok 20. storočia. Súkromný archív.

Mužský sviatočný ľudový odev z Jalovca, rekonštrukcia 1968. Foto Jozef Lenhart. Reprodukcia z knihy.

Dve dvojité šírky perkálu sa zošivali spojovacím švíkom niťou alebo priadzou vo farbe základnej tkaniny alebo mulinkou či vyšivacou bavlnkou vo farbe zelenej alebo modrej. Na zošitie sa používal jednoduchý spojovací švík alebo vedľa seba ukladané slučkované **zúbky** – *mriežki*. Zástery boli riase – *rámené* alebo husto drobno skladané. Obalok v šírke 7 cm sa prešival štepovaním v dvoch radoch čiernou niťou. Na viazanie sa používali kupované bavlnené tkanice. Viazali sa vpredu na uzol, pričom konce museli byť rovnako dlhé a siahali až po kolená. Pri opleckách s dlhým stanom sa používala užšia zástera, zhotovená z 2 pôl tmavomodrého alebo čierneho perkálu a po roku 1910 k nemu pribudol aj čierny glot. Obalok zástery v prostriedku zužoval zámik, čím obalok dostával oblúkový tvar. Zástery sa šili strojom a zdobenie vytváralo štepovanie hodvábom vo výraznejších farbách (červenou alebo hráškovozelenou farbou).

Na oplecko sa obliekal **živôtik** – *kabátik*, ktorého dĺžka a tvar výstrihu sa menili. Novodobšie živôtiky siahali tesne pod prsia a mali hlboký okrúhly výstrih. Pôvodné boli podstatne dlhšie a mali hranatý výstrih. Strih kabátika bol dvojdielny a zošitie prechádzalo stredom chrbtovej časti. Namiesto záševok sa použilo šikmé zostrihnutie na oboch dieloch, tým sa dosiahlo tvarovanie odevnej súčiastky na postavu nositeľky. Ramienka živôtika neboli zošité a zväzovali sa farebnými stužkami, ktoré buď boli pevne prišité, alebo sa navliekali cez slučky na koncoch ramienok. Živôtiky boli na chrbte, tesne pod švíkom predĺžené krátkym jedným či dvomi *šosíkmi*. Živôtiky na všedné dni sa zhotovovali z kartúnu rôznych farieb a vzoriek a z čierneho glotu. Miesto hodvábnej stuhy sa ako výzdoba použil pás základnej tkaniny, olemovaný z vnútornej strany harasovou čipkou. Sviatočné živôtiky sa zhotovovali z pestrých potlačených atlasov farby modrej, zelenej, fialkovej, čiernej, tehlovočervenej. Na podšitie sa použilo molino, vzorkovaný kartún, kanafas alebo továrenské ľanové plátno. Kabátiky sa zapínali kovovými háčikmi o babky. Lícnu časť zdobilo 4–5 našitých liatych, olovených gombíkov. Výzdoba – nášivka a lemovanie stuhami sa robila vždy v kontrastnej farbe.

V období smútku a pôstu ženy nosili modré alebo čierne živôtiky. Pod živôtikom sa krížom cez hrud' uväzovala veľká trojuholníková šatka – *kosina*, ktorá sa začala nosiť len koncom 19. storočia. Kosičky na všedný zimný i letný deň boli z hrubšieho šifónu alebo z kartúnu s bielym základom a drobnými kvietkami. Úzka biela čipka továrenskej produkcie alebo háčkovaná čipka v bielej, bielo-červenej i bielo-modrej farbe tvorila ozdobu na cípoch šatky. Sviatočné kosičky sa šili z tenkého šifónu alebo z vapéru a zdobila ich háčkovaná alebo strojová čipka a dierková a plochá výšivka.

Na sviatky a v zimnom období staré i mladé ženy a dievky nosili **kabátik** z modrého súkna v páse ozdobne delený, podšitý konopným plátnom alebo barchetom. Lemovaný bol červeným alebo tmavomodrým plátnom s ozdobnou výšivkou kontrastnej farby červená, zelená, svetlo modrá na oboch predných dieloch, rukávoch a v strede chrbta. Kabátik mal dve vrecká a zapínal sa ozdobnými paspulkami omotanými okolo kovových gombíkov.

V chladných dňoch si ženy obliekali biely **kabát** – *kabanicu*, zhotovený zo súkna, ktoré vyrábali súkennícki majstri v Prievidzi. Kabanica s hlbokým oválnym výstrihom nemala golier. Jej strih kopíroval postavu a od pásu po bokoch bola rozšírená všitými dielmi – krídlami. Široké rukávy prišité k okraju stanu boli rovné, k zápätiu mierne zúžené.

Sviatočným odevom mladuchy bola **líštinová kabanica** ušitá z bieleho alebo modrého súkna, zdobená šnurovaním a lemovaná vzácnou kožušinou z líšky. Kabanicu mávali iba bohatšie dievky, a tak sa pri svadbách požičiavala. Vrchná odevná súčiastka zodpovedá strihovu i výzdobou mentieke, ktorá pôvodne bola odevom zemanov a šľachty.

Na roboty i na sviatky sa už koncom 19. storočia začal nosiť **kabátik** – *kanderka*, ktorý postupne vytlačil nosenie lajblíkov i kabaníc. Vypasovaný kabátik predĺžený širokým, šikmo strihaným šosikom bol ušitý z hustého alebo tenkého súkna, podšitý barchetom a vyplnený vatelínom. Výzdobu na kabátiku tvorilo strojové štepovanie hrubšou priadzou okolo krčného výstrihu, po oboch stranách zapínania a na vreckách. Nosili sa aj kanderky vyšivane **harasom** – *kamrhol*. Časom pribudli ľahké krátke **kabátiky** – *kacabajki* – strihovo podobné *kanderkám*. Líšili sa použitím základného materiálu (kartún, glot, zamat, piket a rôzne ľahké vlnené materiály), jeho vzormi a farebnosťou.

Účes vydatej ženy na konci 19. storočia sa upravoval pomocou chomúta. Vlasy sa rozdelili pútcou na dva pramene a na temeno hlavy sa priložila podložka v tvare srdca z hrubšieho drôtu omotaného bielou stužkou alebo páskom plátna. Jeden z prameňov vlasov sa omotal okolo jednej polovice podložky a druhý prameň okolo druhej polovice. Ak mala žena viac vlasov, časť z nich sa naspodku temena vystrihala. Na takto upravený účes sa založil **čepiec** so *stránkami*. Strih čepca sa skladal z *predničky*, z *dienka*, z dvoch bočných dielov a dvoch viazačiek – *stránki*. Dienko bolo zdobené výšivkou do tvaru srdca, v ktorom boli motívy ružíc, hviezdíc, vtáka, menších srdc, kolies, drobných kvietkov a pod., bolo podšité konopným plátnom, molinom, kartúnmi zvyškami textílií z obnosených odevných súčiastok.

V prvých rokoch 20. storočia mladé ženy začali nosiť *štubnianske* čepce z kvietkovaného tylu. Tento druh čepcov bol typický pre ženy z nemeckých obcí a tam si ich dávali aj šiť (Handlová, Sklené a iné). Strih pozostával z *dienka* a vpredu bola našitá tylová, zúbkovaná čipka, dlhšia ako bočné diely, ktorá po uviazaní visela po stranách tváre dole. Na účes sa už nepoužila žiadna podložka, spletené vlasy sa zatočili do drdola a ten sa spevnil kovovými vlásenkami – *hornódlami*.

Na čepiec sa v celej handlovskej oblasti používala **šatka**. Štvorcová šatka s dĺžkou strany približne 60 cm z rôznych materiálov a s rôznymi vzormi sa diagonálne preložila tak, že vznikol trojuholník. Dlhé cípy sa zviazali pod bradou, druhý visel na chrbte. Veľké šatky boli z modrotlača a bieleho šifónu, na zhotovenie malých šatiek sa používal kartún, šifón, delín, tylanger a iné.

V letnom období chodili ženy väčšinou bosé. Iba v čase žatvy a počas chladných dní si obúvali kožené **krpce**. Okrem krcpov nosili **boti** a **čizmy**. Nohy mali v chladnom počasí omotané plátnom – *onucami*. V zime nosili kapce z bieleho alebo čierneho súkna.

Súčasná podoba ľudového odevu, folklórna skupina Hájiček z Chrenovca-Brusna.
Foto Milan Tarabčík.

Detail výzdoby mužských nohavíc ozdobených šujtášom. Detail koženého opaska s mosadznými prackami.

Detail výšivky a zdobenia mužskej haleny.

Detail výzdoby ženského zimného kabátika.

Detail svadobnej party nevesty zo zbierky folklórnej skupiny Hájiček z Chrenovca-Brusna.

Detail obradovej palice družbu.

Handlovská oblasť – obce s nemeckým obyvateľstvom

Tvary a farby odevu pravniansko-handlovskej jazykovej oblasti sú si navzájom dosť podobné. Osobitné postavenie mal len meštiansky odev z Nitrianskeho Pravna (predtým Nemeckého Pravna), ktorý vynikal väčšou nákladnosťou. Aj pri inak veľkej podobnosti však skúsené oko dokázalo rozpoznať pôvod nositeľky podľa zvláštností strihu, typu ozdôb, výberu látky a farebných preferencií. Všetky tieto detaily podliehali miestnej, zvykovo vytvorenej spoločenskej regulácii, ktorú všetci dodržiavali.

Podobnosť handlovských odevov možno vidieť aj s odevmi používanými v slovenských obciach v handlovskej oblasti. Podobne ako v jazyku aj v oblečení došlo k vzájomnému ovplyvňovaniu. Roľnícky odev v nemeckých aj slovenských dedinách často vznikol napodobňovaním meštianskych odevov v rôznych obdobiach. Množstvo výrazov nemeckého pôvodu v slovenčine ako *bruclek* (náprsenka), *lajblik* (živôtik), *šorec* (zásterka) a iné, svedčia o nemeckom vplyve na slovenský ľudový odev.

V rámci handlovskej oblasti nemožno hovoriť o nemeckom, ani handlovskom kroji. Tento odev je odvodený od odevu obyvateľov slovenských obcí. Handlovskí Nemci boli stáročia odstriednutí od pôvodnej vlasti a hoci boli súčasťou enklávy kremnického jazykového ostrova, vývoj odevu bol ovplyvnený slovenským prostredím. To ale neznamená, že nie je jedinečný a originálny. Oproti odevom z okolitých dedín a miest má odlišnosti, na základe ktorých sa ľudia veľmi rýchlo vedeli identifikovať, z ktorej obce sú. Preto možno hovoriť o tradičnom odevu obyvateľov nemeckej národnosti v Handlovej – *Handlovcoch*.

Odev mal dve základné funkcie. Funkciu praktickú, aby chránil človeka pred chladom, snehom, dažďom, či teplom a funkciu spoločenskú – estetickú. V minulosti nebolo možné, aby si príslušník nižšej spoločenskej vrstvy obliekol odev vyššej vrstvy. Rozlišoval sa odev podľa pohlavia, stavu, pracovný a sviatočný.

Mužský tradičný odev

Tradičný pracovný odev handlovského Nemca pozostával z dlhých a širokých voľných **gatí** – *plunden* – z ľanového plátna, ktoré bolo naspodku zakončené strapcami. Pod nimi sa nosili ešte spodky – *gatjen* – rovnako z ľanu. Tie sa tiež mohli nosiť ako samostatné nohavice. Doplnené boli košelou s rozstrihom na hrudi a s *laistl* – úzkym golierom, ktorý držal spolu s *pändln* – úzke stužky, šnúrky. Dlhé, široké rukávy zakončovala široká manžeta – *bälzl*. Spodná časť košele bola zastrčená do nohavíc, keď bolo teplo, bola z nohavíc vyhrnutá.

Na sviatočné príležitosti nosili muži úzke súkenné **nohavice**, ktoré okolo pása držal kožený remienok s vrecúškom na tabak. Nohavice mali dva rázporky zdobené šujtášom (stočená stužka). Sviatočné nohavice z tmavého hustého súkna – *g'band* – boli pod kolenami zúžené, aby dobre zapadli do vysokých číziem.

Košela s manžetami sa šila z jemnejšieho plátenného materiálu. Zdobila ju náprsenka a červená stužka na uväzovanie – *pändl*. Okolo hrdla sa uväzovala modrotlačová šatka – *kravatfla*.

Muž na košeli nosil **vestičku** z bieleho súkna – *laibl*, ktorá mala na oboch predných dieloch zapracované vrecká. Zapínala sa na husto prišité kovové gombíky. Sviatočná vesta bola jemnejšia, mala strieborné gombíky.

Ako vrchná odevná súčiastka sa nosil **kabátik**, ktorý bol zdobený u slobodného mládenca modrým a u staršieho muža červeným lemovaním okrajov. Odevné súčiastky sa šili z bieleho súkna, bohatší gazdovia nosili aj tmavo modré súkno, ktoré bolo decentne zdobené šujtášom, pokiaľ išlo o odev sviatočný.

Najvýraznejšia súčiastka mužského odevu bola **halena** – *kep* – z hrubého bieleho súkna. Najcharakteristickejší prvok haleny sú takzvané zrkadielka na prednej časti pliec. Tvar majú pravouhlý lichobežník, stred je vyplnený tmavomodrým slivkovým súkenkom a okraje súkenkom červeným so zúbkami. Halena mala na zadnej strane hazuchu – *lootz* – štvorcový kus súkna, ktorý sa dal v prípade nepriaznivého počasia prehodiť cez hlavu. Od úrovne prs pozdĺž celej hazuchy bolo lemovanie tenkým červeným, prípadne inofarebným

Zrkadielko na klope haleny.

Paul a Julia Priwitzer (Sachres) z Handlovej. Budapešť, 1911. Súkromný archív.

Mladá žena vo sviatočnom odevu. Handlová, 1915. Súkromný archív.

súkenkom. Muž mohol mať počas života dve haleny. Keď jednu opotreboval, nechal si ju na robotu a novú mal sviatočnú – do kostola. Je pravdepodobné, že farba lemovania kabátika a haleny závisela aj od veku, pričom u mladých to bola modrá farba a u starších mužov červená. Halena sa nikdy neobliekala do rukávov. Rukáv sa z vnútornej strany zašival, aby sa doň mohli dať fajka, dohán alebo iné drobnosti. Niekedy si mladí muži v rukáve schovávali kameň, ktorý poslužil pri bitke, keď prudkým otočením tela zasiahol protivníka. Ženich zvyčajne dostal svoj *kep* na svadbe, ktorý ho potom sprevádzal celý život.

V zimnom období sa nosil dlhý kabát z ovčej kožušiny – barančiny.

Druhým výrazným charakteristickým prvkom odevu je **klobúk**, ktorému sa vavelo *prata Hüt* (v slovenčine široký klobúk). Vďaka veľmi širokej strieške – *krempe* – dosahovala šírka klobúka niekedy aj viac ako pol metra. Jeho ochranná funkcia bola najmä pred poveternostnými vplyvmi. Navyše mohol poslúžiť aj na nabratie vody či ako výchovný prostriedok. Spravidla, čím bol klobúk väčší, tým bol gazda starší alebo bohatší. V zimnom období klobúk nahradzala čierna kožušinová čiapka.

Vysoké čižmy sa nosili ako **obuv** v každom ročnom období. Namiesto ponožiek bola noha omotaná kusom plátna – *wuuštech*. Predĺženie životnosti obuvi sa dosahovalo vybavením podpätkov železnými podkovičkami a podrážkami – *wödawleck s mäusköpl* (krátke kovové kľince so silnými hlavičkami). Podobnú funkciu mala aj kovová časť – *spetzplechl* – v tvare polmesiaca, ktorá chránila špičku podrážky pred príliš rýchlym opotrebením. V každej domácnosti bol *schustatrüngala*, malá truhlica, v ktorej boli k dispozícii všetky pomôcky na opravenie topánok. Bolo vecou cti, že každá hlava rodiny vykonávala jednoduché opravy, vrátane подоšiev – *toppln*.

Ženský tradičný odev

Ženské oblečenie v Handlovej (pôvodne *Krickerhau*) sa približne do prelomu 19. a 20. storočia riadilo starodávnymi formami. V Handlovej sa na ženský odev používalo konopné plátno. Ako spodný odev sa obliekali **rubáš** – *pändl-hemp*. Spodná časť z hrubého konopného plátna bola zvonovitá, v páse prilihavá bez záhybov. Prišitá horná časť z bavlny v červeno-bielej farbe siahala až po podpazušie. Držala ho úzka šnúrka – *akslpändl*, ktorá bola pevne prišitá v strede chrbta, vedená cez rameno a uviazaná na prednú časť.

Na rubáš sa obliekali **rukávce** z bieleho plátna – *múdala* – s krátkymi nadýchanými rukávmi. Otvor na krk a rukávy sa regulovali šnúrkami. Na sviatočné oblečenie sa používali jemnejšej látky – šifónové, molinové alebo batistové s čipkovanými okrajmi na rukávoch. Rukávce zdobili farebné šnúrkami väčšinou v červenej farbe.

Na rukávcoch sa nosil **živôtik** s veľkým výstrihom – *pruflek*, ktorého označenie vzniklo zo slova *Brustfleck*. Zapínanie na hrudi bolo pomocou háčikov. Zhotovoval sa z drahšieho materiálu (atlasu, kašmíru, brokátu, hodvábu alebo kartúnu) a bol bohato zdobený skladanými hodvábnymi alebo atlasovými stuhami v dvoch radoch. Používala sa predovšetkým červená, no na lemovanie a ozdoby sa mohla použiť aj zelená alebo tmavomodrá stužka. V niektorých prípadoch bol živôtik dozdobený strieborným alebo zlatým šujtášom – *kreepändl*.

Súčasťou sviatočného odevu žien i dievčat bola **šatka** – *kosina* – zhotovená z bieleho plátna (ojedinele z iného druhu textilie). Mala tvar trojuholníka so značne predĺženými ramenami. Veľkosť *kosini* (či skôr dĺžka prepony trojuholníka) musela zodpovedať postave nositeľky. Výzdoba čipkami továrenskej produkcie alebo zhotovenými háčkovaním sa sústredila na okraje ramien. Nosila sa pod kabátik, prehodená okolo krku, vpredu prekrížená na prsiach vložená pod živôtikom a vzadu uviazaná iba prehodením oboch ozdobených koncov. Ozdobený okraj *kosiny* čipkou vyčnieval aj spod zimného **kabátika** – *kacabajki, kanderki*.

Pôvodne sa nosili **sukne** z bieleho plátna a rozšírením modrotlače sa začal uprednostňovať tento materiál. Modrotlačové sukne sa nazývali *warben*. Široké, po lýtka dlhé sukne s tmavomodrým podkladom mávali nenápadný žltý alebo oranžový vzor a ich označenie – *fiebakitl* – farbiarska sukňa zodpovedalo spôsobu zhotovenia základného materiálu. V minulosti nebolo bežné okrem spodnej košele nosiť spodnú bielizeň, v chladnom jesennom a zimnom období sa okolo pásu uviazali 2-4 *warben*. Na rubovej strane sukne bolo všité malé

vrecko – *schnutsák*, určené na uloženie vreckovky, ruženca a iných drobností. Na prelome 19. a 20. storočia sa na sviatky nosila *kitla* – *kittla*, biela pláténá sukňa a zachované textilie dokladajú aj používanie damaškovej tkaniny. Po roku 1900 sa čoraz viac nosili sukne z jednofarebnej bavlnenej látky, pričom svetlejšie farby boli vyhradené pre dievčatá. Ich sukne mali čipkované okraje na spodnom okraji ozdoby – *krependl*. Rozlišovalo sa medzi často škrobenou spodnou sukňou z jednoduchého bieleho materiálu a lepšou vrchnou sukňou.

Zástery sa nosili čierne – najskôr z perkálu, neskôr z glotu. Na prácu sa nosila úzka a hladká zástera nazývaná *kuchnschützl*. Na nedeľu bola určená zástera z čiernej látky s veľkým nariasením v páse i značnou dĺžkou, pretože sukňa mala spod zástery trčať na dva prsty. Opasok mal zvyčajne jemné červené ozdoby. Pracovná zástera bola širšia a skladaná. K sviatočnému oblečeniu si ženy brali tmavú listerovú zásteru s čipkovaným okrajom. Dievčatá mávali zástery v svetlých farbách.

V chladnejšom období sa pôvodne cez živôtik nosil priliehavý **kabátik** – *jan-kala* – s dlhými rukávami a so zapínaním na kovové háčiky. Predné časti boli zdobené gombíkmi a šnúrkami prevažne červenej farby, na okrajoch a ozdobách aj zelené a tmavomodré.

Na prelome storočí vymizol aj *pelzl* – krátky kožušok z ovčej vlny bez rukávov a bohatým zdobením. Nahradil ho *kotzontüchl* – štvorcová, tmavá, pevná vlnená **šatka**, ktorá sa prehodila cez ramená. Neskôr sa objavila *berlínska šatka* – veľká vlnená šatka so strapcami na všetkých stranách, ktorú nosili staršie ženy až do roku 1945.

Na rozdiel od iných obcí dievčatá z Handlovej nenosili počas letných mesiacov žiadnu pokrývku hlavy. Vlasy mali s cestičkou učesané dozadu, zapletené do vrkoča a v závislosti od stupňa slávnostnosti zdobené širokými, farebnými stuhami – *maschn*.

Ako **obuv** nosili ženy najskôr len čizmy. Jeden pár na všedný deň a elegantné na bohoslužby. Majetnejšie dievky nosili na tancovanie topánky z jemnej kozľacej kože. Topánky sa dali objednať aj na jarmokoch. Okolo roku 1910 sa objavil typ poltopánok so zapínaním na kovové cvoky a remienky – *schkrepizon*.

Príslušníci rodiny z Handlovej vo sviatočnom odevu. Kolorovaná fotografia, koniec 19. storočia. Reprodukcia z knihy.

Dievčatá vo sviatočnom odevu. Zimná a letná verzia odevu. Handlová, začiatok 20. storočia. Foto: Etnografické múzeum, Budapešť.

Dievčatá vo sviatočnom odevu. Handlová, začiatok 20. storočia. Foto: Etnografické múzeum, Budapešť.

Muž vo sviatočnom odevu. Handlová, začiatok 20. storočia. Foto: Etnografické múzeum, Budapešť.

Pravnianska oblasť Nedožery

Ženský tradičný odev

V obci Nedožery (od roku 1964 obec tvorí súčasť obce Nedožery-Brezany) možno skúmať viaceré vývojové stupne tradičného odevu. Na prelome 19. a 20. storočia sa ešte v obciach nosil tradičný odev. Jeho vytrácanie nastalo až v tridsiatych rokoch 20. storočia, kedy ho postupne nahradili modernejšie materiály a mestské strihy. Na postupné zmeny v odievaní mali vplyv napr. pracovné migrácie obyvateľstva, spôsob práce a hospodárenia, rozvoj priemyslu či obchodovanie.

Základom ženského odievania bol **spodný odev** – *rubáč*, ktorého spodná časť bola ušitá z 5-6 skosených dielov z domáceho konopného plátna. Vrchná časť bola k spodnej časti napevno prišitá a tvorila ju tkaná červeno-biela – *čínovať*. Na chrbtovej časti bola na pevno našitá konopná spletaná šnúra, ktorá sa krížom cez jedno rameno uväzovala dopredu do vytvorenej slučky. Čínovať bola široká *na piad'*, teda približne 20 cm.

Postupom času a vplyvom pracovnej migrácie si ženy kúpovali a nosili z *robôt* bavlnené spodné oblečenie. Hrubý konopný *rubáč* nahradili spodné košele z jemného plátna a spodnička – *vábňička*, ktorá bola na spodnom leme ozdobne vyšívaná *na zúbki*. Vyšívajú okraj trčal spod vrchnej sukne. Neskôr si kúpovali jemné bavlnené plátno v obchodoch v Prievidzi.

Vo sviatočné dni nosili ženy tmavé modrotlačové **sukne** s drobným vzorom – *skladaňice* – siahajúce do pol lýtok, ktoré boli skladané do malých skladov – *faldov*. Tieto sklady robili pomocou žehličiek, no tie chudobnejšie aj pomocou chlebov čerstvo vytiahnutých z pece. Predná časť sukne – *barsčo* – nebola riasená, jednak preto, lebo sa tým šetrila látka a predná časť bola aj tak prekrytá zásterou. Sukňa sa zaväzovala pomocou šnúr alebo – *cigánskych tkaníc*, ktoré sa tkali na drevenej doštičke. Žena si sukňu opásala a zaviazala ju vpredu. V pracovné dni a cez leto nosili ženy bielu plátennú sukňu – *ľetňicu*, ktorá bola riasená v páse. Používali ju hlavne z praktického hľadiska, keďže v bežné dni ju rýchlejšie zašpinili a biele plátno mohli vyvariť, pričom modrotlačové súčiastky odevu nesmeli prísť do styku s vodou.

Na sukňu sa vo sviatočné dni viazala modrotlačová **zástera** s bordúrou a veľkými či malými vzormi – podľa preferencií nositeľky a možností, ktoré trh aktuálne ponúkal, keďže modrotlačiť si ženy kúpovali. Neskôr používali aj perkálové a glotové zástery, ktoré boli na drobno riasené v páse a všité do opasku z rovnakej látky alebo ozdobného plátna. Zástery sa všeobecne šili z dvoch širokých plátien a zošivali sa ozdobným spojovacím švíkom. Zástera sa uväzovala cigánskymi tkanicami či šnúrami tak, že sa žena opásala a vpredu pod zásterou spravila uzol. Jednopolová zástera sa uväzovala na *rubáč* v pracovný deň alebo pri poľnohospodárskych prácach. V tridsiatych rokoch 20. storočia si na glotové zástere uväzovali *starosvetské* – kvetované stuhly.

Na *rubáč* si ženy obliekali **rukávce** – *oplecko*. Pracovné oplecká boli ušité z domáceho konopného plátna, strihaného do pravouhlých dielov – predného a zdaného *stanu* a rukávov. Horné okraje rukávov boli spolu s okrajmi predného a zadného dielu nazberané a všité do úzkeho goliera. Predný a zadný diel mal dĺžku do pol brucha a rukávy siahali po lakeť. Golier a – *obalki* – rukávov boli vyšívané krížikovou výšivkou. Vo výšivke prevládala červená farba, doplnená čiernou, bielou, modrou či oranžovou.

Sviatočné *oplecká* boli z jemnejšieho plátna a silne škrobené. Okraje predného a zadného *stanu oplecka* a rukávov boli všité do úzkeho *obalku*. Oba *stani oplecka* siahali po pupok. Široké rukávy boli zriadené do *obalku* s výšivkou. Typovo najstaršie oplecká mali rukávy siahajúce až po zápästie, kde boli nariasené do vyšívajúceho *obalku* a ukončené kupovanou čipkou. *Obalok* bol vyšívajúci *pravnianskou výšivkou*, ktorá bola použitá aj na iných starších odevných súčiastkach (napr. *čepiec, šata, pôlka*). Zaväzovali sa jednofarebnými alebo červeno-bielymi spletenými šnúrkami. V prvej tretine 20. storočia sa začali rukávy oplečiek skracovať a vytrácala sa aj pravnianska výšivka. Rukávy boli

Konce *kosiny* ozdobené háčkovanou čipkou. Nedožery.

Príslušníci rodiny z Nedožier vo sviatočnom odeve. Kolorovaná fotografia, koniec 19. storočia. Reprodukcia z knihy.

Rodina pri sviatočnej príležitosti. Nedožery, 22. 8. 1909. Súkromný archív Martina Vitka.

stiahnuté šnúrkou v úzkom tunelíku tesne nad laktami a ukončené boli bavlnenou alebo vyšívanou tylovou čipkou.

Relatívne novou odevnou súčiastkou, ktorá do Pravnianskej kotliny prenikla z Handlovskej kotliny bola trojčípa *šatka* – *kosina*. Mala tvar trojuholníka s predĺženými ramenami s tupými vrcholmi a ostrým vrcholom, ktorý bol na chrbte. Veľkosť a dĺžka *kosiny* závisela od konfekčnej veľkosti nositeľky. *Kosina* bola z jemného hladkého alebo vzorovaného plátna. Svadobné boli ušité z vyšívaného tylu (rovnakého, aký bol použitý na rukávoch – *opleciek*). Obvod ramien trojuholníka bol obšíty úzkou kupovanou čipkou, ale našli sa aj *kosiny*, ktoré mali čipku háčkovanu a výrazne širokú. *Kosina* sa uväzovala tak, že ostrý špic sa prichytil na chrbte a dve dlhé ramená textílie sa na prsiach prekrížili a uviazali vzadu na driekovej časti chrbta. Uviazané cípy – *kosiny* viseli zhruba po zadok.

Na oplecko si obliekali krátku *vestičku* – *lajblík*, ktorej dĺžka sa, rovnako ako dĺžka rukávov – *oplecka*, časom skracovala. Staršie *lajblíki* siahali po pás, zatiaľ čo dátovo mladšie boli kratšie, iba tesne pod prsia. *Lajblík* bol zhotovený z drahšej látky s kvetovaným vzorom (atlas, brokát, zamat). Na spodnom obvode mal prišitú rovnú neskladanú stuhu, na prednej časti, výstrihu a na ramienkach bol zdobený nahusto skladanou stuhou. Používala sa hodvábná alebo taftová stuha. *Lajblík* sa zväčša zapínal na háčik a očko (našité z vnútornej strany). Ojedinele sa nachádzali aj *lajblíki* so zapínaním na gombíky. Gombíky sa používali malé odlievané z kovu alebo sklenené – *magočki*. Nebolo nič nezvyčajné, ak pri zapínaní na háčik boli na jednej strane našité ozdobné gombíky. Okrem stuhu bývali *lajblíki* slobodných dievok a mladých žien zdobené aj prišitými kovovými šnúrkami a prámikmi – *krepindlami*. Slobodné dievky si *lajblík* zdobili aj rôznymi *libačkami*, teda korálkami a malými flitrami.

Vydaté ženy nesmeli chodiť bez *čepca*. Základom bola špeciálna úprava účesu. Žena si rozdelila vlasy púťcom cez prostredie hlavy na dve polovice. Každú časť buď zaplietla do vrkoča alebo skrútila a následne ich omotala okolo podložky – *chomúta* – zhotovenej z drôtu obaleného plátnom. Vrkoče na konci spevnili tkaničkami, pomocou ktorých ich uviazali na *chomúte*. Postupne ako ženám vekom redli vlasy, tak si do nich vpletali konopné pramene. Časom, ako sa prestávali nosiť čepce, si ženy zaplietli jeden alebo dva vrkoče, ktoré si omotali do kruhu na temene hlavy – *do chontule* – a prichytili ich jednoduchými drôtenými sponkami – *hornodľami*. Na takto upravené vlasy si zakladali šatky.

V obciach Pravnianskej kotliny so slovenskými obyvateľmi ženy nosili plátenný čepiec. Skladal sa z predničky – *čelenki*, bočných častí – *stánok*, z ktorých viedli dlhé úzke pásy plátennej stuhy – *stránki*. Tie boli zakončené všitým širším vyšívaným obdĺžnikom plátna – *ťapkami*. Najvýraznejšou a najviac ozdobenou časťou plátenného čepca bolo *dienko*.

Pri výzdobe plátenných čepcov podobne ako pri iných odevných súčiastkach možno badať viaceré vývojové fázy a i rozdiely v majetkových pomeroch nositeľiek. Ťapky bohato vyšívané hodvábnou niťou a technikou *pravnianskej výšivky* si mohli dovoliť len majetnejšie ženy. V chudobnejšom dedinskom prostredí prevažovali ťapky vyšívané bavlnou. Neskôr sa výšivka a tvar ťapiiek zjednodušovali. Výšivka v tvare zúbkov sa vyšila priamo na stránkach jednoduchým slučkovacím stehom vo farebnosti *dienka* čepca.

Vo výzdobe *dienok* sú tiež zrejme viaceré vývojové stupne. Najstaršie *dienka* boli vyšívané pravnianskou výšivkou s florálnymi (tulipány, granátové jablká, lístočky, klinčeky, stonky, konáriky a pod.) a zoomorfnými motívmi (vtáčiky). Výšivka bola hodvábnou nespriadanou niťou a na bežný deň nosili ženy z roľníckych rodín čepce vyšívané bavlnou. Pred prvou svetovou vojnou sa na *dienkach* čepcov začali používať namiesto výšivky kupované látky (zamat, atlas alebo brokát) dozdobené rôznymi čipkami z kovového vlákna, stuhami a aplikáciami. Vyskytujú sa aj čepce, ktoré majú na *dienkach* kombináciu výšivky a fabrickej látky. Vnútorňa strana *dienka* bola podšitá plátnom, neraz odstrihnutým z inej obnosenej odevnej súčiastky alebo zvyškami továrenskej látky.

Na plátenný čepiec si v staršej fáze odievania viazali mladé vydaté ženy dlhý pás plátna s výšivkou – *šatu*. Dlhá obdĺžniková šatka s dĺžkou 2–3 metre a šírkou 30 cm patrila k obradovým odevným súčiastkam. Na čepiec sa uväzovala tak, že sa harmonikovo naskladala na vrchu hlavy, ovinula, aby nezakryla *dienko* čepca a na zátylku sa previazala. Oba konce mala bohato vyšívané

a zdobené. Konce splyvali popod *lajblík* cez chrbát až po okraj sukne. Túto odevnú súčiastku nosili len mladé ženy do jedného roka po svadbe či do narodenia prvého dieťaťa. Vyšívané časti *šaty* neraz odstrihli, uschovali pre ďalšie použitie a zvyšné plátno použili na iné odevné súčiastky.

Osobitným prvkom v Pravnianskej kotline je výskyt *tylangrových čepcov* v dvadsiatych rokoch 20. storočia, ktoré sa typovo podobajú na čipkové čepce z Turca alebo Handlovej. Do oblasti prenikli pravdepodobne z handlovskej oblasti, čo mohlo byť spôsobené vydajom žien z Turca či Handlovskej kotliny do obcí Pravnianskej kotliny. Sú ušité z vyšívaneho bavlneného tylu. Vyšívalo sa bielou bavlnenou niťou, ale výrazné je aj vyšívanie zlatým a strieborným kovovým vláknom, ktorým sa zdobili hlavne svadobné tylové čepce. Vyšívalo sa krivou ihlou alebo klasickou ihlou cez počítanie očiek na tyle. Z motívov prevládali florálne motívy rôznych kvetov, lístkov a vetvičiek. Podľa pamätníčok a zápisov v pamätných knihách sa tento typ čepca sa používal v tridsiatych rokoch 20. storočia počas čepčenia nevesty. V tomto období už ženy prechádzali na mestský typ odevu, no o polnoci, keď ešte pretrvával zvyk čepčenia nevesty – *pod zavítia*, sa ženy obliekali do tradičného ľudového odevu a na čepčenie sa používal práve tylový čepiec.

Vydaté ženy si na čepce uväzovali rôzne druhy *šatiek* – od bavlnených vyšívaneých na bielo, cez modrotlačové, kartúnové po šafolové a neskôr aj damaškové a z delénu – *delinki*. Šatky ženy kupovali v obchodoch či od podomových predajcov, ale patrili aj k darom z jarmokov. Sviatočné šatky boli z hodvábu alebo taftu a po okrajoch mali ozdobne viazané dlhé strapce. V chladnejšom období si hlavu šatkami pokrývali aj slobodné dievky. Menšie šatky (80x80 cm) si uväzovali na uzol pod bradou, väčšie šatky (150x150 cm) si uväzovali spôsobom, že ju pod bradou prekřížili a uviazali vzadu na dva uzly.

V skoršom období nosili ženy dlhé – *hafeni* – z bledého súkna. Boli ušité z pravouhlých dielov tak, že sa od drieku rozširovala. Zapínala sa vpredu pomocou háčikov. Výzdoba bola jednoduchá, zvyčajne vyšitá vlnou. Lemy boli obšité červeným súknom. Olemovanie spĺňalo okrem estetického významu aj ochrannú funkciu – okrajové časti sa rýchlo neopotrebovali.

Proti chladu si cez plecica prehadzovali veľkú vlnenú štvorcovú šatku – *vlnák*, *vlniak* – s rozmermi približne 150x150 cm. Po celom obvode mal *vlnák* stočené strapce. *Vlniak* sa nosil zložený križom na polovicu do tvaru trojuholníka, prehodený cez plecica a v chladnejšom počasí si ním zakrývali aj hlavu.

Počas 19. storočia sa začali nosiť kratšie *kabátiky* – *kanderki* a *kacabajki*. *Kanderki* šil prievidzský krajčír Kander z jemného tmavomodrého továrenského súkna. Na podšitie sa používal barchet. Vo výšivke modrej, zelenej či červenej farby alebo ich kombináciami sa uplatňovala technika – *trukovania*. Olemovanie rukávov, goliera a malých vreciek bolo úzkym pásikom modrého súkna. Strihaná bola do okrúhleho goliera s rozšírením v páse, v prednej časti so zapínaním na gombíky.

Kacabajka je novší variant vrchného ženského odevu, ktorý na vidiek prenikol z mestského prostredia už koncom 19. storočia. Ušitá bola zo vzorovaného kartúnu a z rôznych druhov hrubých, teplejších látok priemyselnej výroby (plyš, tenké súkno). *Kacabajka* – na teplejšie obdobie nebola podšitá, ale tie na chladnejšie obdobia podšívajú kartúnom alebo barchetom. Vo farebnosti prevládali tmavé farby rôznych odtieňov modrej, fialovej či tmavohnedej.

V teplejšom období chodili ženy bosé alebo v *krpcoch* na boso či s *anucami* na pevno ovinutou látkou okolo nohy do pol lýtka. Na sviatky si obúvali *čičmy* s tvrdou sárou na nízkom opätku. Neskôr k druhom obuvi pribudli polovičné topánky – *štvrtki*, ktoré sa zapínali na patent či na šnurovanie. Na bežný deň nosili *cigánki* – jednoduché topánky z čierneho súkna podbité podrážkou.

Od konca tridsiatych rokov 20. storočia je zrejмый prechod k polomestskému a mestskému štýlu odievania veľmi rýchly. Mladé dievky začali postupne nosiť dlhé šaty – *kabanice* z najrôznejších látok. Staršie ženy používali na sukne dostupnejšie materiály a jednotlivé súčiastky postupne prestali úplne používať. Zástery šili z – listeru – a zjednodušovali aj strih. Namiesto riasenia v páse na zástere ušili len úzky tunelík, cez ktorý prevliekli šnúрку a tak si ju uväzovali na sukňu. Namiesto *opľeciek* nosili doma ušité alebo kúpené blúzky – *otonki* z rôznych druhov látok. *Otonki* mali dlhé aj krátke rukávy, vpredu sa zapínali na gombíky. V prednej časti ich ženy zdobili rôznymi vertikálnymi záhybmi či dostupnou galantériou (rôzne šnúřky, zúbky a pod.). Golier nebol len hladký,

Rodina Tomáša Vrtáka. Nedožery, 22. 8. 1909. Súkromný archív Martina Vitka.

Dievčatá pri slávnostnej príležitosti. Brezany, začiatok 20. storočia. Súkromný archív Bibiány Krpelanovej.

Žiačky v školskom roku 1935/1936 v Brezanoch. Archív obce Nedožery-Brezany.

Helena Solárová, rod. Vrták, v tylangrovom čepci. Nedožery, dvadsiate roky 20. storočia. Súkromný archív Martina Vitka.

Jozefína Flimelová, rod. Vrták. Nedožery, prvá tretina 20. storočia. Súkromný archív Martina Vitka.

ale vyskytovali sa aj ležaté goliere strihané do oblúkov a špicov. V páse bol z vnútornej strany všitý úzky tunelík s navlečenou šnúrkou, ktorou si *otonku* stiahli v páse, čím sa na odevnej súčiastke vytvorilo jemné riasenie.

Detský tradičný odev

Dojčatá sa zavinovali do **vankúša** – *perinki* – z jemného plátna vyplneného jemným husím perím. Bol štvorcového tvaru, pričom jeden cíp bol zdobený bohato skladanou bavlnenou alebo tylovou vyšívanou čipkou. Vankúš sa preložil okolo dieťaťa a tuho ovinul ozdobnou stuhou – *povojníkom*. Vankúše na bežný deň zdobené neboli. Malé deti, bez rozdielu pohlavia, mávali oblečené košieľky a čepčeky z jemného plátna. Čepčeky bývali zdobené čipkami a koráľkami. Košieľky boli pri krku nariasené to úzkeho golierika, ktorý sa zaväzoval šnúrkami. Golier mohol byť ozdobený jemnou bavlnenou čipkou. Rukávy siahali až po zápästia a dĺžka košieľky bola po členky, pričom sa postupne skracovala, ako dieťa rástlo.

Malé deti do 6 rokov veku nosili jednoduché dlhšie bavlnené **košieľky** či – *šatočki* – so zapínaním vzadu. Deťom na bavlnenú košieľku obliekali aj šaty bez rukávov, ktoré boli z potlačeného plátna – *kartúnu* – s drobným vzorom ozdobené zámikmi či čipkami.

Pre detský odev bola typická červená farba, ktorá mala dieťa chrániť pred urieknutím – *zočinou*. Červené bývali vrchné šaty bez rukávov, ktoré sa obliekali na bavlnenú košieľku, ale červené stuhy a mašličky sa používali aj ako ozdoba odevu.

Nástupom do školy dostali deti oblečenie podobné odevu dospelých. Chlapci nosievali jednoduché košele a gate z konopného plátna či jednoduché gate na traky s košeľou z jemnejšieho plátna. Dievčatá nosievali jednoduché šaty z potlačeného plátna so zapínaním vzadu, ktoré boli na rukávoch a spodnom leme sukne zdobené fabrickou čipkou.

Šetrenie materiálom sa nevyhýbalo ani oblečeniu starších detí. Matky často prešivali odevné súčiastky po starších deťoch či svoje staršie oblečenie (napr. sukne z viacerých pôl plátna). Chudobnejším deťom šili jednoduché šatočky zo starých používaných oblečok na periny a vankúše. Detský odev najviac podliehal zničeniu, pretože odev a obuv sa dedili po starších súrodencoch.

V gazdovských rodinách, v ktorých chovali aj ovce, často deti dostávali na zimu kožúšky z barančiny a na pokrytie hlavy baranicu. Ako vrchný odev dievčatám slúžili veľké **vlnené šatky** – *vlnáki*. V zime, keď chodili deti do školy, dostali do rúk horúci zemiak, ktorý ich hrial.

Dievčatá chodili prostovlasé a vlasy si najčastejšie **česali** do jedného či dvoch zapletaných vrkočov z troch prameňov. Tie si na konci zaistovali tenkou šnúrkou alebo tkaničkou. Vo sviatok nosili na konci vrkoča širokú stuhu uviazanú na mašľu. V niektorých obciach sa zachoval popis dievčenského účesu – *vrkolički* – (Poruba) či – *vokolice* – (Pravenec). Vlasy sa nad čelom rozdelili cestičkou *pútcom* a po stranách sa splietli dva tenšie vrkoče. Tie sa pripletali do zvyšných vlasov na temene hlavy. Do hlavného vrkoča od temena pripletali stuhu, ktorou sa vrkoč na konci zaistil.

Deti chodili väčšinou bosé, **obuv** sa dedila po starších súrodencoch a v chudobných rodinách si obuv deti často medzi sebou len požíčovali.

*Rodiny Jozefa a Tomáša Vrtákových („Makovi“). Nedožery, dvadsiate roky 20. storočia.
Súkromný archív Martina Vitka.*

*Absolventky kurzu varenia. Brezany, dvadsiate roky 20. storočia.
Archív obce Nedožery-Brezany.*

Pravnianska oblasť Poluvsie

Svadobný odev ženícha

Ženích si na svadbu obliekal najkrajšie sviatočné odevné súčiastky. **Nohavice** z bledého súkna – *súkenáki* – boli tesne priliehajúce a boli zasunuté do kožených čižiem. Na bočných švíkoch nohavíc boli aplikácie úzkeho pásu z červeného alebo modrého súkna. Rázporoky až po stehná boli nohavice vyšívane šujtášom, chudobnejší mali zdobené len rázporoky aplikáciou z červeného súkna. Remeň bol navlečený v záhybe, ktorý sa volal – *gätka*. Keď sa remeň vpred rozopol, otvorila sa – *prednička* – rázporok.

Svadobnú **košeľu** dostával mladý ženích od svojej nastávajúcej ako dar lásky. Bola ušitá z jemného bieleho bavlneného plátna a zošívana ozdobnými spojovacími švíkmi, väčšinou bledou niťou. Golier zvykol byť vyšívany krížikom červenou bavlnenou niťou. Pod krkom sa golier uväzoval cigánskymi tkanicami, ktoré sa tkali na drevenej doštičke. Ako pri všetkých slávnostných príležitostiach bola košeľa zastrčená v nohaviciach.

Na košeľu si obliekali súkennú vyšívajúcu **vestu** – *lajblík*. Bola ušitá z tmavomodrého súkna a podšitá domácim plátnom. Mala rovný strih s úzkym stojatým golierom a siahala do pásu. Sviatočný lajblík bol bohato vyšívany červeným a žltým hasasom. Výšivka bola na prednej časti v oblasti gombíkov a zapínaní, na golieri a vreckách, ale aj na zadnej chrbtovej časti v oblasti krížov, kde bol väčšinou vyšitý motív srdca či jednoduchý florálny motív. Na prednej časti boli prišité jeden až dva rady bielych sklenených gombíkov – *magočiek*. Keď bol ženích z bohatej rodiny, gombíky mal aj na vreckách *lajblíka*. Okraje *lajblíka* zdobili úzke pásiky červeného súkna.

Namiesto **kabáta** nosili *haleni* a kožuchy. Halena s veľkým golierom – *hazuchou* bola strihaná z pravouhlých rovných dielov súkna v bledšej farbe. Dĺžka *haleni* siahala až do pol lýtok, niekedy až po členky nositeľa. Rukávy boli široké, na spodku zošité a nositelia ich používali ako vrecká. Spodná časť rukávov ako aj zošitie rukáva na ramene boli bohato vyšívane červeným, čiernym, modrým, zeleným, hnedým a žltým hasasom. *Halenu* nosili prehodenú cez ramená a vpredu zopnutú remenom so sponou.

Na prednej časti *haleni* bola farebná ozdobná výložka – *zrkadielko* v tvare štvrt kruhu, vytvorená z viacfarebného súkna a dozdobená výšivkou.

Na znak čistoty a nevinnosti mal ženích na halene pripnutý konárik rozmarínu.

Klobúk mal strechu širokú aspoň 40–50 cm. Za jeho okrajom bolo zastrčené svadobné pierko ženícha uvité deň pred sobášom nevestou a družičkami. Viazalo sa zo stálo zelených rastlín – rozmarínu, zimozelene či krušpánu. Dozdobené bolo voskovými kvietkami, korálikami, malými zrkadielkami či neskôr aj farebným pozlátkom. Prevážovalo sa červenou stuhou.

Svadba ako jedna z kľúčových životných udalostí bola príležitosťou, pri ktorej si mládenci obúvali čižmy s tvrdou sárou siahajúcou do pol lýtok.

Odev mladuchy – nevesti

Odev na svadbu obsahoval mnohé rovnaké odevné súčiastky ako na všedný deň, odlišovalo sa použitie materiálu a význam sa prikladal výzdobe.

Na **rubáč** si nevesta obliekala bielu na drobno skladanú **sukňu** – *letňicu*, ktorá bola ušitá z bavlneného plátna. Siahala aspoň do pol lýtok. Ešte koncom 18. storočia nosili nevesty modrotlačovú skladanú sukňu a aj modrotlačovú zásteru.

Na sukňu si uväzovala bielu **zásteru**, ktorej opasok bol vyšívany *pravnianskou výšivkou* s florálnymi (kvietky, konáriky, lístky) aj zoomorfnými motívmi (vtáčik), väčšinou vo farebnosti, akú mala nevesta použitú aj na výšivke na rukávcoch – *oplecku*. Zásterka bola z bieleho jemného plátna, obšitá z troch strán (na spodku a po stranách) kupovanou čipkou. Keďže bola zásterka zošitá z dvoch pôl plátna, spojovací švík sa nahrádzal rovnakou čipkou, ako bola použitá po obvode.

Nevesta v parte so zeleným venčekom.
Rekonštrukcia.

Viazanie ozdobných stúh na parte.
Rekonštrukcia.

Sviatočné **oplecko** bolo ušité z jemného bieleho plátna z pravouhlých dielov. K prednému a zadnému dielu boli z boku prišité rukávy. Okraje jednotlivých častí boli husto nariasené do úzkeho goliera, ktorý sa uväzoval spletenými niťami alebo úzkou – *cigánskou tkanicou*. Predný a zadný diel mal dĺžku po pás. Široké dlhé rukávy boli na zápästí zriadené do *obalku* s výšivkou. Ukončené boli háčkovanou alebo továrenskou čipkou. Golier a *obalky* rukávov boli vyšívane hodvábnou nespriadanou niťou – *pravnianskou výšivkou* s florálnymi a zoomorfnými motívmi. Na golieri sa motív pravidelne opakoval. Farebnosť záležala na výbere nositeľky a prispôbovala sa farebnosti ostatných odevných súčiastok (väčšinou labjlíka).

Na *oplecko* si obliekali krátku **vestičku** – *lajblík*, ktorý siahal do pásu. Bol zhotovený z ozdobnej látky s kvetovaným vzorom (atlas, brokát). Na prednej časti, ramienkach a výstrihu z prednej aj zadnej časti bol olemovaný hodvábnou alebo taftovou stuhou. *Lajblík* sa zapínal vpredu, šujtášom o gombíky. Gombíky sa používali odlievané kovové alebo sklenené – *magočki*. Farebnosť *lajblíka* závisela od preferencií nositeľky.

Na *lajblíku* mala nevesta pripnutý konárik rozmarínu na znak čistoty a nevinnosti. V rukách niesla ruženec – *pátrički*, modlitebnú knižku a vyšívajú *ručníček*.

Poznávacou odevnou súčiastkou nevesty v oblasti Pravnianskej kotliny bola *lištinová kabanica*. Bol to dlhý **vrchný odev** z modrého súkna, od drieku nadol rozšírený trojuholníkovými klinmi. Švíky so všitými klinmi boli ozdobené rôzne spletaným šujtášom. *Lištinová kabanica* bola podšitá barančinou a na golieri a ukončení rukávov bola našitá líščia kožušina. Zapínala sa gombíkmi na šujtášové slučky. Keďže táto odevná súčiastka bola veľmi drahá, nevesty si ju väčšinou požičiavali.

Pôlku – **obradovú odevnú súčiastku** z bieleho bavlneného plátna, dlhú 2–3 metre a širokú 60 cm, mladucha nosila prehodenú poza chrbát dopredu cez predlaktia tak, aby bolo vidno oba jej bohato vyšívane konce. Zdobila sa *pravnianskou výšivkou*, zhodnou na oboch koncoch *pôlki*. Výšivka mohla byť aj samostatne vyšitá (alebo zdedená) a prišitá na iný pás plátna. S nespriadaným hodvábnom sa vyšívajú rôzne motívy – vtáky nesúce ratolesť, srdcia, tulipány, granátové jablká, klinčeky, lístky, konáriky, púčiky, baranie rožky i hviezdy, ale vyskytujú sa aj zložitejšie okrúhle – *gatri*. Rôzne spôsoby ukladania stehov a prelamovania dodávajú výšivke jedinečnosť.

Kompozíciu výšivky tvorili stromy života či rôzne kytice vyrastajúce zo srdca, doplnené rôznymi motívmi, ktoré boli oddelené úzkym pásom výšivky šikmým stehom. Farebnosť *pôlki* bola prispôbená vkusu nositeľky a ostatným odevným súčiastkam – vyskytovali sa s jednofarebnou výšivkou (krémová, červená, modrá), ale aj viacfarebné kombinácie. *Pôlka* je na koncoch olemovaná paličkovanou alebo strojovou čipkou, ktorá siaha až po dĺžku výšivky.

Výrazným poznávacím znakom mladuchy bola *parta* so svadobným vencom. *Parta* bol pás 6–8 cm širokej čerešňovej kôry alebo lepenky obšitý ozdobnou látkou a *rackami* – zlatými či striebornými kovovými prámikmi. Vnútorňá časť bola obšitá bielym bavlneným plátnom. Nad čelom bola zdobená vencom z rozmarínu či myrty (neskôr aj asparágu), ktorý sa viazal samostatne a na *partu* sa prišival pred sobášom. Zelený veniec bol ozdobený s rôznymi doplnkami – perličkami, flitrami, zrkadielkami, korálikami či voskovanými kvietkami. Ligoťavé a blyškové ozdoby mali obradnú ochrannú funkciu – odrážať zlé sily, ktoré mohli neveste uškodiť, keďže mladucha od sobáša už nepatrila medzi dievky, ale nepatrila ešte ani medzi ženy, keďže nebola začepčená.

V zadnej časti boli na *parte* prišité dlhé široké vyšívane stuchy – *stránki*. Boli zošité do mašlí s krátkymi slučkami, ale dlhými koncami, ktoré siahali až po pás nevesty. Mašle boli dozdobené kvietkami z korálok a flitrov. V časti, kde stuchy splyvali po krku, boli podšité štvorcami jemného plátna, aby boli chránené pred potom a rýchlym opotrebením.

Keďže *parta* bola drahá a náročná na výrobu, nevesty si ju požičiavali a prizdobovali ju svojím uvitým vencom.

Od dvadsiatych rokov 20. storočia nevesty namiesto *party* nosili *šlajer* – závoj z jemného vyšívane bavlneného tylu a venček s voskovanými kvietkami či púčikmi.

Na svadbu ako na jednu z najvýznamnejších životných udalostí si dievky **obúvali** čižmy so sárou siahajúcou do pol lýtok.

Obradový odev starejšieho

Úlohu *starejšieho* na seba bral väčšinou krstný otec ženicha. Ak neoplýval darom reči, na túto úlohu sa podujal iný blízky príbuzný. *Starejší* mal podobné povinnosti ako *široká*. Viedol časť svadby, ktorá sa týkala ženicha a jeho rodiny. Po sobáši a príchode svadobčanov *svadobnej ríše* na svadobnú hostinu – *hospodu* – ju viedol spolu so *širokou*.

Oblečenie *starejšieho* pozostávalo zo sviatočných odevných súčiastok, zväčša v bielej farbe a jej odtieňoch. Na ušite dielov **košeľa** sa použila šírka jemnejšieho bieleho plátna. Predný a zadný stan tvoril jeden diel a k nemu sa prišivali spojovacím stehom dva diely širokých rukávov. Spojenie dielov stehmi konopnou priadzou tvorilo ozdobný prvok tejto odevnej súčiastky. Krátky rozstrih na hrudi, úzky stojatý golierik zdobila krížiková výšivka bavlnenou niťou v červenej farbe. Košeľa sa uväzovala tkanicami, ktorým sa hovorilo *cigánske*, pretože ich zhotovenie výborne ovládali práve cigánky. Ako pri všetkých slávnostných príležitostiach košeľa sa nosila zastrčená do nohavíc.

Ku košeli patrili **nohavice** z bledého súkna – *súkenáki* – priliehajúceho strihu. Bočné švíky nohavíc zvýrazňovali vložené úzke pásiky modrého súkna. Rázporky až po stehná zdobila výšivka šujtášom vo výraznej červenej farbe. Do záhybu – *gätka* – v pásovej časti sa navliekal úzky kožený remeň s pracou. Rozopnutím remeňa sa uvoľnil rázporok – *prednička*. Vo švíkoch nohavíc z vonkajších strán v spodnej časti boli ponechané krátke rázporky, aby sa noha ľahko dostala do nohavice. Nosili sa zasunuté do kožených číziem.

Plátennú košeľu dopĺňala **vesta** – *ľajblík* – ušitá z tmavomodrého súkna a podšitá domácim konopným plátnom. Mala rovný strih s úzkym stojatým golierom a siahala do pása. Spodný okraj odevnej súčiastky a golier lemoval úzky pásik červeného súkna. Na prednom diele po oboch stranách zapínania, nad lištovými vreckami, na golieri a vzadu uprostred spodného okraja sa nachádzala výšivka červeným a žltým hasasom. Motív srdca dopĺňal jednoduchý florálny motív retiazkovým stehom. Našité rady plošných kovových gombíkov – *olovienok* – dotvárali výzdobu. *Ľajblík* sa zapínal na háčiky.

Vrchný odev tvoril krátky súkenný kabátik – *kabaňica*, *halenka* – ušitá z bieleho súkna, ktoré ponúkali súkenníci majstri z Prievidze i z Nitrianskeho Pravna. Lemovanie úzkym pásikom červeného a modrého súkna zdobilo dolný okraj odevu, otvory vreciek, okraje rukávov a pravú stranu zapínania a tiež zvýrazňovalo golier. Dolný okraj rukávov ozvlášťovala súkenná ozdoba v tvare polkruhu so slučkou a lemovaním. Výšivka viacfarebnou vlnou s jednoduchými motívami (slučky, lístky, kvietky) dopĺňala lemovanie súkenkom.

Klobúk mal strechu širokú aspoň 40-50 cm. Za jeho okrajom mal *starejší* zastrčenú vetvičku rozmarínu alebo inej stálo zelenej rastliny.

Znakom starejšieho bola valaška alebo *fokoš*, ktoré sa pri sviatočných príležitostiach zdobili pestrými stuhami a rozmarínom.

Rovnako ako *široká* mal aj *starejší* krížom cez hrud' z ľavého pleca na pravý bok upevnený pás bieleho plátna. Na jeho zhotovenie sa použilo plátno v dĺžke približne 200 cm a v šírke 40 cm. Našitá kupovaná čipka zdobila oba konce. Pripnutý konárik rozmarínu označoval dôležitú postavu svadobného dňa – *starejšieho*.

Obradový odev širokej

Úloha *širokej* na svadbe spočívala v sprevádzaní *ňvesti* počas celého dňa. Povinnosti *širokej* väčšinou prevzala krstná mama mladuchy, pomáhala pri tradičných obradných úkonoch (obliekanie mladuchy, pri skladaní party, čepčenie a pod.) a riadila jednotlivé úseky svadby, ktoré sa týkali rodiny mladuchy – *ňvesti*. Po sobáši spolu so *starejším* usmerňovala priebeh svadobnej hostiny – *hospodu*.

Základom odevu *širokej* bol **spodný odev** – *rubáč*. Jeho vrchná časť – *oplečičko* – široká približne 25 cm, bola ušitá z bavlnenej činovate v červenej farbe s pretkávaním v útku konopnou priadzou v bielej a ojedinele v modrej či čiernej farbe. K okraju zadnej časti činovate bola našitá úzka tkanička, ktorá sa prekladala krížom cez jedno rameno a uväzovala sa vpredu do vytvorenej slučky. Sukňa, ktorá bola prišitá k vrchnej časti, sa skladala z 5-6 skosených dielov z domáceho konopného plátna.

Na sviatočné a obradné príležitosti si široká i ostatné ženy obliekali tmavé modrotlačové **sukne** s drobným vzorom – *skladaňice*. Siahali do pol lýtko a boli

Emília Kubová („Čičmanskí“), nar. 1926, v tradičnom sviatočnom odevu z Poluvsia. Reprodukcia z knihy.

Rekonštrukcia obradového odevu nevesty po začepčení z Nedožier z 19. storočia. Reprodukcia z knihy.

Zdobný obalok rukávov.

Pravnianska výšivka na dienku čepca.

skladané do malých skladov – *fal'dov*. Predná časť sukne – *barsčo* – nebola riasená, čím sa šetrila látka a túto časť nebolo vidno, prekryvala ju záster. Sukňa sa zaväzovala vpredu opásaním kupovaných tkaníc alebo – *cigánskych tkaníc*.

Na sukňu si široká viazala modrotlačovú **zásteru** s bordúrou a veľkými či malými vzormi. Prievidzskí majstri ponúkali na jarmokoch desiatky vzorov a každá žena si podľa vlastného vkusu dokázala vybrať. Zásterka bola nadrobno riasená v páse a všitá do opasku z rovnakej látky. Sviatočnú zásteru z dvoch širokých plátna zošívajú ozdobným spojovacím švíkom. Zásterka sa uväzovala cigánskymi alebo *harasovými* tkanicami a po opásaní sa vpredu pod zásterou urobil uzol.

Sviatočné **rukávce** – *oplecko* – z jemného plátna bývali zvyčajne silne naškrobené. Predný a zadný diel *stani oplecka* a rukávy boli nariasené a všité do úzkeho vyšívaneho *obalku*. *Stani oplecka* siahali približne po pás. Široké rukávy boli na zápästí zriadené do vyšívaneho *obalku*, ktorý ukončovala kupovaná čipka. Golier aj *obalki* rukávov zdobila *pravnianska výšivka* s motívom srdiečok, vtáčikov, tulipánov a ďalších rôznych rastlín. Golier sa zaväzoval jednofarebnými alebo červeno-bielymi spletenými šnúrkami.

Na rukávce patrila **vestička** – *lajblík* – siahajúca po pás, zhotovená z drahšej látky s kvetovaným vzorom (atlas, brokát). Prednú časť, ramienka a výstrih z prednej aj zadnej časti lemovala hodvábná alebo taftová stuha. Na chrbte v úrovni krížov bol *lajblík* rozšírený *šosíkmi*. Na úrovni rozšírenia boli prišité kvietky zo stuhy rovnakej farby ako olemovanie. *Lajblík* sa zapínal vpredu, šujtášom o gombíky, odlievané z kovu alebo sklenené – *magočki*.

Širokou mohla byť len vydatá žena, a teda nesmela byť bez **čepca**. Na účes upravený pomocou *chomúta* mala široká založený sviatočný čepiec z bieleho plátna. Časti čepca – prednička – *čelenka*, bočné *stánky* a dlhé úzke *stránki* neboli zdobené. Najvýraznejšou a najviac ozdobenou časťou plátenného čepca bolo *dienko* a našité konce *stránok* – *čapki* vyšívane *pravnianskou výšivkou* na bielom plátne. Vo výšivke sa vyskytovali florálne motívy (rôzne kvety, lístky, stonky, konáriky a pod.) a zoomorfne motívy (vtáčiky). Vyšívalo sa hodvábnou nespriadanou niťou i bavlnenými niťami. Vnútorňa strana *dienka* bola podšitá plátnom, neraz odstrihnutým z inej obnosenej odevnej súčiastky alebo zvyškami továrenskej látky.

Na čepiec si široká zakladala sviatočnú **šatku** z drahšej látky (hodváb, taft). Šatka mala rozmer približne 80 x 80 cm a po obvode mala ozdobne uviazané dlhé strapce. Uväzovala sa na jeden alebo dva uzly pod bradou.

Poznávacou odevnou súčiastkou širokej i *starejšieho* bol naskladaný pás z bieleho plátna, dlhý približne 200 cm a široký 40 cm. Oba konce zdobila našitá kupovaná čipka. Pás sa po dĺžke poskladal na uššie a preložil sa krížom cez hrud', z ľavého pleca na pravý bok. K označeniu *širokej* patrila aj pripnutý konárik rozmarínu alebo inej stále zelenej rastliny.

K odevu *širokej* často patrila aj štvorcová plachta z bieleho plátna bez ozdôb a potlače. Nosila sa v lete i v zime poskladaná do malého štvorca. Starobylá odevná súčiastka poslúžila ako ochrana v prípade chladu alebo dažďa.

Svadba sa radila k významným sviatočným príležitostiam a k nim patrilo i zodpovedajúce obutie, najčastejšie kožené čižmy so sárou siahajúcou do pol lýtok a s nevysokým podpätkom.

Detail pravnianskej výšivky na obalok rukávov, autorka Martina Richter. Archív RKC v Prievidzi.

Súčasná podoba obradového odevu z Polusvia. Folklorná skupina Lubená, 2025.
Foto Milan Tarabčík

Súčasná podoba ľudového odevu z Polusvia. Folklorná skupina Lubená, 2025.
Foto Milan Tarabčík

Folklorná skupina Lubená z Polusvia, koniec 20. storočia. Súkromný archív.

Detail pravnianskej výšivky na dienuk čepca, autor Andrej Richter. Archív RKC v Prievidzi.

Súčasná podoba ľudového odevu z Polusvia. Folklorná skupina Lubená, 2022. Foto Milan Tarabčík

Detail pravnianskej výšivky na pôlke z 19. storočia. Súkromná zbierka Rastislava Haronika.

Detail pravnianskej výšivky na opasku zástery, vzor spojovacieho stehu, autor Andrej Richter. Archív RKC v Prievidzi.

Detail pravnianskej výšivky na opasku zástery, vzor spojovacieho stehu, autorka Radka Tarabčíková. Archív RKC v Prievidzi.

Nitrianske Pravno

Nitrianske Pravno, do konca druhej svetovej vojny Nemecké Pravno (*Deutsch Proben, Prona*), bolo od svojho založenia v 14. storočí najväčšou obcou pravnianskej oblasti. Leží v pomerne rovinnom údolí v povodí rieky Nitry, zo severu obklopené kopcami, na juhu v otvorenej kotline. Dôvodom založenia obce boli zásoby zlata v okolitých kopcoch, ktoré ťažili nemeckí baníci. Historický stred obce bol urbársky a architektonicky postavený do štvorca, ktorý lemoval rad domov bohatých mešťanov. Námestie dnes patrí medzi najväčšie na Slovensku. V 15. storočí, keď ustala ťažba zlata, rozvinula sa poľnohospodárska a remeselná výroba. Mestečko dostalo od panovníka rôzne výsady, ako usporadúvať výročné jarmoky, variť pivo, pestovať víno a šafran, zakladať rôzne remeselné cechy. V roku 1887 tu bola postavená továreň na výrobu súkna a Pravno malo i vlastnú garbiareň. Mužské i ženské čizmy sa vyvážali na celé západné Slovensko. V tomto období žilo v Pravne z 2 281 až 2 082 obyvateľov nemeckej národnosti.

Móda a štýl hrali dôležitú úlohu v odievaní. Nemecké banské mestá ako Kremnica, Banská Štiavnica a Banská Bystrica udávali tón odievania aj nemeckým obciam v Hauerlande (pravnianka, kremnická a handlovská oblasť). Vplyvom silných kultúrnych vzťahov stredoslovenských banských miest sa vyvinula v oblasti odevná forma, ktorá sa udržala v Pravne až do polovice 19. storočia. Vzhľad tradičného odevu bol ovplyvnený zámožnosťou obyvateľov. V lokalite dominoval honosný meštiansky odev. Výrazne sa odlišoval od nemeckého remeselníckeho odevu v okolitých obciach.

Mužský tradičný odev

Sviatočný mužský odev deklaroval zámožnosť vtedajších mešťanov svojím zdobením, bohatosťou použitých strieborných filigránových gombíkov, spôn a retiazok, nohavice a kabáty boli lemované čiernou šujtášovou výzdobou. Mužské **košele**, ako aj spodný odev boli šité z domáceho pláta, tí bohatí nosili odev z jemného tenkého plátna. Košeľa nemala golier, ale veľmi široké rukávy a na krku bol výstrih spojený tenkou šnúrkou. Okolo hrdla sa uväzoval čierny hodvábný šál. Vrchné časti odevu mali uhorský strih.

Košeľu pokrývala až ku krku uzavretá spodná **vesta** – *prúslek* – so stojatým golierom a dlhší vypasovaný **kabát** – *dolman*, neskôr to bol priliehavý zašnurovaný kabátec alebo krátky kabátik – *lajbe*, tiež so stojatým golierom, zdobený filigránovými striebornými alebo mosadznými gombíkmi lemovaný pásom, z ktorého vychádzala ozdobná šnúra. Ozdobou bola strieborná spona alebo pracka – *šnale*. Pri slávnostných príležitostiach sa cez pleciah prehadzoval tmavší dlhší kabát – *menteke*, lemovaný kožušinou, zdobený striebornými gombíkmi. Na nedele a bežné sviatky nosili kabát. Bol zhotovený zo šedého hrubého sedliackeho súkna – *gabont*. Bohatší gazdovia nosili tmavý súkenný kabát – *krišpin*, chudobnejší si obliekali bielu súkennú halenu – *bunda*, ktorá bola podšitá barančinou a kožušina lemovala z vonkajšej strany golier a konce rukávov. V zime sa nosieval ovčí kožuch – *guba*. Mladší muži nosili dlhý rovný futrovaný kabát – *frake*.

Nohavice s náprsenkou – *hózn* – boli z tmavomodrého, čierneho alebo hnedého súkna, upevnené na páse remeňom – *ríme* – v spodnej časti zúžené pre lepšie nasúvanie do čižiem (tzv. uhorské nohavice). Vpredu na oboch nohách boli rázporky ozdobené tenkými šnúrami (šujtáš) všitými do oválnych vzorov tvaru huslí. Na nohách sa v Nitrianskom Pravne nosili šité čierne **čizmy** – *šú*, ktorých sáry vytvárali na dolnom konci oblú sklady – *faldy*. Na sviatočné príležitosti si uväzovali na čizmy ostrohy.

Hlavu pokrýval trojrohý čierny **klobúk** so širokou strechou – *hite*, v zime baranica alebo čiapka s kožušinovou manžetou.

Celý sviatočný mužský odev pripomínal šľachtický odev alebo uniformu.

Výšivka na obalku rukávov a na konci šaty.

Detail lemu mužského kabáta s kožušinou a filigránovými ozdobami.

Ženský sviatočný odev do polovice 19. storočia

Základnou odevnou súčasťou žien bola **spodná košeľa** – *pendehemp* – z domáceho plátna siahajúca až po kolená, na pleciah sa uväzovala dvoma tkanicami. Bohatšie ženy mali fajnovejšie košele, niekedy aj vyšívane **štíkeraj**. Vrchnú časť tela pokrývali **rukávce** – *mídala* – z tenkého materiálu – *pergeé*, plátenná, bohato riasená košeľa, siahajúca takmer po boky. Horný okraj predného i zadného dielu, ako aj spodná časť rukávov, boli nazberané a všité do úzkeho obalku – *goene* – širokého jeden palec, ktorý bol farebne vyšívajú a olemovaný vyšívajúcou sieťou alebo paličkovanými čipkami. K obalku bola prísitá farebná alebo vyšívajúca stužka. Rukávy, nazberané do širokých, tou istou farbou vyšívajúch obalkov – *gejanala* – zakončovala čipka doma zhotovená technikou vyšívajúcej siete alebo kupovanou paličkovanou, neskôr strojovou čipkou.

Na rukávce sa obliekal brokátový **živôtik** – *prúslek* – s kvetovaným vzorom, ktorý siahal ku drieku. Výstrih vpredú bol hlboký, vytváral mierne hrany, vzadu oválny. Živôtik býval podšitý hrubým plátnom alebo aj vyfútrovaný vlnou, ktorá bola celoplošne preštepovaná vo vzdialenosti pol centimetra. Okraje boli lemované širokou hodvábnou, husto skladanou stuhou. V spodnej časti mal päť palcový **šos**, ktorý vzadu na drieku tvoril 2-3 širšie sklady. Vpredú na hrudi boli na oboch stranách spony alebo na jednej strane veľké oválne, guľaté alebo polovičné strieborné gombíky a na druhej strane spony so šnúrkami na uväzovanie. Pri nepriaznivom počasí sa nosil farebný živôtik s dlhými rukávami – *lajbe*. Mal rovnaký strih ako letný – *prúslek*, ale zadný a predný diel bol podšitý a preštepovaný. Nikdy nemal golier. Postupom času ho nahradil krátky kabátik *kacabajka* alebo *majka*, ktorý sa gombičkami uzatváral až ku krku a mal stojatý golier, v páse bol zúžený odševkami a od pásu vytváral po obvode strany okrúhle **šos**. *Majka* sa postupne stala pre ženy vyššieho veku slávnostným odevom aj v letnom období.

Dolnú časť tela pokrývala dlhá riasená **sukňa** – *khomolotene rok* – siahajúca takmer po členky, ktorej šírka dosahovala až 4 metre. Obliekala sa na dve až tri silno naškrobené plátenné biele spodnice, pretože silueta odevu musela pôsobiť široko. Okraj spodných sukien zdobila zúbkovaná výšivka – *štíkeraj*, niekedy obohatená technikou *richelieu*. Sukňa bola ušitá z drahého hodvábného meňavého taftu alebo brokátu pastelových farieb – fialová, modrá, hnedá, zelená alebo červenkastá.

Na sukňu sa uväzovala o niečo kratšia **zástera** nazberaná do trojpalcového obalku vystuženého podložkou, bohato vyšívajúceho pravnianskou výšivkou. Okraje zástery zdobili jemné, ale široké čipky alebo vyšívajúca sieť, na ktorej bývali vyšité kvietky klinčekov, tulipánov alebo rozmarínu. Obalok zástery ukončovali široké hodvábné stuhy, ktorých konce po previazaní viseli vpredú na zástere. Tylové zástery boli vypracované mimoriadne precízne, tvorili reprezentatívnu súčasť odevu a nosili ich prevažne mladé ženy na veľké sviatky a pri vzácných rodinných udalostiach. Popri úprave hlavy tvorili najdekoratívnejšiu súčasť odevu.

Pri nepriaznivom počasí a v zime nosili ženy tmavé zástery z glotu.

Ako **obuv** nosili mladé ženy poltopánky s remienkami na miernom opätku s bielymi podkolenkami – *topankn*. Na veľké sviatky červené čižmy – *rút šú* – na vysokých drevených opätkoch – *kleclšú* – alebo čierne čižmy s červenými alebo žltými opätkami. Staršie ženy nosili čierne čižmy a pri suchom zimnom mrazivom počasí hrubé súkenné **kapce** – *zokn*.

Úprava hlavy žien v pravnianskej oblasti

Bezchybná úprava vlasov bola každodennou samozrejmosťou a vyžadovala si preto náležitú pozornosť a zručnosť. Ženy si nahladko učešané vlasy ovíjali na zadnej časti hlavy pomocou podložky v tvare podkovy – *khamut*. Podložka bola ušitá z textílie a vystužená drôtom, ktorý jednak spevňoval účes a tiež držal jeho formu.

Na takto upravené vlasy sa zakladal **čepiec** z jemného plátna, ktorý zdobilo hodvábnom ručne vyšívajúce dienko – *haumvleke* – alebo farebné zamatové dienko, vyšívajúce zlatými niťami – *zometvleke*. Bočné strany čepca prechádzali do úzkych dlhých pruhov, ktoré sa niekoľkokrát ovíjali okolo čepca. Ich konce – *ťapky* – viseli na chrbte po kríže a boli farebne vyšívajúce alebo aspoň husto orámované ukončovacím ozdobným stehom. Takto upevnený čepiec

sa špendlíkmi pripínal na *khamut*. S pribúdajúcim vekom a na práce v domácnosti si ženy na čepiec zakladali malú tmavú **šatku** – *háptiche*, ktorú uväzovali vzadu. Keď však vychádzali medzi ľudí a aj v závislosti od počasia, preväzovali si šatky po bradou.

Na slávnostnú príležitosť si mladé ženy na plátenný čepiec upevňovali pás jemného hladného plátna s dĺžkou až 4 metre a s výšivkou na oboch koncoch – *dreme*. Túto obradovú súčasť odevu po prvýkrát uviazali neveste pri začepčení a potom ju mladá žena nosila až do obdobia, kým neporodila prvé dieťa. Jeho stredná časť sa postupne pripínala odpredu k čepcu tak, že tvorila pravidelné sklady. Vyšívané dienko čepca muselo ostať nezakryté a vytváralo pravidelné štvorcové okienko – *lánala*. Obe strany *dreme* sa pod čepcom previazali a strčili spolu so stuhami z čepca pod živôtik. V oblasti drieku sa konce – *dremecepe* – opäť vytiahli a nechali voľne vedľa seba visieť po okraj sukne. Uvedený doplnok, neraz označovaný ako *šata*, sa nosil aj v iných regiónoch, ale v Nitrianskom Pravne sa vraj nikdy nenosil voľne visiaci na chrbte ako závoj. V neskoršom období fotografie dokladajú aj tento spôsob nosenia, čo však staršia generácia žien považovala za nesprávne. Bezchybné uviazanie *dreme* bola háklivá práca a ženy, ktoré to dobre vedeli, mali dokonca svoje pomenovanie – *dremekneperen*. Z dôvodov šetrenia sa časť pod živôtikom neraz úplne vynechávala a konce, ktoré viseli na sukni sa okolo pásu uväzovali samostatne. Dokladom toho sú výšivky s datovaním, ktoré sú na hornom okraji ukončené tunelíkom na prevliekanie tkanice.

Postupom času sa vyšívané konce *dreme* nahradzovali vyšívaným tylom a po obvode boli ukončené úzkymi čípkami alebo vyšívanou sieťou. Konce pôvodných *dreme* boli v dĺžke 60-70 cm bohato vyšívané výšivkou nespriadaným hodváhom maslovej, zlatej, červenej, zelenej alebo tehlovej farby. Pravdepodobne bola predkreslená, pretože aj ornamenty výrazných rozmerov sú vyšité s veľkou kompozičnou presnosťou. Výšivka zaujme pôsobivou symetrickou ornamentálnou kompozíciou. Prevažujúci štýlotvorný rastlinný ornament bol vyšívaný krátkym a plným plochým, retiazkovým i stonkovým stehom. Kresbu vnútornej plochy jednofarebných obrazcov opticky zdôrazňuje ukladanie stehov lesklého hodváhu do rôznych smerov, čím technika dáva vyniknúť efektom lomu svetla. Výplne vždy sledujú štruktúru plátna. Typickými motívmi sú granátové jablká, tulipány, srdcia, ananás, kvety klinčekov a ľalií s dlhými lupeňmi i kvety s okrúhlymi lupeňmi. Ornamenty dopĺňali hyacinty, konvalinky, palmetové a akantové listy, hviezdičky, špirálky, puky a stonky. Zaujímavým zvieracím motívom je vtáčik, ktorý sa vyšíval v mnohých premenách. Rozdielne boli tvary jeho tela, nôh, zobáka, krídel, ako i vyplnenie trupu. Pravdepodobne sa jednalo o kohútika, ale čitateľný je aj motív páva s korunkou. Dopĺňujúcimi a spájajúcimi prvkami boli stopky, špirálky, lístky, púčiky, vetvičky, kuracie ričky a rôzne hviezdy. Stred jednotlivých motívov bol vyplnený prelamaním na spôsob šachovnice, ktoré má svoj pôvod v renesancii a niektoré motívy vyplňované dierkovanou a vyrezávanou výšivkou – krokvičky, krivinky, kuracie ričky a gatry, ale i výšivkou na tyle a sieťou. Kompozície ornamentov – zo srdca vychádzajúce rozvetvené kytice a stromy života s granátovými jablkami, na ktorých sedia vtáčiky – mali magickú funkciu (napr. granátové jablká sú symbolom plodnosti a vysoké stromy života symbolizujú rast celej rodiny, ktorý mala mladá žena zabezpečiť). Technickú dokonalosť ornamentu možno pozorovať najmä na koncoch dlhých obradových šát – *dreme*, ktoré sa ovíjali okolo plátenného čepca. Z charakteru tejto odevnej súčiastky vyplývala aj kompozícia výšivky. Vertikálne vedené samostatné celky predstavujúce kytice, alebo kvetmi obsypané rozkonárené stromy, stoja na horizontálnom, husto vyšítom širokom páse lemovanom linkou. Každá kytica vychádza z jedného bodu (srdca, jablka, ľalie), stopka sa symetricky rozrastá a vyúsťuje do dominantných kvetových motívov, na ktorých sedia vtáčiky. Najstaršie výšivky boli jednofarebné, prevládali svetlé farby. Vzácné sú výšivky biele, maslové, zlaté, krémové. Postupne pribudli odtiene farieb a kombinácie jednotlivých odtieňov. Zachovali sa tehlové, červené, zelené, žlté, modré, hnedé, ružové, fialové a čierne kreácie. V meštianskom prostredí sa výšivka hodváhom uplatňovala od 18. do polovice 19. storočia. Mladší vývojový stupeň predstavovali výšivky dvoj- a trojfarebné, ktoré našli uplatnenie na odevu v obciach Pravenec, Poluvsie, Nedožery, Brezany a Lazany. Vo svojej záverečnej fáze sa výšivka šila farebnou spriadanou bavlnkou. Stala sa typickým regionálnym prvkom pravnianskej oblasti.

Príslušníci rodiny z (Nitrianskeho) Pravna vo sviatočnom odevu. Kolorovaná fotografia, koniec 19. storočia. Reprodukcia z knihy.

Účastníci svadby, Nitrianske Pravno, koniec 19. storočia. Reprodukcia z knihy.

Uviazanie čepca s tapkami. Nitrianske Pravno, druhá polovica 19. Storočia. Reprodukcia z knihy.

Zavíjanie nevesty, Nitrianske Pravno, druhá polovica 19. Storočia. Reprodukcia z knihy.

Detail čepca zlatohlavu – koke.

Vyobrazenie Margarete Wesslerle (Hensä Margit) vo sviatočnom meštianskom odevu. Nitrianske Pravno, prvá polovica 20. storočia, autor neznámy. Reprodukcia z knihy.

Ženský a dievčenský sviatočný odev od polovice 19. storočia

V polovici 19. storočia priniesli majetné ženy patriace do elitnej spoločenskej vrstvy do odievania nové prvky a vytvorili tým v nosení slávnostného odevu novú módnú vlnu, ktorá sa v Nitrianskom Pravne postupne rozšírila. Prijali cudziu pokrývku hlavy – čepiec zlatohlav – *koke*, nový vrchný kabátik – *tušala*, krátke tylové rukávce, tylovú trojuholníkovú šatku – *kosinu* a skrátenú verziu líštínového kabáta – *menteke*.

Ako **spodný odev** nosili Pravnianky oblečené vyšívané nohavičky s rázporom, dlhú spodnú košeľu, na ktorú si obliekali dve až tri naškrobené spodničky. Vrchná **sukňa** bola husto nariasená z hodvábného lesklého taftu alebo brokátu široká 4 metre, dĺžka sukne siahala až po členky. Na širší lem – *plech* – používali pevnú, husto tkanú látku, aby sukňa držala svoj tvar. Sukňa bola opásaná bielou zásterou z vyšívanej *netzovanej* siete, neskôr vyšívaneho tylu alebo organtínu v strede spojená čipkou. Postupne bol tento typ zástery nahradený hodvábnou jednofarebnou zásterou kontrastnej farby. V páse bola zástera uväzovaná šnúrkou. Bola o niečo kratšia ako sukňa, široká 75 cm a dlhá 250 cm, nariasená takmer okolo celého pása. Dievčatá nosievali len široké sukne bez záster. Farebnosť nových odevných súčastí je otázná. Zo zachovaných čiernobielych fotografií možno konštatovať, že mladé ženy si obliekali odev vo svetlejších farbách, staršie ženy v tmavších. Lajblík a sukňa boli rovnakej farby bez vzoru, ale aj z hodvábného atlasu s vtkávaným vzorom. Zástery a stuhy boli vo svetlejších odtieňoch, ale niekedy sa farebnosť aj otočila. Zachované sú však aj zástery z veľmi lesklého, ligotavého, meňavého, šušťavého hodvábu i hodvábu tkaného na spôsob *moire*, ktorý znázorňoval roztečenú vodu.

Počas teplých dní si ženy i dievčatá obliekali biele plátenné **blúzy** šité z dvoch dielov, pri krku stiahnuté šnúrkou. Rukávy boli široké, bohato nariasené, ozdobené vyšívanim tylom alebo organzou, tesne nad lakťami stiahnuté šnúrkou, ozdobené čipkou a taftovou stuhou s hodvábnymi rukávami a vyšívanim tylom. Na to si dávali **živôtik** – *lajblík* – z rovnakého materiálu ako bola sukňa. Lajblík bol šitý do pása, pod ktorým sa rozširoval a opticky splyval so sukňou a zásterou. Ozdobený bol menšími filigránovými gombíkmi. Naň si cez prsia uväzovali vyšívajú tylovú šatku – *kosinu*. Uväzovala sa v drieku na chrbte. Na ramenách bola zdobená tou istou stuhou ako na rukávoch blúzy. Stuhky u žien museli ladiť s mašľou na čepci. Na cirkevné sviatky si na *kosinu* pripínali ružu alebo rozmarín.

V zimnom období si ženy obliekali vrchný krátky vypasovaný **kabátik** – *tušala* – s ležatým golierom a bohatou striebornou filigránovou výzdobou. Bol zhotovený z čiernej látky tkanej z hladkého česaného vlákna, nie zo súkna, futrovaný teplou podšívkou z nespriadanej vyčesanej ovčej vlny alebo bavlnou a vatelínom. Kabátik bol priliehavý, vo výške pása zúžený štyrmi odševkami, na spodnom okraji rozšírený a vzadu v driekovej časti zriadený niekoľkými záhybmi. Rukávy boli na pleciach mierne nazberané, na zápästí zúžené. Zapínali sa drobnými háčikmi. Na zapínaní, golieri, opasku a rukávoch bol lemovaný zamatom a zdobený najčastejšie belasou hodvábnou lemovkou. Prednú stranu zdobilo desať rovnakých guľatých strieborných filigránových gombíkov, opasko zvýrazňovala filigránová strieborná spona a zadnú stranu vo výške opaska dva pologuľaté strieborné filigránové gombíky. Niekedy sa na zapínanie používalo päť filigránových spôn, vtedy gombíky vpredu chýbali. Pod kabátik sa vždy nosila okolo krku a cez prsia prekrížená veľká hodvábná farebná šatka. *Tušala* sa postupne stal slávnostným odevom starších žien aj v letnom období.

V zime nosili staršie ženy do kostola tmavomodrý, pod kolená siahajúci súkenný **kabát**, futrovaný barančinou a lemovaný líščou kožušinou – *višnreke*. Bohatšie zemianky nosili ešte drahší kabát – *khejenreke* – lemovaný okolo krku, na koncoch rukávov a pozdĺž zapínania vzácnymi bielymi mäkkými časťami líščej kožušiny, ktoré sa nachádzali len na bruchu líšky. Horná časť bola priliehavá, od pása sa rozširovala a vzadu vytvárala široké záhyby. Vpredu bol zdobený striebornými, mosadznými alebo olovenými guľatými gombíkmi a šnúrami, vzadu na drieku kovovými pozamentami, sponami alebo gombíkmi.

Na nohách nosili čierne šnurovacie **topánky** alebo čierne kožené **čizmy**.

Úprava hlavy žien v Nitrianskom Pravne

Dievčatá a ženy sa česali nahladko, stredom hlavy viedla cestička. Slobodné si zapletali pôvodne jeden vrkoč, neskôr dva vrkoče, ktoré si pripínali na temeno hlavy, aby nezavadzali pri práci. Na slávnostné príležitosti nosili vrkoče spustené na chrbte, zdobené farebnými stuhami – *kont* alebo si zakladali veniec – *partu*.

Pravniansky **čepiec zlatohlav – koke** – je v oblasti tradičného odevu skutočným klenotom. Základom čepca sú štyri kusy pevnej hrubej kartónovej podložky. Spojením všetkých dielov vznikne 18 cm vysoký čepiec, ktorý je podšíty farebným kartúnom a na povrchu potiahnutý zamatom alebo zlatými a striebornými tkaninami. Miesta spojov sú prekryté nariasenou zlatou alebo striebornou kovovou čipkou – *rackou*. V Pravne sa používal zamat čiernej, červenej, bordovej, zelenej, tmavomodrej a svetlomodrej farby. Na zamat sa vyšívali najskôr jednoduché, neskôr komplikované rastlinné motívy. Raritou sú zoomorfne motívy – motív včely. Najčastejšie boli vytvárané štylizované kvety ľalií, zvončekov, tulipánov a konvaliniek. Ornamenty sa vyšívali pomocou veľmi tenkého zlatého kovového vlákna vysokej rýdzosti – *škófia*, z ktorého sa tvorila úzka špirálka. Tou sa prišivali flitre veľkosti 3 mm, drobné pliešky, lístky, guľôčky a ojedinele aj farebné sklíčka. Vzory boli plastické, vytvarované podkladáním vatových alebo vlnených guľôčok, ktoré sa flitrami prišivali na podkladovú plochu. Technika výroby a zdobenia *zlatohlavu* bola veľmi náročná, preto sa jej venovali profesionálne vyšivačky. *Koke* sa nosilo na temene hlavy, držalo len na vlasoch a hornej polovici uší, pričom jeho horná časť musela byť vo vodorovnej polohe. V zadnej časti sa upevňovala široká farebná hodvábná stuha, ktorá siahala po pás a bola ukončená kovovou čipkou. Tento čepiec bol výsadou bohatých žien, bol veľmi vzácny, dedil sa z generácie na generáciu. Jeho hodnota údajne predstavovala cenu niekoľkých jatočných zvierat.

Letný odev dievčat. Nitrianske Pravno, tridsiate roky 20. storočia. Reprodukcia z knihy.

◀◀ Detail výšivky z čepca zlatohlav – koke so zlatými kovovými aplikáciami a skladanou čipkou z kovového vlákna – *rackou* na zamatovom podklade.

◀ Výšivku na čepcoch zlatohlavoch – koke – dopĺňali flitre a drobnosti z kovu.

◀ Zlaté a strieborné filigránové gombíky, spony a nášivky. Reprodukcia z knihy.

Okolie Nitrianskeho Pravna

Tradičný odev nemeckých obcí oblasti Pravnianskej kotliny, oblasti tiež nazývanej Hauerland, spadá do obcí osídlených obyvateľstvom nemeckého pôvodu. Patria sem obce Kľačno (*Gaidel*), Malinová (*Zeche*), Tužina (*Schmiedshau*), Chvojnica (*Fundstolen*), Vyšehradné (*Majzel*), Nitrianske Pravno (*Deutsch Proben*). Odev tejto oblasti tvorí samostatnú odevnú skupinu a spája prvky meštianskeho a roľníckeho odevu pravnianskej oblasti. Odev z Kľačna (*Gaidel*) bol v malých obmenách vo všetkých spomínaných nemeckých obciach podobný.

Obce pravnianskeho jazykového ostrova Haurelandu sa nachádzajú v najsevernejšej časti hornej Nitry. V katastri obce Kľačno pramení rieka Nitra. Obce boli založené nemeckým obyvateľstvom v 14. storočí. Nemecké obyvateľstvo sa do oblasti prisťahovalo na základe rozbiehajúcej sa ťažby zlata v okolí Nitrianskeho Pravna. Postupne s ukončením ťažby sa obyvatelia zaoberali chovom dobytka, najmä oviec, kôz a kráv, pestovaním konope, ovocia, ako aj remeselnou výrobou – hrnčiarstvom, kachliarstvom, plátenníctvom, súkenníctvom, obuvníctvom, kožušníctvom, kováčstvom a inými. Odev obyvateľov bol prispôsobený ťažším pracovným podmienkam a bol o niečo jednoduchší ako odev z Nitrianskeho Pravna.

Mužský tradičný odev

Košľa – *hemb* – bola z ľanového plátna, z ktorého sa vyrábali aj spodné ľanové *gate* – *gatte*. Košľa nemala golier, ale veľmi široké rukávy a na krku bol výstrih spojený tenkou šnúrkou. Okolo hrdla sa uväzoval čierny hodvábny šál – *kravatľa*. Koncom 19. storočia sa nosili modré alebo biele súkenné **nohavice**, ktoré dopĺňala tmavomodrá alebo čierna vesta a súkenný kabát – *halina* – s viacerými radmi strieborných gombíkov. Nohavice boli ozdobené hodvábnymi šnúrami vo švíkoch, na vonkajšej strane lemom a šujtášom. Do tunela sa vsúval kožený remeň. Nohavice boli na koncoch zúžené, aby sa dali ľahšie vsúvať do číziem. Kratší **kabát** – *halienka* – bola vyšívaná s červeným alebo zeleným lemovaním s jedným radom guľatých kovových gombíkov. Dlhšia **halena** bola na prsiach zopnutá sponou na remenci. Počas mrazivých dní nosili muži aj **kožušínovú vestu** – *pelzô* – a z ovčej vlny gubu – *g'bônt*. V Malinovej nosili muži halenu zo sivého *buravého* súkna. Konce rukávov a dlhý štvorcový golier na chrbte boli lemované červeným, tmavomodrým alebo čiernym úzkym pásikom súkna. Na nohách sa nosili vysoké kožené **čizmy** vyrábané v Nitrianskom Pravne nazývané *topánky* a v lete kožené **krpce** s remeňmi – *kiarpatzň*.

Pokrývkou hlavy bol veľký plstený **klobúk** z hnedého alebo čierneho súkna so širokou pltykou strechou, ktoré sa vyrábali v Nitrianskom Pravne.

Ženský tradičný odev

Odievanie žien v minulosti bolo v tejto oblasti náročnejšie. Okrem rozmanitého obsahu súčastí pozostával aj z náročnej úpravy hlavy najmä vydatých žien. Pomenovanie jednotlivých častí odevov bolo ovplyvnené spájaním nemeckého a mäkkého slovenského nárečia. K najstarším častiam odevu patrili *rubáš* – *rubáč*, *pendelhemp*, *pendôhep*, *bändelhemd*, vrchná sukňa – *khomolotene rok*, *kito*, *kittl*, biela sukňa – *letnica*, zástera – *zápona*, *fertucha*, *schjätze*, rukávce – *oplecko*, *midala*, *mídala*, *miedala*, *miedr'la*, kabátik bez rukávov – *lajblík*, *prúslek*, *prótvlek*, *prúfleck*, plátenný čepiec – *haube*, čepiec zlatohlav – *koke*, *kökawran*, *bockelhauben*, veľká štvorcová šatka, dlhá obdĺžniková vyšívaná šatka – *šata*, *dreme*, *drümel*, *dremo* a vyšívaná štóla – *pôlka*, *odedza* – obradová súčasť odevu nevesty, biela súkenná *kabanica*, sviatočná *mentieka* (*líštinová kabanica*), krátky zimný kabátik – *kanderka*, kožuštek – *pelzô*. Neskôr v 19. storočí pribudla spodná plátenná košľa, nohavičky s rázporkom a štikerajom – *vábničkou*, veľká tylová šatka uväzovaná cez hrud' – *kosina*, košieľka – *otonka*, futrovaná i nefutrovaná blúza – *blúzna* – so šnúrkou v páse, *kacabajka* – *majka*, kabátik s ležatým golierom – *tuschala* a v chladnom počasí vlniak – *kotzntichô*.

Detail lajblíka a zástery z vyšívaneého tylu.

Žena vo sviatočnom odevu. Kľačno, tridsiate roky 20. storočia. Súkromný archív Ondreja Pösssa.

Najspodnejším ženským odevom bol **rubáš** – *rubáč, pendel, pendohemb* z konopného plátna, ktorý sa vyskytoval vo všetkých okolitých obciach. Uväzoval sa do kríža šnúrkami cez rameno. Skladal sa z dvoch pevne zošitých častí. Dolná sukňová časť bola ušitá zo šiestich kosých pôl domáceho konopného plátna, tzv. tlstého plátna, vrchnú časť tvorila tzv. činovať v šírke osemnásť až dvadsaťštyri centimetrov. Vzory tkaniny boli vyhotovené keprovou alebo ripsovou väzbou červeno-bielej alebo červeno-bielo-modrej farby. Rubáš nebol len spodný odev. V letnom období sa spolu s rukávcami a zásterou používal ako všedný a pracovný odev. Slúžil aj ako odev na spanie.

Rukávce – *oplecko* – pripomínalo skôr košeľu a šilo sa z dvoch kusov plátna. Ramená a hrud' boli nazberané do stojateho goliera – obojku – *goene*. Ten bol široký asi jeden centimeter a zdobený pravnianskou výšivkou a čipkou. Spodná časť oplecka sa uväzovala do sukne. Oplecko bolo vždy biele, z batistu, vapéru, organtínu alebo z jemného ľanového plátna. Nazberané dlhé široké balónové rukávy siahali až k zápästiu, zaťahovali a zdobili sa obalkom so stuhou – *gejanala*. Jedinú ozdobu na koncoch rukávov tvorila paličkovaná, neskôr strojová čipka. Keď vplyvom továrenskej výroby ustúpila výšivka do úzadia, obalky a goliere sa zdobili farebnou potlačenou brokátovou alebo jednofarebnou taftovou stuhou. Stuhy ladili s dienkom čepca.

Ženy remeselníkov v nemeckých obciach nosili počas sviatočných dní na rukávoch bohato zdobenú vestu alebo **kabátik** – *lajblík, prótvlek, prúslek, prúflek*. *Lajblík* siahal do drieku. Bol najmä z brokátu s kvetovaným vzorom, ktorý bol zatkávaný bavlnenou priadzou. Výstrih na prednom diele bol hlboký s miernymi hranami, na zadnom diele bol oválny. *Lajblík* bol väčšinou futrovaný konopami a podšitý ľanovým alebo konopným plátnom. Po celom povrchu bol preštepovaný v rozpätí po päť milimetrov. V spodnej časti mal desať centimetrov dlhý šos, ktorý vzadu na drieku tvoril dva širšie sklady. Zapínanie bolo na slučku v dvojrade s niekoľkými drobnými kovovými striebornými alebo mosadznými gombičkami. Vo všetkých typoch nemeckých odevov sa na ozdobu používali široké potláčané hodvábné stuhy rozličných, najmä pastelových farieb ako doplnok k dienkom čepca, okolo pásu a ponad rozstrih živôtikov. Ako vrchný odev sa používal kabátik z bieleho súkna alebo pletený vlniak – *kotzntichô*.

Vrchná **sukňa** – *khomolotenerock, kittl, kito* – siahala takmer po členky a zahalovala spodnú časť ženského tela. Na spodnom leme boli sukne obšité pásom hustých malých štetiniek na stužke, aby zabraňovali odieraniu sukne pri každodennom nosení. Sviatočné sukne nemeckého remeselníckeho typu boli taftové alebo brokátové od najsvetlejších pastelových modrých a žltých farieb až po výrazné oranžovo-ružové, tmavé fialové a modré farby. Ich šírka na spodnom okraji dosahovala tri metre. Zdobené boli drobným i veľkým kvetinovým vzorom. Farebne ladili s *lajblíkom* a stuhovou výzdobou. Spodné sukne boli užšie a šili sa z bieleho plátna, jednofarebného brokátu alebo hodvábného saténu.

Na sukne sa uväzovali prevažne čierne perkálové alebo modrotlačové **zástery**. Na sviatočné dni a veľké rodinné príležitosti sa nosili biele zástery. V priebehu 19. storočia prebrali ženy z nemeckých obcí variant netzovanej (sieťovanej), organtínovej alebo tylovej zástere – *schürze*, bohato vyšívanej, občas zdobené aj zlatou alebo striebornou kovovou čipkou, v strede ozdobenou kvetovanou tkanou stuhou siahajúcou desať až dvadsať centimetrov nad okraj zástery. Zhotovená bola z troch metrov a husto nariasená do opasku. Opasok bol nariasený do päť až šesť centimetrov širokého obalku. V 19. storočí bol pravdepodobne vyšívajú, neskôr ho nahradila široká strojovo vyšívajúca hodvábná stuha, ktorej konce viseli vpredu na zástere. V nepriaznivom počasí nosili tmavé zástery z glotu alebo perkálu a listeru.

Čepiec – *haube, haup* – vydatých žien v nemeckých remeselných dedinách bol tvarovaný podľa tvarov archaických podložiek, do ktorých si ženy viazali vlasy rozdelené na pútec (cestičku) a ovíjali ich na zadnej časti hlavy do tvaru podkovy – *khamut* (chomút). Od 18. storočia dopĺňal odev v pravnianskej oblasti vyšívajúci plátený čepiec, ktorý tvorila čelenka, dienko a stránky s predĺženými, pevne prišíťými plátenými stuhami, slúžiacimi na založenie čepca. Pruhy siahali až k pásu, ktoré sa označovali aj ako *drumi*. Aby čepiec správne držal, ženy z Kľačna ho pripevňovali dlhými špendlíkmi s veľkou hlavičkou cez zviazané stuhy a stred dienka čepca o vlasy. Dienko bolo ručne vyšívajúce. Okrem hodvábnnej výšivky mohlo byť pokryté zamatom a vyšívajúce zlatou niťou s motívom granátového jablka a stromu života, s renesančnými florálnymi

i zoomorfnými motívmi. Neskôr bola výšivka nahradená zamatom so zlatými alebo striebornými kupovanými kovovými čipkami – *rackami*. V poslednej fáze bola na dienko použitá látka totožná s látkou na lajblíku. Vyšívané boli aj zakončenia bočných strán čepca – *ťapki*. Táto forma zdobenia sa vyskytuje len na hornej Nitre (18. storočie – polovica 20. storočia). Výšivky na nemeckých čepcoch boli v jeho poslednej fáze nosenia zjednodušené do formy malých bielych alebo farebných zúbkov, ktoré lemovali široké stránky na ich koncoch do výšky takmer štyridsať centimetrov.

Vydaté ženy si na čepiec uväzovali rozmanité druhy **šatiek**. Sviatočnú úpravu vlasov tvorila aj biela plátenná šatka – *drümmel*, *odedza* – s výšivkou na koncoch uviazaná na čepci. Neveste ju po začepčení založili na hlavu, harmonikovo naskladali okolo dienska čepca, v spodnej časti preložili a dĺžku upravili podľa presne stanovených pravidiel k výške pásu. Dĺžka *šaty* bola dva až tri metre, široká tridsať centimetrov. Žena ju nosila do pôrodu prvého dieťaťa pri slávnostných príležitostiach a v nedeľu do kostola. Šatky a ručníky boli z plátna, modrotlačé, z tylu, brokátu, hodvábu s dlhými hodvábnymi strapcami. Biele plátenné sviatočné šatky boli ozdobené plnou alebo dierkovanou výšivkou, po okrajoch s našitou čipkou. Uväzovali sa po krkom.

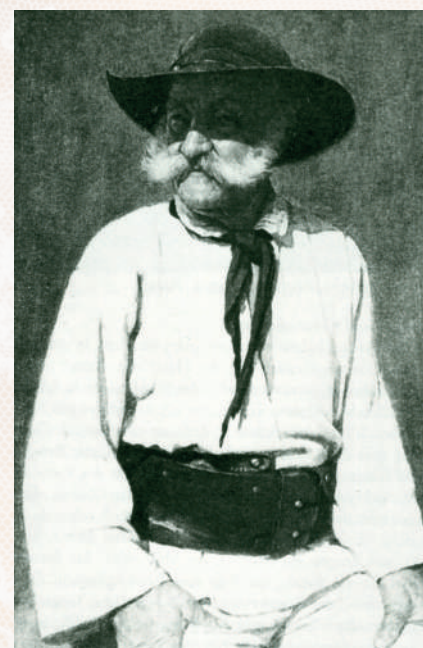
Ako **obuv** nosili ženy krpce, v letnom období aj čierne poltopánky s jedným alebo dvomi remienkami na nízkom opätku, do ktorých si obúvali biele podkolenky alebo pančucháče. V chladnejšom počasí nosili čierne šnurovacie topánky siahajúce po členky, čierne kožené čižmy, v zime súkenné kapce.

Kreslené vyobrazenie devy z Malinovej, nedatované. Autor neznámy. Súkromný archív Ondreja Pösssa.

Dožinková slávnosť. Tužina, 1937. Súkromný archív Ondreja Pösssa.

Kreslené vyobrazenie muža v remeselníckom odevu. Kľačno, 19. storočie. Autor neznámy.

Ženy vo sviatočnom odevu. Kľačno, tridsiate roky 20. storočia. Súkromný archív Ondreja Pösssa.

Dievčatá vo sviatočnom odevu – birmovka. Chvojnica, tridsiate roky 20. storočia. Súkromný archív Ondreja Pösssa.

Belianska oblasť

Čavoj

Mužský tradičný odev

Chov oviec a pestovanie rastlín s textilným vláknom poskytovalo dostatok surovín na zhotovenie odevných súčiastok. Z kožušiny oviec a ovčej vlny sa po spracovaní v domácom prostredí alebo u najbližších remeselníkov sa šili súčiastky, ktoré sa používali najmä v zimnom období. Z pestovaného konope a ľanu sa po spracovaní na priadzu tkalo plátno v dvoch základných šírkach. Na šírku plátna 70 cm bolo potrebné nasovať až 12 pásem spradených nití. O tri pásma menej umožnilo natkať plátno v šírke 53–54 cm. Jemnejšie ľanové plátno sa používalo na odev pre deti a na sviatočný odev pre ženy a z hrubšieho konopného plátna matky a dedinskí krajčíri či krajčírky šili odevné súčiastky tak pre ženy ako aj pre mužov.

Z pravouhlých dielov konopného plátna sa šili **nohavice** – *gäte*, ktoré muži nosili počas teplejších mesiacov. Nohavice sa zväzovali tenším pleteným povrázkom navlečeným v tuneli v pásovej časti nohavíc, dolný okraj každej nohavice zakončovali malé strapčeky.

Na sviatočné príležitosti, ale aj v zimnom období nosili nohavice zhotovené zo súkna. Strih nohavíc už nebol voľný či z pravouhlých dielov, ale sledoval tvar nohy. Pozostával iba z dvoch dielov, ktoré sa zošivali tromi švíkmi. V prednej časti bol rázpork, ktorý na rozdiel od iných súkenných nohavíc nemal žiadnu výzdobu. V dolnej časti z vonkajšej strany mali nohavice po bokoch krátky rázpork, umožňujúci ľahšie prevlečenie nohavicovej časti na nohu.

Súčiastkou pracovného odevu bola **košeľa** zhotovená z pravouhlých dielov plátna. Rukávy boli k stanu košele prišité spojovacím švíkom, ktorý v nejednom prípade spĺňal aj ozdobnú funkciu. Košeľa na robotný deň mali iba minimálnu alebo skôr žiadnu výzdobu.

Košeľa na sviatočné príležitosti bola z ľanového a neskôr z bavlneného plátna. Strih zodpovedal košeli na robotný deň. Košeľu nosili muži zastrčenú do nohavíc.

Široké rukávy, prednú časť okolo rázporka – *záhrenie* – a golier zdobila bohatá výšivka pozostávajúca z kombinácie a opakovania základných motívov – srdca a ruží, doplnená lineárnymi tvarmi, ktoré označovali ako – *kluki*.

Na mužských košeliach sa polkrížikom urobil základ výšivky – *furma* – a potom sa vyšil základný vzor. Medzi vzormi dominovali *perká* (motív pierka so zakončením v tvare kríža alebo kladivka), *dierky caletki* (obšitý štvorček s vyrezanou nitkou uprostred), *srcká* (počet i umiestnenie motívu určovalo názov vzoru, napr. *štiri srcá*, *polsrcá* a iné). Nechýbalo husté kladenie stehov v pásoch a iba zriedka sa objavovala krížiková výšivka.

Výšivka sa uplatnila priamo na odevnú súčiastku a iba v súčasnosti sa vyšívajú na iný druh materiálu a ten sa prišívajú na odevnú súčiastku.

Farebnosť výšivky na mužských košeliach zachovávala tú pôvodnú s prevažujúcimi žltó-oranžovými odtieňmi. Podľa pamätníkov sa pôvodne výšivka robila iba konopnou niťou – *cvernou*. Až po prvej svetovej vojne pribudli bavlnené nite a na biely textilný podklad sa použili bavlnky v bielej farbe. Časom sa začali pridávať dve farby – odtieň žltej do okrova s označením – *cirková* – a odtieň oranžovej s označením – *rudená*.

Dnes sme svedkami používania celej škály farieb vyšívacích bavlniek a iba estetické čítanie vyšívaciek a rigorózne dodržanie základných pravidiel vytvárania vzorov v zodpovedajúcej farebnosti je zárukou zachovania tohto ojedinelého druhu výšivky v ľudovom odevu.

Pod krkom sa golier košele uväzoval obdobne ako ženské rukávce – zapletenou priadzou z bavlny a – *cigánskymi tkanicami*.

Súčasťou sviatočného odevu u mužov bol široký **opasok** s 2-3 mosadznými prackami s rytými a vyrážanými vzormi. Zhotovoval sa z hovädzej kože a zošival sa tenkými koženými prúčkami. Opasok zdobili motívy v pásoch vtláčané priamo do kože a doplnené kovovými vybijanými cvočkami. Jeho súčasťou bola malá kapsička na odkladanie drobností.

Detail výšivky na šate.

Ženy. Valaská Belá, začiatok 20. storočia. Súkromný archív.

Scénické vystúpenie folklórnej skupiny z Valaskej Belej. Nedožery, okolo roku 1990. Archív obce Nedožery-Brezany.

V chladnom období nosili muži vrchné odevné súčiastky **kabáty** rovného strihu – *haleni* – zhotovené z bledého alebo bieleho súkna. Nemali žiadne zapínanie, ani vrecká na odkladanie drobností a jedinou výzdobou bolo lemovanie červenou vlnou. Na rozdiel od halien s hazuchou sa nosili oblečené vsunutím ruky do rukávovej časti a nie prehodené cez plece.

Chlapi si obúvali kožené krpce, zhotovené z jedného kusa kože a doplnené koženými remencami. Do nich si dávali vzorované ponožky siahajúce do pol lýtok. Zvyčajne ich pletli samotní muži na drevených ihliciach.

Ženský tradičný odev

Najväčší počet prvkov z najstarších foriem odievania možno nájsť v ľudovom odevu v najsevernejšej časti hornej Nitry, v dedinách Čavoja, Temeš, Valaská Belá. K hornonitrianskym lokalitám sa radia aj dediny z Považia a samozrejme, Čičmany s osobitosťami v ľudovom staviteľstve. Vytvárajú samostatný odevný typ, ktorému odborníci priradili označenie typ – bielych krojov.

Ženský ľudový odev z Čavoja, Temeša a Valaskej Belej, ktorý sa miestami udržal až do polovice 20. storočia, patrí k najstaršiemu zachovanému odevu na Slovensku.

Odievanie žien charakterizuje dvoj-zásterový odev, prevažujúce použitie domáceho plátna, špecifické odevné súčiastky, uplatnenie výšivky s renesančnými prvkami v ojedinelej farebnosti, osobitá úprava hlavy a starobylý spôsob starostlivosti o odevné súčiastky.

Spodnou časťou odevu žien na každý deň je rubáš – *rubáč*, *sporník*, *spodňík*, ušitý z hrubého konopného plátna a bavlneného kepru – *činoväte*. Sukňová časť pozostáva z 5-6 skosených častí plátna, pričom sa zošívajú jeden pevný okraj so strihaným okrajom. K sukňovej časti je prišitý stan, široký 20–25 cm z pásikovej tkaniny keprovej väzby. Osnovu, zvyčajne z bavlny, pretkáva priadza v červenej, bielej a ojedinele modrej čiiernej farbe. Na tele rubáč pridrža len jedna tenká šnúrka, ktorá sa uväzuje krížom cez plece.

Na rubáš sa obliekali **rukávce**, krátka košeľa s rukávami, siahajúcimi do polovice predlaktia, zhotovená z pravouhlých dielov plátna. Predný a zadný diel – *stan rukávco* bol po celej dĺžke nadrobno riasený. Pri drobnom skladaní – *riamení* – častí odevných súčiastok sa uplatňovali dva postupy, každý rovnako náročný. Pri jednom sa drobný stojatý sklad dosiahol ťahaním navlhčenej textilie medzi dvoma nechtami po celej dĺžke upravovanej textilie. Pri druhom sa riasenie vykonáva postupne, drobným skladaním iba 3 mm navlhčenej textilie tesne vedľa seba iba v určitej dĺžke a opakovaním skladania textilie vo vybratej dĺžke. Po dôkladnom vysušení nariasená odevná súčiastka vyzerala ako dokonale plisovaná a takýto vzhľad vydržal až do ďalšieho prania.

Pri *rukávcoch* sa uplatnila výšivka na dvoch častiach, na rukávoch a – *obalku* – golierika. Časť rukávov – *prieramnice* – sa vyšívajú osobitnými druhmi výšivky v šírke takmer tretiny dĺžky rukáva. Jednotlivé stehy sa ukladali tesne vedľa seba a vytvárali drobný i väčší vzor. Táto technika sa označovala – *na stehi*. Podľa voľby motívu na *prieramniciach* sa uplatňovala aj technika s označením – *na virezávanie* – kontúra vzorčeka sa najskôr obšila a potrebné nitky následne vyrezali.

Zvolený jeden alebo dva základné motívy v rôznych kombináciách sa striedali a po okrajoch ich dopĺňali tenšie pásiky výšivky s drobnejšími motívmi. K základným motívom patria ruže, srdcia a esovité lineárne tvary – *kluki*. Vzory sa v nárečí označujú aj s pridaním predložky na: *srcká*, *dve srcká*, *štiri srcká*, *polsrcká*, *slivečki*, *pohárki*, *perká*, *perkované ruže*, *okná*, *kríže*, *baranie roški*, *zúbki*, *dierki* a iné.

Dolný okraj rukávov bol vyšitý cez zriadenú textíliu a zakončený obšitím rukáva tesným slučkovacím stehom. Vyšívajú bol aj *obalok* goliera, do ktorého boli všité okraje predného i zadného dielu a rukávov. *Obalok* – býval vyšitý zvlášť pásikom výšivky s drobným vzorom. K obalku goliera sa prišívajú volánik z paličkovanej, pletenej alebo továrenskej čipky – *fodrička*.

Golierik rukávco sa v prednej časti uväzovali zapletenou priadzou alebo úzkymi tkanými farebnými šnúrkami z ľanovej alebo bavlnenej priadze – *cigánskymi tkanicami*, ktoré sa tkali na drevenej doštičke.

Okolo drieku až po boky si na rubáč okrucali **červený pás** z ovčej vlny v dĺžke až dva metre. Technika zhotovenia tejto odevnej súčiastky patrí k starobylým. Osnova zo spradenej ovčej vlny sa natiahla na veľký drevený rám – *stojaté*

krosienka – a krížením jednotlivých vlákien a zatláčaním pomocou vsunutých paličiek vznikala pletenina. Hotový pás po domácky zafarbili na červeno použitím bobúľ z bazy čiernej a ľubovníka.

Na rubáč si obliekli **sukňu** – *šorec*, čo je odvodenina z nemeckého slova *der Schurz*, *zástera*. Z pomenovania sukne – *šorec* – je zrejmé odôvodnenie pôvodného nosenia prednej a zadnej zástery. Samotná sukňa sa skladá z dvoch základných častí, prednej nahladko upravenej, bez akéhokoľvek zdobenia. Zadný diel je ušitý z 6-8 skosených dielov – *skosín*, ktoré po zošití boli po celej dĺžke boli nadrobno nariasené. Okraj riasenej časti odevnej súčiastky bol vyšíť najnáročnejšou technikou – *vibieraním*. Steh z dvojitej vyšívacej priadze zachytáva dve riamy, ďalší steh sa posúval o jednu riasu. Stačila malá chyba vyšívачky a výsledok nezodpovedal predstave. Pri vyšívaní sa používali tie isté motívy ako pri zdobení rukávcoch.

Na sukňu si uväzovali **zásteru** – *fertušku* – s miernym riasením do vyšívaneho *obalku*. Zástera z ľanového a neskôr bavlneného plátna, ktorej dolný okraj zakončovali malé strapčeky alebo úzka čipka, siahala približne do troch štvrtín dĺžky sukne. Výšivka sa sústredila nielen na *obalok*, ale aj na celú plochu zástery. Okolo pásu sa viazala stuhami alebo tkanicami.

Úprava hlavy vydatých žien na sviatočné príležitosti patrí k náročným a dokonalejší vzhľad sa dal dosiahnuť iba s pomocou druhej ženy. Vlasy sa rozdelili púťcom na dva pramene tie sa zaplietli do vrkočov, pričom do koncov sa vpletli aj úzke tkaničky. Úprava pokračovala obkrútením vrkočov okolo časti podložky – *grguľa*. Na úzkom pásiku plátna zošitom do tvaru kruhu, ktorý veľkosťou zodpovedal obvodu hlavy, boli vytvorené dva valčeky vypchaté ovčou vlnou. *Grguľa* – sa na hlavu umiestnila tak, aby valčeky, okolo ktorých sa omotali vrkoče a pevne omotali vpletenými tkaničkami, boli v časti za ušami. Na takto upravené vlasy sa dával pletený alebo *uhekľovaní* čepiec, ktorý spĺňal funkciu spodnej odevnej súčiastky. Počas pracovného dňa sa nosili ručníky v bielej farbe.

Sviatočnou odevnou súčiastkou bola **šata** – pás plátna s rozmermi približne 45x130 cm, ktorej časť bola zdobená dvomi pásmi výšiviek. Jedna z nich zdobila pri založení šaty vrch hlavy, tesne nad čelom a druhá zložená do trojuholníka zadnú časť hlavy, kde hrot siahal až po koniec krčnej časti.

Pôvodne sa nosil ako **pokrývka hlavy** vydatej ženy pás plátna z ľanu (neskôr z bavlny) bez výšivky – *polka*, *pólka*, ktorá sa prehodila cez hlavu v tylovej časti zospodu jednoducho uviazala.

Slobodné dievčatá nosili vlasy učesané nahladko, rozdelené stredom a vzadu si robili jeden vrkoč, do ktorého pri zakončovaní vpletali úzku šnúročku, aby pevne držal. Na ozdobu si viazali stuhu a na sviatočné príležitosti pridali aj viac stúh vo viacerých farbách – *pentle*, *pentlički*. Súčiastkou skladby pokrývk hlavy tak vydatých žien i slobodných dievok, ale aj malých dievčat boli aj rozmanité šatky, kupované na jarmokoch.

Ak mal odev jeden základný vzor, ktorý sa nachádzal tak na *šate* i na *obalku šorca* či na *zástere* a tiež v hlavnom rade *pieramníc* na rukávoch, tak sa hovorilo že odev má jednu *furmu*, čo ocenila každá jedna žena.

V zime ženy nosili krátky **kožuštek** z barančiny a vlniak alebo – *kabanicu* – kabát z bieleho súkna, rozšíreného strihu, po obvode zdobenú červenou vlnou a brmbolcami v páse na bokoch.

Väčšiu časť roka chodili takmer všetci bosí a ženy neboli výnimkou. Na sviatok sa žena ustrojila tak, že si na nohy navliekla vlnené podkolenky, spevnené krúžkom z gumy – *štrupandlami*, a potom si obula kožené krpce s čiernymi vlnenými šnúrami – *návlakmi*.

Družičky s družbom. Valaská Belá, nedatované. Reprodukcia z knihy.

Svadobníci. Temeš, nedatované. Archiv obce Temeš.

Detail výšivky na rukávcoch z Čavoja. Foto: Milan Tarabčík

Tkanie pásu na krosienkach. 2016. Foto: Bibiána Krpelanová.

Záverom

Publikácia Byť si bližšie po prvýkrát prináša poznatky o vybratých odevných typoch z lokalít horného Ponitria, ktoré sú prezentované na spoločnej rovnomennej výstave, pripravenej v spolupráci s partnerom projektu Občanské sdružení Kunovjan z Kunovic (Česká republika).

Pri zostavovaní charakteristiky jednotlivých odevných typov sme použili informácie publikované v odbornej i populárno-náučnej literatúre k danej téme, opierali sme sa o zbierky pamäťových inštitúcií a súkromných zberateľov, ale aj o cenné spomienky a rozprávania pamätníkov.

Je zrejmé, že zhromaždené poznatky odrážajú súčasný stav poznania, ktoré sa časom môže zmeniť a získaním nových faktov skvalitniť.

Bez výraznej pomoci skupiny zberateľov, ktorých poznatky priamo potvrdzujú zhromaždené odevné súčiastky v ich zbierkach so stálou možnosťou ich verifikácie, by nebolo možné priniesť tak rozsiahle charakteristiky odevu zvolených lokalít. Detailné opisy strihov, použitého materiálu a výzdoby odevných súčiastok dopĺňa obrazová dokumentácia zostavená z dobových fotografií a zachovaných častí tradičného ľudového odevu.

Uvedený projekt je na moravské i slovenské straně hranice populárne naučným výstupem, který čerpá ze znalosti terénu, ikonografických dokladů, soubor poznatků jako výsledek dlouholetého studia pramenů a literatury, bádání v paměťových institucích s fondy trojrozměrného i archivního pramenného materiálu, ale i praktické znalosti konstruování jednotlivých kusů tradičního lidového oděvu, zkoumání a osvojení konkrétních technologických postupů, včetně dokumentace kreativních tvůrců a jejich prací.

Právě řemeslníci zabývající se různými technikami výroby a zdobení jednotlivých segmentů lidových krojů, sloužících dnešku, se v současnosti stávají hlavními tvůrčími aktéry, kteří mohou zásadně ovlivnit a již ovlivňují (pozitivně i negativně) aktuální podobu kroje, ale i podobu dílčích součástí lidových textilií různých vývojových fází krojových typů a variant, o které je v posledních letech mimořádný zájem. Jsou to právě oni, kteří by měli tvořit na základě znalostí a pochopení historických souvislostí všech vývojových fází lidového odívání, se správným zařazením konkrétních součástí do oděvních celků v konkrétním časovém údobí.

Praxe však ukazuje, že se tak ne vždy děje. Je nutné věnovat pozornost neustálé osvětě, pořádání tvůrčích kurzů a workshopů tradičních rukodělných výrob za dohledu odborníků, výstav, besed, seminářů a dalších aktivit, které náš tým zařadil do uvedeného projektu.

Věříme, že jsme se stali pro mnohé z vás tvůrčí inspirací. O to se pokusil autorský tým v rámci uvedeného projektu a všech jeho aktivit.

PodĎakovanie

Za zapožičanie ľudových odevov a súčiastok a poskytnutie cenných informácií ďakujeme:

- Ivete Géczyovej z Diviackej Novej Vsi,
- Andrejovi Richterovi z Nitrianskeho Pravna,
- Bibiáne Krpelanovej z Nedožier-Brezian,
- Daniele Ťapuchovej z Novák,
- Danielovi Wohlandovi z Handlovej,
- Emilovi Trgiňovi z Chrenovca-Brusna,
- Magdaléne Vaňovej z Nitrianskeho Pravna,
- Rastislavovi Haronikovi z Nitrianskeho Pravna, časť Vyšehradné,
- Radke Tarabčíkovej z Poluvsia,
- Viliamovi Kurbelovi z Kanianky,
- ZLUK Lubená z Poluvsia.

Ďakujeme prezentujúcim:

- Alžbete a Eduardovi Ťapuchovcom, Bibiáne Krpelanovej, Danielovi Wohlandovi, Gregorovi Šujanovi, Helene a Jozefovi Strečanským, Margaréte Anne Richter, Martine a Andrejovi Richterovcom, Michaele Šestákovej, Monike Mištinovej a Maríne Krpelanovej, Radke Tarabčíkovej, Zuzane Strečanskej.

Z podkladov prispievateľov zostavili:

- Mgr. Bibiána Krpelanová, Mgr. Martina Richter, Dis. art.

PodĎkování

Zapůjčení kompletů

- města a obce Kunovice, Lipov, Modrá, Střílky, Veselí nad Moravou,
- Folklorní soubory: Handrlák Kunovice, Kunovjan Uh. Hradiště,
- Rodiny: Habartová z Kunovic, Bartošíková z Polešovic.

Spolupráce

- Pokrývky hlavy, vážení šátků a šatek: Romana Habartová, Božena Stašková, Kunovice; Jitka Gottwaldová, Boršice u Buchlovic, Jarmila Matyášová, Drslavice,
- Vonice, voničky, umělé kvítí: Marie Skrežinová, Zlechov,
- Kompletace ženského obřadního pentlení, dětské čepečky: Soňa Kölbllová, Uherský Ostroh,
- Výroba klobouků: Dana Štětinová, Ostrožská Nová Ves,
- Opravy a výroba vysokých bot: Petr a Zlatuše Hejdovi, Hluk; Jarmila Kaňovská, Uherské Hradiště,
- Praní, škrobení a žehlení jemné krojové krejčoviny: Jarmila Matyášová, Drslavice,
- Lidové tradice a řemesla, Uherský Ostroh.

Možnost studia sbírkového fondu

- Slovákcké muzeum v Uherském Hradišti,
- Moravské zemské muzeum Brno, Etnografický ústav, Brno,
- Muzeum Kroměřížska, Kroměříž,
- Muzeum Bojkovska, Bojkovice,
- Muzeum Jana Amose Komenského v Uherském Brodě,
- Národní muzeum v přírodě v Rožnově pod Radhoštěm,
- Národní muzeum v Praze, Historické muzeum, Etnografické oddělení,
- Masarykovo muzeum Hodonín, Městské muzeum Veselí nad Moravou,
- Potomákovo muzeum v Popovicích,
- Lokální muzea v regionu Slovákcka.

Ďekujeme modelům

- Eliška Habartová, Matěj Lanšperk, Eliška Jordánová, Miroslav Káňa, Michaela Zapletalová, Marta Kondrová, Marek Potěšil, Šárka Slovákcková, Jiří Jagoš, Kristýna Grabcová, Viktor Dohnal, Karolína Flekačová, Marcela Sečková, Vlastimil Sečka, Michael Stánek, Jana Trachtulcová.

PodĎkování za konzultace

- Olga Floriánová, Jana Trachtulcová, Albert Hauptmann, Rostislav Marada, Richard Drška, Jana Pastorková.

Použité pramene a literatúra

Pramene

- Ministerstvo vnútra Slovenskej republiky, Štátny archív v Trenčíne, pracovisko Archív Bojnice *Školský inšpektorát v Prievidzi*
- Obec Nedožery-Brezany a Temeš *Kronika obce*
- Regionálne kultúrne centrum v Prievidzi *Dokumentačné fondy*
- *Súkromné zbierky a archívy autorov*
Miriam Dadíková, Bibiána Krpelanová, Ondrej Pöss, Martina Richter, Martin Vitko, Daniel Wohland

Literatúra

- BOROVSZKY, Samu – SZIKLAY, János (ed.). *Magyarországvármegyéiészvárosai (Magyarországmonografiája). Nyitrávármegye: a magyarkoronaországaitörténetének, földrajzi, képzőművészeti, néprajzi, hadügyiéstermészetiviszonyainak, közművelődésiészközigazdaságiállapotánakenciklopédiája*. Budapest: Apollo, 1898. xv, 736 s.
- DANGLOVÁ, Oľga. *Ornament a predmet: dekoratívna tradícia na Slovensku*. Bratislava: ÚĽUV, 2019. 411 s. ISBN 9788089639571.
- *Encyklopédia ľudovej kultúry Slovenska 1*. Bratislava: Veda 1995. 484 s. [28] s. obr. príl. ISBN 80-224-0234-6.
- *Encyklopédia ľudovej kultúry Slovenska 2*. Bratislava: Veda 1995. 418 s. [28] s. obr. príl. ISBN 80-224-0235-4.
- FILOVÁ, Božena et al. *Slovensko [3]. Ľud II. časť*. Bratislava: Obzor, 1975. 733-1217 s.
- GALVÁNEK, Juraj. Horné Ponitrie a jeho členenie. In: BRTEK, Ján (ed.). *Príroda horného Ponitria*. Martin: Osveta, 1990, s. 6-[88]. ISBN 80-217-0181-1.
- GAZDÍKOVÁ, Alžbeta. *Ženské čepce v ľudovom odevu: Klasifikácia na základe zbierok múzeí na Slovensku*. Martin : Osveta, 1991. 124 s. ISBN 80-217-0291-5.
- GÉCZYOVÁ, Iveta, GREŠNER, Lukáš. *Nitrianske Pravno: Miesto s pamäťou zlata*. Martin: Neografia, 2018. 378 s. ISBN 978-80-570-0423-3.
- GÉCZYOVÁ, Iveta. Poznámky k zberateľskému úsiliu dokladov tradičnej kultúry na hornej Nitre. In *Osobnosti národopisného múzejníctva na Slovensku: Zborník príspevkov z konferencie Etnológ a múzeum 25*. Martin 2022, s. 99-[192]. ISBN 9788080605209.
- HADRIG, Paulína. *Spoznaj, zaži, nauč sa : Nitrianske Rudno*. Prievidza : Regionálne kultúrne centrum v Prievidzi, 2021. 64 s.
- JAKUBSKÁ, Anna, VÁŽANOVÁ, Martina. *Tradičný odev obce Lazany*. Lazany: Sielnica - združenie pre uchovávanie tradičnej ľudovej kultúry, 2018. 47 s. ISBN: 9788057004523.
- KRPELANOVÁ, Bibiána. *Vtedy to tak bývalo: zo života obcí Brezany a Nedožery*. 1. vyd. Nedožery-Brezany: Bibiána Krpelanová, 2022. s. 127. ISBN 978-80-570-4478-9.
- LACKO, Richard a kol. *Kľáčno: 600 rokov prvej písomnej zmienky o obci*. Gajdel 1413 – 2013, monografia obce. 1. vyd. Martin: Fomi, 2013. 181 s. ISBN 978-80-970226-7-9.
- MARKOV, Jozef. *Slovenský ľudový odev v minulosti: Materiály k dejinám slovenského ľudového odevu*. Bratislava: SVKL, 1955. 236 s.
- MARKOVÁ, Ema. *Slovenské ľudové tkaniny*. Bratislava: VEDA, 1976. 446 s.
- MRUŠKOVIČ, Štefan. *Etnografická muzeológia: Vysokoškolské skriptá*. Bratislava : Univerzita Komenského, 1979. 104 s.
- NOSÁLOVÁ, Viera, PALÍČKOVÁ, Jarmila. *Naše kroje*. Bratislava: Mladé letá, 1988. 292 s.
- NOSÁLOVÁ, Viera. *Slovenský ľudový odev*. Martin: Osveta, 1983. 220 s.
- PÖSS, Ondrej, FILO, Rastislav. *Tradičný odev karpatských Nemcov voľakedy a dnes/Die Trachten der Karpatendeutschen damals und heute*. Košice - Bratislava: Karpatskonemecký spolok na Slovensku - SNM-Múzeum kultúry karpatských Nemcov, 2015. 160 s.
- PÖSS, Ondrej. Srdcom navždy. In: GÉCZYOVÁ, Iveta – GREŠNER, Lukáš (ed.). *Nitrianske Pravno: Miesto s pamäťou zlata*. Martin: Neografia, 2018, s. 361.
- RICHTER, Martina. *Spoznaj, zaži, nauč sa: Čavoj*. Prievidza: Regionálne kultúrne centrum v Prievidzi, 2022. 64 s.
- RICHTER, Martina. *Spoznaj, zaži, nauč sa: Nitrianske Pravno*. Prievidza: Regionálne kultúrne centrum v Prievidzi, 2023. 64 s.
- *Slovenský ľudový textil: Tkaniny, výšivky, čipky, kroje*. Martin: Osveta, 1957. 160 s.
- STANO, Pavol. Výstavy ľudového staviteľstva v strednej Európe koncom 19. storočia. In *Slovenský národopis*, 1972, roč. 20, č. 3, s. 421-424. ISSN 1335-1303.
- TARABČÍKOVÁ, Radka, HARONIK, Rastislav. *Tradičný odev Hornonitria : meštiansky a ľudový odev pravnianskej oblasti*. Občianske združenie Hornonitrie, 2024. 208 s. ISBN 978-80-971254-1-7.
- TÓTHOVÁ, Vlastimila. Ľudový odev na hornej Nitre. In *Horná Nitra: Vlastivedný zborník 6*. Martin: Osveta, 1974. s. 245-[264].
- TÓTHOVÁ, Vlastimila. Výskumné úlohy národopisného oddelenia a jeho zbierky. In *Horná Nitra: Vlastivedný zborník 12*. Martin: Osveta, 1986, s. 110-[139].

- TÓTHOVÁ, Vlastimila. Vznik múzejného spolku a múzeí v okrese Prievidza do roku 1950. In *Horná Nitra: Vlastivedný zborník 12*. Martin: Osveta, 1986, s. 18-[26].
- URMINSKÝ, Jozef et al. *Valaská Belá: monografia obce*. Vlastivedné múzeum v Hlohovci a obec Valaská Belá, 2014. 223 s. ISBN 9788097010577
- *Výstava Hornej Nitry v Prievidzi: 14.-23.VIII.1931: Katalog*. Prievidza : nákladom vlastným, 1931. [76] s.
- *Výstava hornej Nitry*. In *Náš kraj: Neodvislý časopis hornej Nitry*. 1931, roč. 13, č. 1. Prievidza, 1931. s. 3-[6].
- ZEMENE, Róbert. Z dejín Nitrianskeho Pravna. In *Horná Nitra: Vlastivedný zborník 2*. Banská Bystrica: Stredoslovenské vydavateľstvo, 1965, s. 77-[169].

Internetové zdroje

- MÁNES, Jozef. *Dívka z Trenčinskej stolice (Uh. Slovensko)*. Marína Kurincová. Dostupné na internete: <<https://dikda.snk.sk/view/uuid:520e47dc-8380-45a2-8a22-15e778c9f9c2?page=uuid:a796cc17-5f86-4de7-9ea8-35e64d5fd2c6>>[cit. 2026-01-19].

Použité prameny a literatura

- Beránková, H.: Josef Braun – fotografie 1901–1910. In: Historická fotografie: sborník pro prezentaci historické fotografie ve fondech a sbírkách České republiky. V Hradci Králové: Muzeum východních Čech, 2001, s. 25-31.
- Dokumentace lidových krojů. Slovácko. Družstevní velkoobchod s oděvním zbožím Uh. Hradiště s dokumentace Ústředí lidové umělecké výroby, oddělení pro péči o lidové kroje v Uherském Hradišti.
- Frolec, V.: Lidový kroj jako znak lokální příslušnosti obyvatel současné jihomoravské vesnice. NA, 17,1980, s. 205–216.
- Frolec, V.: Oděv. In: Frolec, V – Holý, D. – Jeřábek, R.: Hornácko. Brno 1966, s. 153–197.
- Habartová, R.: Krojové inspirace napříč regiony. Pocta rukodělným tvůrcům ze Slovácka, Valašska a Hané. Katalog k výstavě. Občanské sdružení Kunovjan, z.s. , Městské muzeum Rýmařov, p.o. Český Těšín 2021, 345 s. ISBN 978-80-903743-5-5, ISBN 978-80-907903-8-4.
- Habartová, R.: Krojové krejčí – nositelé rukodělných hodnot na Uherskohradištsku. Slovácko 50, 2008, s. 91–110.
- Habartová, R.: Lidový oděv a jeho současná společenská potřeba. NR 3, 2005, roč. 15, s. 56–58.
- Habartová, R.: Lidový oděv a jeho tvůrci na Uherskohradištsku. Slovácko 48, 2006, s. 53–81.
- Habartová, R.: Polešovice v tradici a zvycích. Polešovický kroj a nářečí. In. Polešovice 1595 1995. Velehrad 1995, s. 114–117.
- Habartová, R.: Drobné umění. 5. část, Výroba textilních květin, vonic a vínků : doprovodná publikace k filmovému dokumentu. 1. vyd. Strážnice : Národní ústav lidové kultury, 2012. 159 s. : il. (převážně barev.) + 1 DVD. (Lidová řemesla a lidová umělecká výroba v České republice; I. řada ; V. díl). ISBN 978-80-87261-81-1.
- Habartová, R.: Odívání. In: Mitáček, J. et al. Kunovice II. Vydání 1. Kunovice: Město Kunovice, 2018, s. 69–138. ISBN 978-80-907393-1-4.
- Habartová, R.: Textilní techniky IV., 7. část, současné krejčovské techniky při výrobě mužského kroje. Doprovodná publikace ke stejnojmenné DVD. Strážnice 2008, 63 s.
- Habartová, R.: Textilní techniky IV., 8. část, současné krejčovské postupy při výrobě ženského kroje. Doprovodná publikace ke stejnojmenné DVD. Strážnice 2009, 57 s.
- Habartová, R.: František Kretz (1859–1929) : sběratel, národopisec, novinář. Vyd. 1. V Uherském Hradišti: Slovácké muzeum, 2009. 201 s. ISBN 978-80-86185-82-8. Spolu s kolektivem.
- Habartová, R.: Na paletě krojů: Slovácké slavnosti vína a otevřených památek Uherské Hradiště. Uherské Hradiště: Nadace Děti-kultura-sport, 2010. 371 : il. ISBN 978-80-254-7930-8. Spolu s M. Dlouhým a kol.
- Habartová, R.: Lidové odívání v Hluku. In: Břečka, J. et al. Hluk: dějiny města. Vyd. 1. Hluk: Město Hluk, 2011, s. 613–644. ISBN 978-80-254-9705-0.
- Habartová, R.: Slovácko očima Františka Horenského: František Horenský (1866–1933), učitel, publicista, fotograf. Vydání: první. Boršice: Obec Boršice, 2016. 479 stran. ISBN 978-80-260-9995-6.
- Habartová, R.: Šátky a šatky ve sbírkách Slováckého muzea v Uherském Hradišti. Slovácko 30, 1988, s. 95–111.
- Habartová, R.: Šátečky ve sbírkách Slováckého muzea v Uherském Hradišti. Slovácko 31, 1989, s. 69–78.
- Habartová, R.: Šatky, šátky a výšivky z Hornácka. Slovácko 46, 2004, s. 102–104.
- Habartová, R.: Lidový oděv a jeho současná společenská potřeba. Národopisná revue 15, 2005, č. 1, s. 56–58.
- Habartová, R.: Lidový oděv a jeho tvůrci na Uherskohradištsku. Slovácko 48, 2006, s. 53–81.
- Habartová, R.: Krojové krejčí z Uherskohradištska – nositelé rukodělných hodnot. Slovácko 50, 2008, s. 91–110.
- Habartová, R.: Lajbl, marínka, kabát, halena: příspěvek k typologii mužských svrchních oděvních součástí na Slovácku (na příkladu sbírek Slováckého muzea v Uherském Hradišti), 1. část. Slovácko 53, 2011, s. 11–58; 2. část – Slovácko 54, 2012, s. 27–56.
- Habartová, R.: Ženský svrchní oděv ve sbírkách muzeí: příspěvek k typologii ženských svrchních oděvních součástí (na příkladu sbírek Slováckého muzea v Uherském Hradišti, Muzea Jana Amose Komenského v Uherském Brodě a Muzea jihovýchodní Moravy ve Zlíně). Slovácko 55, 2013, s. 11–78. ISSN 0583-5569.
- Habartová, R.: Odívání. In: Mitáček, J. et al. Kunovice II. Vydání 1. Kunovice: Město Kunovice, 2018, s. 69–138. ISBN 978-80-907393-1-4.
- Habartová, R.: Známí i neznámí autoři snímků fondu Slováckého muzea v Uherském Hradišti. In: Fotografie jako ikonografický pramen: sborník příspěvků: 20. strážnické sympozium 15. – 16. září 2004. Strážnice: Národní ústav lidové kultury, 2004, s. 107–126. ISBN 80-86156-67-2.
- Habartová, R.: Mistrovská rukodělná výroba Zlínského kraje – tvůrci z Valašska. Slovácko 60, 2018, s. 303–319.
- Habartová, R.: Tradice a život v obci. In: Čoupek, J. et al. Popovice: slovácká obec v letech 1220–2020. Vydání I. [Popovice]: Obec Popovice, 2020, s. 173–217. ISBN 978-80-270-8853-9.

- Habartová, R.: Společně pro vzdělávání občanů. Studijní materiál (skripta) pro vzdělávací modul. Ostrožsko, Veselsko, Hornácko. Nepublikováno. Uherský Ostroh, 2013. 200 s. Spolu s kol.
- Habartová, R.: Textilní kvítí Marie Skrežinové. Zlechov, 2021. ISBN 978-80-903743-8-6
- Habartová, R.: Tradiční odívání v obci Modrá. In: Kovařík, M. a kol.: Modrá. Stopy v historii. Obec Modrá, 2014, 67–104.
- Hendrychová, V.: Ostrožský kroj. Uh. Ostroh. Lidové tradice a řemesla, o.p.s. 2010, s. 3–39.
- Hynková, H.: Oblečení. In: Československá vlastivěda, díl III., Lidová kultura. Praha 1968, s.141–185.
- Jančář, J.: Slovač, družstvo umělecké výroby v Uherském Hradišti. Uh. Hradiště 1985, 127 s.
- Jeřábek. R.: Počátky národopisu na Moravě. Antologie prací z let 1786.1884. Strážnice 1997.
- Jeřábek. R., Jeřábková A.: Tři příspěvky k ikonografickému studiu lidových krojů. ČL 56, 1969, s. 317–324.
- Jeřábková, A.: Delimitace regionálních typu lidového oděvu na rozhraní Valašska a Moravského Slovenska. Slovácko 10–11, 1968–1969, s. 5–26.
- Jeřábková, A.: Lidová oděvní kultura: příspěvky k ikonografii, typologii a metodologii. Brno, MU, 2014, s 9–23. ISBN 978-80-210-6928-2.
- Jeřábková, A.: Lidový oděv. In: Lidová kultura. Národopisná encyklopedie Čech Moravy a Slezska. 2. svazek. Věcná část A-N. Praha 2007, s. 498-500.
- Jeřábková, A.: Odívání. In: Josef Jančář a kol. Lidová kultura na Moravě. Vlastivěda moravská. Země a lid, Brno 2000, s. 116–158.
- Klvaňa, J.: Lidové kroje na moravském Slovensku. Moravské Slovensko I., díl II., Praha 1918, s. 97–252.
- Klvaňa, J.: Prof. Jos. Šímy studie krojové ze Slovácka mor. z roku 1885–1886. Časopis Moravského muzea zemského 14, č. 2, s. 283–307.
- Klvaňa, J.: O pentlení nevěst a družiček na Moravě. In: Český lid IV. Praha: F. Šimáček, 1895, s. 417–444.
- Klvaňa, J.: Ženský kroj uherskoostrožský: In: Český lid VII. Praha. F. Šimáček, 1899, s. 80–81.
- Klvaňa, J. – Fintajsl, F.: Kyjovsko. Vlastivědný popis politického okresu kyjovského. Kyjov 1948, s. 19–59.
- Kolísek, A.: Šatky a šátky (Se Slovenska). Hodonín, Sdružení výtvarných umělců moravských, tisk Praha, Unie 1916, str. 2.
- Kretz, F.: O krojích a lidovém umění v Československé republice. Brno 1927.
- Kretz, F.: Slovácké čepce. Sebral a slovem doprovází František Kretz, národopisné studie maloval Joža Uprka. Praha 1901.
- Kretz, F. – Uprka, J.: Vázání šátků I. Kroměříž 1921.
- Kretz, F. – Uprka, J.: Ženské kožuchy. Brno 1927.
- Křížová, A.: Ozdoba, okrasa, šperk (Několik poznámek k terminologii a obsahu pojmů). Folia ethnographica 39, 2005, s. 17–26.
- Křížová, A.: Lidový a zlidovělý šperk v českých zemích. Masarykova univerzita, Brno 2021, 359 s.
- Křížová, A. a kol.: Ornament – oděv – šperk Archaické projevy materiální kultury. Masarykova univerzita, Brno 2009.
- Kyjovsko. Vlastivěda moravská. Brno 1970. s. 407–410.
- Langhammerová, J.: České lidové kroje. Praha, 1994. 150 s.
- Langhammerová, J.: Lidové kroje z České republiky. Praha 2001, 262 s.
- Ludvíková, M.: Moravské lidové kroje. Stručný přehled. Ilustrace Jarmily Toušové. Praha 1969.
- Ludvíková, M.: Moravská lidová výšivka. Brno 1986.
- Ludvíková, M.: Moravské a slezské kroje. Kvaše z roku 1814. Brno – Mnichov 2000, 192 s.
- Minaříková, B.: Vliv výrobce na podobu kroje. In: Folia Ethnographica 83, 1998, s. 79–84.
- Náplavová, M.: Lidový oděv v Osvětimanech. In: Slovácko 10–11 (1968–1969), s. 137–148.
- Nosálová, V.- Paličková, J.: Naše kroje. Mladé letá, 1988.
- Nekuda, V. a kol.: Uherskohradištsko. Vlastivěda moravská. Brno 1992, 855 s.
- Minaříková, B.: Lidový textil. Současné užití v módě. MK, 26, 1990, č. 1, s. 25.
- Raupp. E. et al. Erwin Raupp: Moravská Hellas 1904 = Mährisches Hellas 1904 = Moravian Hellas 1904. Lomnice nad Popelkou: Studio JB, 2010. 238 s. ISBN 978-80-86512-47-1.
- Staňková, J.: Lidové výšivky v Československu. In: Staňková, J., Zastávková. A.: Vyšívání. Praha, 1972.
- Stránská, D.: Lidové kroje v Československu. Čechy. Díl 1., Praha (1949).
- Svobodová, V.: K výzkumu lidového kroje a jeho výroby. In: NA 6, 1969, s. 17–29.
- Šíma, J.: Slovácké vyšívání stehem křížkovým a vrkúčkovým. Praha: F. Šimáček, 1897.
- Šmírouš, K. – Šotková, B.: Československé lidové kroje v barevné fotografii. Praha, 138 + XXI s.
- Tarcalová, L.: Lidový oděv v Uherském Ostrohu. In: Uherský Ostroh. Uh. Ostroh, 200, s. 299–312. ISBN 80-238-5714-2.
- Tarcalová, L.: Mapa krojů na Slovácku. Slovácké muzeum v Uherském Hradišti 2006, mapa.
- Tarcalová, L.: Pentlení nevěst a družiček na jihovýchodní Moravě. Poznámky k vývoji obřadní úpravy hlavy. Slovácko 50, s. 41–62.
- Tauberová, M.: Lidové kroje. 1. Díl, Čechy. Národní muzeum Praha. Praha, 2020. 480 s. ISBN 978-80-7036-652-3.
- Tyršová, R.: Lidový kroj v Čechách, na Moravě, ve Slezsku a na Slovensku. Praha 1918, s. 45.
- Tyršová, R.: Nauka o kroji. Praha, 1913. 134 s. Spolu s R. Machovou.
- Uprka, J.: Vázání šátků. Slovem doprovází František Kretz, díl I. Kroměříž, Jos. Pikhart (1910), str. 15.
- Urbachová, E.: Lidový kroj na Vsetínsku. Vsetín 2004.
- Václavík, A.: Vývoj a zánik lidového kroje, jeho znaky, diferenciace, praktické, estetické a etické hodnoty. In: Václavík, A.: Luhačovické Zálesí. Luhačovice 1930, s. 152–188.
- Winter, Z.: Dějiny kroje v zemích českých. Od počátku století XV až po dobu bělohorské bitvy. Praha: F. Šimáček, 1893.
- Židlický, V. – Orel, J. – Řehánek, F.: Lidové kroje na Hodonínsku. Martin 1982, 256+16 s.

BYŤ SI BLIŽŠIE

Ľudový odev naprieč krajinou

Katalóg k výstave je súčasťou projektu Byť si bližšie podporeného Fondom malých projektov Euroregión Bílé-Biele Karpaty

Zostavovateľky: PhDr. Romana Habartová, PhDr. Iveta Géczyová,
Mgr. Bibiána Krpelanová, Mgr. Martina Richter, Dis. art.

Autorský tím: PhDr. Romana Habartová, Mgr. Bibiána Krpelanová,
Mgr. Martina Richter, Dis. art.

Zodpovedný redaktor: Mgr. Ľudmila Húsková

Grafický dizajn, príprava tlače: Jaromír Svoboda, Joker, spol. s r. o.

Tlač: FINIDR, s.r.o., 737 01 Český Těšín, Lípová 1965

Vydavateľ: Regionálne kultúrne centrum v Prievidzi

1. vydanie

Český Těšín 2026

Náklad: 150 ks

Bezplatná publikácia

Výhradnú zodpovednosť za obsah tejto publikácie nesú jej autori a nedá sa stotožniť s oficiálnym stanoviskom Európskej únie.

ISBN 978-80-967054-9-8

Regionálne kultúrne centrum v Prievidzi